20 kop.

IŘÍ
RIED

Ajahäda

„LOOMINGU" RAAMATUKOGU NR. 42/43 1962

„LOOMINGU" RAAMATUKOGU
NR. 42/43 (258/259) 1962

JIŘI FRIED

AJAHÄDA

TŠEHHI KEELEST TÕLKINUD
L. METSAR

AJALEHTEDE-AJAKIRJADE KIRJASTUS
TALLINN

Originaali tiitel:

Jiří Fried

ČASOVÁ TÍSEŇ

Československý Spisovatel
Praha 1961

Toimetaja O. Samma

Toimetuse aadress: Tallinn, Harju t. 1, tel. 407-82; 492-54.

Trükkimisele antud 1. XI 1962. Trükiarv 17 000. Paber 54×84. 1/16. Trükipoognaid 7,5. Formaadile 60×90 kohaldatud trükipoognaid 6,3. Arvestuspoognaid 6,3. MB-07768. Tellimuse nr. 2566.
Trükikoda «Bolševik», Viljandi, V. Kingissepa 31.

Hind 20 kop.

На эстонском языке
БИБЛИОТЕКА „ЛООМИНГ" № 42/43 (258/259)
Иржи Фрид
ЦЕЙТНОТ
Перевод с чешского

JIŘI FRIED
(sünd. 1923. a.)

kuulub tšehhi kaasaegsete kirjanike nooremasse põlvkonda. Oma loomingulist teed alustas ta luuletajana («Valgustatud aken», 1954), viljeldes sellega paralleelselt ka niisugust spetsiaalset kirjandusžanri nagu filmistsenaarium («Südametunnistus», «Tõusevad uued võitlejad» jt.). Tunnustatud meistrina mõlemas ülalmainitud valdkonnas tuli tema siirdumine proosa alale üllatusena. «Ajahäda», mille autor on nimetanud jutustuseks, kuid mida võib ka lühiromaaniks pidada, on Jiří Friedi esimene proosateos.

«Ajahäda» ilmumine 1961. aastal kujunes sündmuseks Tšehhoslovakkia kirjanduselus. Teose ümber puhkes äge poleemika, mis pole seal veel praegugi lõplikult vaibunud. Sellest hoolimata, võib-olla aga ka osalt just selle tõttu on «Ajahäda» ilmunud oma kodumaal juba neljas trükis, samuti on see tõlgitud mitmesse võõrkeelde. Tutvumine selle probleemitiheda raamatuga peaks pakkuma huvi ka meie lugejale.

L. M.

1

Et ma lebasin seina pool, pidin kõigepealt Zuzanast üle astuma. Telefon helises lakkamatult ja pussitas vägivaldse tirisemisega pimedust. Ka Zuza ärkas. «Mis nali see on?» ütles ta puudutatult, nõnda nagu alati, kui ta viibis minu korteris.

Kell võis olla kaks, võib-olla ka kolm öösel; kell üks olime veel ärkvel, ma heitsin pilgu ajanäitajale, kui viimast sigaretti suitsetasime. Kutsus kaugejaam. Preili tahtis teada mu telefoninumbrit, mul läks süda täis, et talle ei piisa nii tuntud nimest, ja nõnda ma teatasin numbrigi; kui ma siiski pärisin, kes helistab, muutus telefon tummaks.

Zuza pani tule põlema ja vaatas kella. Valgus pimestas mu silmad.

«Kes seal on?»

«Ma ei tea.»

«Viie minuti pärast kolmveerand kolm. Kes võiks sulle helistada kell kolmveerand kolm?»

«Ütlen sulle, et ma ei tea. Kaugekõne. Ja kustuta tuli, palun sind!»

«Miks sa vihastad?»

Ta näis mulle inetu ning vana, näol punased plekid, juuksed sorakil. Kuuldetorus kohisesid arusaamatud mehhaanilised hääled, kauge tühjus ja signaalid. Asjatult otsisin laualt sigaretti. Mu käsi värises. Sain teadlikuks sellest, et tunnen hirmu, ega viimati Záhoříst helistata, kuid ühtlasi teadsin, et niisugusel tunnil vaevalt mingist muust kohast mulle helistada võidaks; kohkusin juba ette, sest meie omad peavad telefoni veel ikka seadeldiseks, mida kasutatakse üksnes katastroofide puhul. Sellel hetkel lausus telefonipreili ebatavaliselt selgesti: «Záhoří? Praha kuuleb!»

Niisiis on meil kodus midagi juhtunud.

Kohe seepeale teatas mulle enesest Vojtěch. Kõnetasin teda lärmakalt, sõbralikult, peaaegu reipalt, otsekui saaks muretu tooniga veel midagi päästa.

«Sa magasid juba, eks?» ütles Vojtěch. «Ära pahanda, et helistan nii hilja . . .»

«Mis sa nüüd, miks ma pahandama peaksin?»

Mulle oli selge, et ta ei tea, kuidas alustada, ja sellal kui ta segaselt seletas, et polevat suutnud end vedada Pícha võõrastemajja telefoni kasutama, kogusin ma asjatult julgust talle küsimuse esitamiseks. Keda meie omadest ta nimetab? Růženat? Emakest? Vlastat?

«Kas räägite?» hõikas meie jutuajamise sekka telefonipreili.

«Jah, räägime,» vastas Vojtěch. Ja siis korraga ta nuuksatas ning lausus piinatult:

«Poiss, on juhtunud midagi kohutavat... Sul... sul pole enam emakest!»

Zuza seisis voodi ääres, seljas üksnes minu pidžaamakuub, mis ulatus talle peaaegu poolde reide. Roided minu rinnakorvis muutusid jäikadeks sõrmedeks ja pigistasid südant. Vojta jutustas üksikasju. Õhtupoolikul avas ema poe; kella nelja paiku tuli vana Kús piima järele ja leidis ema meelemärkusetult, näoli letil. Oli juba hilja. Vastava järelevaatuse põhjal oli ta pikemat aega kannatanud südame sidekesta põletiku all. Ta suri haiglas kakskümmend minutit pärast keskööd.

Zuza jõudis vaikselt laua äärde. Andsin talle märku, et tahan sigaretti. Ta läitis kaks tükki samal viisil, nagu tavatseb seda teha voodis, ja pistis ühe mulle suhu. Mu silmadest voolasid pisarad. Ma polnud suuteline telefonitorusse ühtegi mõistlikku sõna lausuma, ma üksnes kordasin lakkamatult: «Oh taevas! Taevas hoidku!» Ütlesin Vojtěchile, et sõidan järgmise päeva õhtuks sinna. Siis helises telefon veel korra ja keskjaam päris:

«Valmis?»

«Valmis.»

Minus valitses tühjus, nagu oleks mu sisikond välja rebitud, noogutasin ja kordasin pooleldi alateadlikult endamisi: «Valmis. Valmis.»

Kui ma olin kahekümne kahe aastane, lebasin endokardiidiga haiglas; tänase päevani ei usalda ma oma tervist ja kontrollin sõrmedega aeg-ajalt pulsilööke. Igal kol-

mapäeval, laupäeval ja pühapäeval istus ema mu aseme juures. Kui ma nende pikkade kuude jooksul liikumisvõimetuna mõnikord surmahirmule alistusin, näis mulle, et ema on ainuke inimene maailmas, kes mind siiralt taga nutaks.

Ta suri minu haigusesse. Tundsin selles põhjendamatut seost.

«Emake, eks,» lausus Zuza taktitundeliselt.

Ta seisis küljega kirjutuslaua poole ja tema pikkadel valgetel jalgadel oli napis öövalguses rohekas varjund. Silmitsesin akna talvist helki, hajutatud ja korraga otsekui küsivat valgust Vršovice orus, kuhu võib minu poissmehekorterist pilku heita. Sügisel kirjutas ema, et on sageli haige, köhib ja kannatab unetuse all. «Vahin lakke, aga see öö on nagu meri.» Ma ei unusta seda lauset surmatunnini. Kiri ajas mind tookord ärevusse, ja kuigi selles ei seisnud sõnaselgelt, et ma koju sõidaksin, sain ma hästi aru, et tal on suur hirm ja ta tahab mind enese juurde. Kartsin tema pärast ja tundsin ühtlasi ka pahameelt, et ta mulle muret valmistab. Miks ma tookord õieti koju ei sõitnud? Tahtsin raskustest kõrvale hoida. See on minu inetu, egoistlik, kõhklev viis. Mõnikord näib mulle, et ma hoidun kõrvale kogu elust.

«Sa mu vaeseke,» lausus Zuza; ta võttis istet toolileenil ja embas mind kogu kehaga. Zuzal on suured, lihavad, omamoodi ilusad pikkade lakitud küüntega käed. «Sina peaksid alati kindaid kandma,» ütles talle kord Pepek. «Mispärast?» — «Sul on niisugused alasti käed.» Zuza alasti käsi libises mul üle pealae, puudutas mu kõrva, tahtis kaastundlik ning rahustav olla, kuid ei saavutanud midagi muud kui äraproovitud elektrisädemete tekkimise. Mulle oli korraga vastumeelt, et ta mind silitab, et ta on riidest lahti, et ma tunnen, kuidas ta hõõgub ning põleb pidžaama all. Ma ei armasta teda. Miks ma talle ei öelnud, et ta koju jääks? Emake suri veidi aega pärast südaööd. Samal ajal vahtisin ma valgustatud vannituppa. Zuza seisis seljaga minu poole, masseeris end käterätikuga, ja kui ta ümber pöördus, hüüatas vaimustatult: «Ah, sa meeldid mulle pidžaamas!»

Läksin sigareti järele ega istunud enam toolile kirjutuslaua ääres. Akna taga mustendas talveöö valguses rõduvõrestik, millel seisis lillepott kuivanud rootsuga, vastasmaja katusel kõrgus korsten, kaetud sädemepüüdjaga,

mis meenutas mulle alati inglise kiivrit. Maailm oli liikumatu. Hirmunud.

«Oli ta kaua haige?» küsis Zuza tähelepanelikul, summutatud häälel.

«Elu ajal ta ei kurtnud.»

«Aga mis siis juhtus? Rabandus?»

«Midagi niisugust.»

«Ta oli sulle kohutavalt armas, eks?»

Ma ei vastanud. «Miks sa vait ei jää? Miks sa tahad iga hinna eest mulle kaasa tunda?» mõtlesin ma ärritatult. «Kui sa end parem riidesse paneksid ja koju läheksid! Kui sulle ometi pähe tuleks, et võid endale takso tellida ja et aitad mind kõige rohkem, kui jätad mu üksi! Kas sa siis ei tunne, et ma sind ei talu?»

Tema paljad jalad astusid mööda vaipa. Sellal kui ma veel põrnitsesin, et ta mind ei puudutaks, asetas ta juba lipitseva käe mu õlale, tõstis teise käe mu näo juurde ja sundis mind talle otsa vaatama. Tema silmades läikisid pisarad.

«Kallis! Mul on sinust nii kahju!»

Silitasin hajameelselt ta selga.

«Mine magama. Külmetad.»

«Lähen,» lausus ta. «On ju ikkagi talv.»

Heitusin, missugusel viisil ta seda ütles. Ta võttis mul käest kinni.

«Jäta mind!» karjusin tema peale. Kuid sain enesevalitsuse kohe tagasi:

«Ma ei heida magama. Lähen natukeseks välja. Ära ole mulle kuri — aga ma pean praegu üksi olema.»

Hakkasin kiiresti rõivastuma. Zuza solvus, puges teki alla ja pööras näo seina poole.

Jooksin korterist sõna lausumata välja.

2

Mulle oli ükskõik, kuhu ma lähen. Inimene, kes kannatab, otsekui lahkuks näitelavalt: ta on täiesti üksi, ja näidend, mis halastamatult jätkub, on kaotanud igasuguse mõtte. Kõndisin kiiresti, iga tänav näis mulle ahistav, tõttasin, et jõuda juba kord selle lõppu, sest kusagil Prahas peab ometi leiduma koht, kus mul hakkaks parem. Vršovice oli eemaletõukav. Külmetas, kõnniteede servadel ootasid äravedamist külmunud mullakamakate räpased kuhilad. Arvan, et rääkisin lakkamatult ja kutsusin emakest, samal ajal sulgesin ka laud, et manada vaimusilma ette tema kuju. Tuhandetest momentidest, mille kestel seda oli tabanud silma võrkkile, meenus mulle mingi erilise mälujuhtme kaudu lakkamatult üks ja seesama jonnakas pildike. Sellel oli ema pea õlale vajunud nagu siis, kui ta mõnikord suvel mõtteisse jäänuna vahtis üksisilmi hämarusse uppuvat akent. Samuti meenus mulle iga hetk Zuza ja mind haaras viha, et tema pärast ei saa ma koju minna ja et tema pärast pean ning olen sunnitud mõtlema, ja koguni raevuselt mõtlema ka millelegi muule kui emale.

Kuidas ma viimaks jõudsin Blanické tänavale, ei tea. Võib-olla juhtis mind alateadlik kuma mälestusest, mis polnudki jõudnud veel meenuda, võib-olla juhus, aga järsku ma lihtsalt seisin maja ees, milles meie omad sõja ajal olid elanud. Ma polnud enam mitmel aastal siia sattunud. Inetu kollane üürikasarm oli alla käinud ja murenema hakanud. Krohvkarniisidest olid järele jäänud vaid krobelised mügarad; härra Hradecký kaupluse kohal rippus silt PRAMEN[1], keemilisest puhastusest aga oli saanud AGITPUNKT.

Ma läksin üle tänava ja silmitsesin meie akende ähmaseid ristkülikuid. Täna, kaks nädalat hiljem, kui kirjutan

[1] Õllemark. Tõlk.

neid märkmeid, meenub mulle kõik, mida me tolles majas läbi elasime. Tahaksin kirjutada transporditöölisest Viktor Běšínskýst, kes meid siia vedas, kui Záhoříst sai üleöö Suur-Saksamaa linn; puhastustöökoja kemikaalide läägest lehast, tuhandetest prussakatest, kes sibasid pimendatud trepil ja ploksatasid lõhki inimeste jalgade all; emakese provintslikust meeleheitest, et lutikad on vooditest, pildiraamide taga, toolipragudes ja puust maitseainetopsides; fotograaf Capekist viiendalt korruselt, kes piinas oma naist ja lukustas tolle mitut puhku porgandpaljana ning läbipekstuna jääkülma vannituppa; isast, kes meil Prahas haigeks jäi ja lõpuks suri nagu puu, mis on liiga vana, et ümberistutamist taluda; tahaksin jutustada, kuidas me emaga revolutsiooni ajal barrikaadi ehitasime, kuidas ema hirmust kahuritule ees ei julgenud kogu päeva üles korterisse minna ja kuidas ta kella üheksa paiku kartmatult tuppa läks, veendunud, et öö on magamise jaoks ja et voodis ei või talle midagi juhtuda, — seda kõike ja palju muudki jutustaksin meeleldi pikalt-laialt otsekohe ja siinsamas, kui minu vilumatule kirjanikusulele ei ütleks ühe öö tõelised sündmused, et see kuulub mujale, täiesti teise paika. Mulle ei meenunud midagi konkreetset. Kõik üksikasjad sulasid melanhoolses hoovuses, mis minust läbi voolas; võimalik, et see oli aeg, tema liikumine ja voolamine. Alles paikades, kus emake kunagi oli elanud, sain ma aru, et teda tõesti enam ei ole. Maja seisis ning eksisteeris, see oli võõras maja, võõrad inimesed puhkasid meie akende taga. Kolmeteistkümne aasta eest kolis ema siit ära. Nüüd on ta lahkunud maailma kõikidest majadest; ta ei asu enam mitte kusagil, üksnes minus, Růženas, Vojtas viibib ta veel elava varjuna, kuid koos meiega sureb isegi ta vari.

Kuulsin samme alles viimasel hetkel. Korravalvur oli minust noorem, tugev ja tervisest õhetav. Kui ta minust möödus, ei aeglustanud ta küll sammu, aga pööras pea minu poole ja heitis mulle kahtlustava pilgu. Mul läks keha kuumaks ja süda hakkas peksma. Inimene, kes koidu eel nõjatub seljaga vastu akaatsiat ja vahib üle tänava asuvat maja, peab korravalvurile silma torkama. Vaevalt oli ta möödunud, kui ma puu juurest ära tulin ja kiiresti vastassuunas eemaldusin. Nurgal vaatasin tagasi: ta seisis kõnnitee veeres ja vaatas mulle järele. Luurasin nurga tagant, kas ta järgneb mulle, ja heitsin siis pilgu

tänavale, ettevaatlikult ja erutatult, nagu oleks mind tabatud murdvarguselt. Tänav oli täiesti tühi.

Mu südametunnistus pole puhas. Ma kahtlustan inimeste pilke, et need mind naeravad, et need mind paljaks kisuvad ning hukka mõistavad. Enamikul inimestel on rõhuv võim minu üle. Habemeajaja, kes oma käitumise viisakust reguleerib kunde välimuse järgi, silmitseb ükskõikselt mu head ülikonda ja räägib minuga ainult hädavajalikku juttu, nagu oleksin ma tulnud ümberrõivastatult; kui ma siis püüan kõike heaks teha suure jootrahaga, tundub mulle, et annan talle altkäemaksu ja et talle on kõik selge. Ma pole teinud iialgi midagi niisugust, mis poleks seadusega kooskõlas, ja ometi ei suuda ma vabaneda süüdiolekutundest. Arvan, et ma poleks eriti hämmastunud, kui mind ühel päeval vahistataks.

Läksin jälle tagasi meie maja juurde, seekord piki teist kõnniteed. Värava raske häilitud vasklink kumas nagu läikima hõõrutud kastrul; seda käepidet olid lihvinud loendamatud puudutused. Oli jälle sõda. Märkasin ema, seljas must mantel, peas rätik. Ta tuli töölt koju, tema selg oli kühmus vahariidest paunade raskuse all; nendes kandis ta iga päev Radlický piimatööstusest varastatud sütt. Kohal, kus ma seisin, võttis ta hetkeks mõlemad paunad ühe käe otsa, et väravat avada. Kui palju kordi oled sa seda vasklinki puudutanud? Viissada korda? Tuhat korda? Vaatasin ümberringi ja silitasin käepidet sõrmeotstega. Alles siis lahkusin, pigem küll põgenesin, erutatuna kujutelmast, et mind hakkasid kusagilt jälgima korravalvuri silmad; mõtlesin välja sobivaid lauseid, mida talle öelda, kui ta mu kinni peab, tülitsesin temaga ja olin moraalselt löödud, et ta mind kahtlustab.

3

Võtsin takso. Autojuht mõõtis mind pilguga, ega ma purjus ole. Kui kodust lahkusin, oli valu talumatu, otsekui võimutseks minus pealaest jalatallani äärmiselt äge luuümbrisepõletik. Nüüd ei valutanud mul enam kusagil, mu meeleolu oli kurb ning veidi pidulik, nagu ikka inimesel, kui teda piinab ahastus. Juba eeskojas võtsin kingad jalast. Zuza lebas ikka veel, nägu seina poole, ta magas, kuid võib-olla ka tegi, et magab.

Zuza kuulub seda liiki naiste hulka, keda ma kõige vähem vajan ja kes mu elus lakkamatult korduvad. Tunnen teda umbes kaks kuud. «Kuule, mine ja viska mõnikord pilk meie näitsikutele, et nad jätaksid jutu sinu upsakusest,» öeldi mulle klubis. Kõmpisime Reicheliga Transpordiliidu Majja — naiste maleturniiri peeti seal. Malelauad olid hüljatud ja kõik naised tunglesid ühe laua ümber. «Inimesed, sensatsioon! Te ei näinud, kuidas ta kõrbeb,» lausus meile palavikuliselt väikene Turková; sigaret käes, sukeldus ta tunglemisest esile ja kadus sellesse jällegi jalamaid. See, kes pigis istus, oli Eva; ta mängis täiesti tundmatu naismaletaja vastu ja oma uue sasitud soenguga sarnanes ta rohkem kui kunagi varem pärslannaga. Naeratasin talle tervituseks, kuid vastamise asemel tegi ta kurja näo ja haaras sigareti järele. Ta seisis kaotuse lävel, käigul oli must. Soovisin kõigest hingest, et ta kaotaks. Kujutlesin, kuidas see teda näriks. Ta tuli siia nagu meistersportlane oma õpipoiste hulka, nagu kõrgest soost demokraat vaeste hulka, silmades geniaalse inimese kõiketeadev ning armastusväärne väsimus, millest väikestel edasipüüdlikel lollpeadel ei saa aimugi olla. Siis laskis ta end kaua paluda, viimaks võttis istet ühe väikese edasipüüdliku lollpea vastas malelaua taga, ja tundmatu edasipüüdlik lollpeake kitkus karmil käel ta uhkeid sabasulgi.

Tundmatu naismaletaja vahtis ainiti lõppmängu; lakkamatult muigutas ta oma suurt suud, mis liikus nagu hobusel, ja näris tervete portselanvalgete hammastega hambaorki. Nägin, et mõtlemise kestel silitab ta pidevalt kogu käega rinda. Kuigi ma pilgu hetke pärast kõrvale pöörasin, ei eksisteerinud sellest momendist alates minu jaoks enam mitte midagi peale selle erutava liigutuse. Seis malelaual oli lihtne. Zuza ei osanud seda kasutada, ta silmad hakkasid naerdes näitsikuid vahtima ja ta kehitas õlgu. Tollal nägingi esmakordselt ta suuri germaanlikult siniseid silmi ebameeldivate, peaaegu siniste silmavalgetega. Ma ei teadnud kaua aega, mida need mulle meenutavad: praegu, ja ka alatiseks, assotsieeruvad need mu kujutelmas karpkala ujumispõiega. See on üks põhjusi, miks ma Zuzat ei kannata, see on ka põhjus, mille pärast teen enesele etteheiteid ja mille tõttu ma ka iseennast hästi ei kannata. Siis hakkas Zuza kuningaga käies vigu tegema, Eva märkas silmapilkselt avanenud võimalust, elavnes ja saavutas täpse mänguga viigi. «Te mängite hiilgavalt,» lausus ta Zuzale tuliselt ning õnnest särades jällegi oma kõrgelt troonilt; Zuza jooksis teda embama. Kui ma hetk hiljem lõppmängu analüüsisin, unustasin igasuguse tagasihoidlikkuse, mida rahvusvahelisel meistril peaks siiski olema, ja demonstreerisin õiget võiduteed meeldivusega, milleks olen haruharva võimeline. Demonstreerisin ennast karpkala ujumispõitele. Neli päeva hiljem ütles mulle Zuza, et see minu manööver oli talle arusaadavam kui käigud, mida ma talle näitasin. Õhtul kell üksteist istusime juba kahekesi «Terezies».

Alati, kui astun öölokaali, imestan, mida ma siit otsin. Mul on ebamugav olla, tundun enesele koolipoisina, kes vaatab keelatud filmi, või pigem koguni kollaborandina. Zuza, kes kandis paksu türkiisrohelist villast sviitrit, läks minu ees mööda punast treppi alla. Olin uhke, et kuulun niisuguse kauni figuuriga naise seltsi, kuid ühtlasi kannatasin nagu alati mõtte all, et just seepärast torkan ka silma. Seinal, musta klaasplaadiga vaba lauakese kohal, rippus alligaatorinahk. Zuza viipas baaridaamile ja kuulsin, et ta ütles tasa: «Teed!» Vaevalt saime istet võtta, kui klaverimängija, kes seni Chopinist sentimentaalset guljašši fabritseeris, hakkas kindlalt mingit mambot taguma. Kõigepealt liitus temaga trumm ja kohe seejärel viiul nii pealetükkivalt ning vulgaarselt, et ma taht-

matult ümber pöördusin. Mees, kes viiulit mängis, nägi välja nagu tema mänguriista helidki; ta vahtis irvitades Zuzanile otsa ja tuli üle parketi meid tervitama.

«Kas käite siin sageli?» küsisin.

«Mõnikord. Aga teie?»

«Peaaegu mitte kunagi.»

«Kus asuvad maailma parimad baarid? Pariisis?»

«Kuidas mina seda teadma peaksin?»

«Ärge rääkige, te olete käinud peaaegu kõikjal. Pariisis, Moskvas, Berliinis, Rios.»

Andsin talle väikese reportaaži suurlinnade ööelust. Et ta ahnelt kuulas, siis tegin näo, nagu oleksin niisugustest asjadest tülpinud.

«Mina pole veel kusagil käinud, ainult möödunud aastal Mamaias,» jutustas ta siis. «Rumeenlannad ei päevitu, nad on valged, neil on mustad juuksed ja nad hoiduvad meelega päikest võtmast. Konstantsas oli kasiino, see pidavat täiesti niisugune olema nagu Nizzas — kas olete seal käinud? Meie ettevõtte rahvas käis möödunud nädalal Viinis, aga mul polnud raha, ma ei sõitnud kuhugi. Poisid jõudsid tagasi lausa tobedatena, olid näinud *strip-tease*'i. Kas olete kunagi *strip-tease*'i näinud?»

«Olen küll. Suuremat lõbu see mulle ei pakkunud.»

«Miks te siis sinna läksite, kui see teile lõbu ei pakkunud? See pakub lõbu igale mehele.»

Vaatasin, kuidas Zuza suitsetab. Meile toodi konjakit, jalamaid hakkas ta pitsklaasi peos soojendama. Kui ta silmad pilukile tõmbas, kerkisid ta sirged ripsmed kumera silmalau alt nagu mütsinokk. Hakkasin naerma ja ütlesin talle, et mulle meeldib, kui ta silmad suleb, sest tema ripsmed ja laug näevad välja nagu nokatsmüts, nagu džokimüts.

«Võiksin need rahulikult ülespoole painutada, aga miks ma seda tegema peaksin?» lausus ta hajameelselt. Ta mõtles millegi üle järele. Siis sõnas täiesti tõsiselt:

«Kui elaksin Pariisis, harrastaksin *strip-tease*'i.»

«Kas arvate, et lööksite sellega kõvasti raha kokku?»

«Seda mitte. Aga mul on hea figuur. Ja kas pole see lõppeks vooruslikum kui võtta end alasti kõigest ühe mehe ees?»

Parketil tantsis atleetlik nooruk neljakümneaastase prillitatud naisega, kes oli poisist pool pead pikem. Naisel olid piltilus nägu ning suured jalad; keerukaid tantsu-

samme, mida poiss talle peale sundis, sooritas ta mingi kirgliku andumusega, otsekui tahaks igavlevale mehele sellega asendada oma kosmeetilisi puudujääke. Hakkasin Zuzaga kõnelema malest. Kuigi mul oli vähe põhjust arvata, et ta on hea maletaja, tegin talle komplimente ja veensin teda, et ta oleks lausa suurepärane mängija, kui keegi teda juhiks; et talle parimaks ning usaldusväärseimaks, ühtlasi ka isalikult hoolitsevaks ja kõige omakasupüüdmatumaks treeneriks osutuksin mina, seda polnud vaja öeldagi. Selgus, et Zuza peab oma malekarjääri ebatavaliselt tähtsaks; ta hakkas õhetama, paistis liigutatud olevat ja istus minu ees viisakalt längulastud õlgade ning niisuguse näoga, nagu oleks ta esmakordselt elus oma väärtusest teadlikuks saanud. Hoolitseva isa ja andeka tütre mängimine jätkus kella üheni öösel; see, mis siin kõpsema hakkas, oli veripatt. Teadsin temast juba seda, et ta on pangas kassapidaja; samuti tõotas ta, et näitab mulle armi oma seljal, kuhu teda noaga lõi mees, kelle juurest ta oli põgenenud. Kell üks teatas ta, et on täis kui pinal ja peab end natuke turgutama. Tellisin kohvi. Olin ka ise kumamisi ja teadsin, et peeglist vaataks mulle vastu punetavate silmadega laastatud nägu. Zuza väljanägemine oli siiski parem ja koguni tublim kui enne, millal me baari astusime; piki punast vaipa kõndis ta sirgelt ning sundimatult. Ta jõi konjakit nagu mees, suitsetas nagu mees, kasutas hambaorki nagu mees. «Teate, tahaksin malet mängida nagu mees.» Muhelesin, rüüpasin soodavett ja tundsin rõõmu, kuni ta tagasi tuli. Tal olid kaunid kederluud. Tal olid kõrgete kontsadega teravaninalised kingad ja ta oskas nendega kõndida; kui ta läks treppi mööda, jälitatuna paljudest silmapaaridest, olin peaaegu tänulik, et tal on kingad ja jalad nii kaunid, sest vastasel korral oleksid kõikide silmad pöördunud minu poole ja teinud mind vastutavaks.

Üks meestest, kellega ta tagasi tuli, oli tüse, tülpinud näoga ja väikese suuga, teine, oliivikarva jumega, tihedate kulmude ja tuhkhallide silmadega, nägi välja nagu balkanlane. Zuza jutu järgi pidi mees olema pärit Lissabonist, kuid kes ta tegelikult oli, seda ei saanudki ma teada; vaevalt ma seda iialgi teada saan. Mõlemad võõramaalased lasksid pilkudel põlglikult baaris ringi käia, viiuldaja tegi kummarduse. Zuza kõneles balkanlasega: Zuza kiiresti ning närviliselt, mees poetas aeg-ajalt sõna

sekka. Tülpinud lõust jättis mõlemad trepil maha ja läks, käed taskus, baarileti äärde istuma; nägin, kuidas baaridaami nägu lõi särama; tüsedad kintsud võbisesid kõrgel baaripukil, logiseva ristpuu taha haakusid ootamatult väikeste mustade töörsaabaste kontsad; saabaste pöiad olid äärmiselt kõrged. «Vabandage mind hetkeks,» tuli Zuza mulle teatama. «Mul on siin tuttavaid. . .» Ta silmades istus ebakindlus ja ta punastas. «Aga loomulikult,» vastasin. Ühtlasi pöörasin pea balkanlase poole. Too ei osanud varjata lõbusat muhelust, mis tal suud kurrutas.

Kelner tõi kaks konjakit, asetas ühe minu ette, teise Zuza sigaretikarbi kõrvale. Zuza ei tulnud. Ma ei tahtnud baari poole vaadata. Et aga peale sinnavahtimise mitte millelgi muul minu jaoks tähtsust polnud, hakkasid kõik mu seljanärvid tuikama, nagu tahaksid nemadki, harjunud üksnes tundma, korraga ka näha. Tahtsin Zuzat solvata. Sõimusõnaks kujunes rida Rimbaud'st: «Hoidsin ilu oma sülcs ja solvasin seda.» Tsitaat kinnitas mu armukadeduse õigsust ja andis sellele pühitsetud mõtte. Lämbusin vihast, mida tunneb mustanahaline kolonisaatori vastu. Miks me seda rämpsu välja ei kihuta? Miks me lubame neil endid põlata? Väliselt rahulikuna ning ennast valitsevana lehitsesin mõttetult märkmikku ja kudusin palavikuliselt kangaks üksteisest sõltumatuid stseene, täis kättemaksu. Piki lõunamaise linna valget tänavat veeres inimjõuk punase lipuga, kaugusest kostis tulistamist, kaks meest lõid püssipäradega kildudeks hotelli klaasukse ja tirisid kraedpidi välja balkanlase, kes nuttis hirmust. Revolutsionäär khakivärvi särgis, käised üles kääritud, kelle ette balkanlane toodi, pööras niisugust argpüksi nähes talle vastikustundega selja. Üleskääritud käistega revolutsionääri randmel oli kell ja ta nägi välja nagu mina. Tegin Zuza konjakile põhja peale. Siis vaatasin ringi. Tülpinud lõust jätkas vestlust baaridaamiga; Zuza nõjatus küünarnukiga letile, loid ning enesekindel balkanlane kergitas kulmu ja mängis tema õlapandlaga. Mulle paistis, et näen nagu pikksilmaga enese ees nimetissõrme, mis on metalli ja naha vahel vangis — tõmmut sõrme lühikese küünega ja mustade karvadega teisel ning kolmandal jätkul. Sellel hetkel puhkes Zuza naerma ja silitas põgusalt balkanlase põske. «Maksta,» laususin. Kelner jooksis arvet kasseerima. Korraga valdas mind kurbus; pea oli selge, nagu poleks ma üldse joonud, ja mulle tundus, et näen väga teravalt ning täpselt nii iseennast veinpunasel toolil kui ka tontlikke inimesi parketil, kes millegi eest raevuselt pagevad, kuid ennast siiski päästa ei suuda. Zuza ja balkanlane läksid tantsima. «Kas lubate?» küsis balkanlane tšehhi keeles, kui nad minu kohal seisatasid; imelikul kombel ei ajanud tema pilkav nägu mind sedapuhku vihale. Zuza ütles mulle, et tuleb kohe tagasi. Vaatasin hetke, kuidas nad tantsisid. Balkanlane kandis pehmeid kingi ja tema tantsukunst seisis selles, et ta igale sooritatud sammule lisas veel mitu pisikest tradimist jalatalddadel. Ta oli nagu pöörlev pool ja Zuza, keda ta hoidis üksnes parema käega, keris end poolile ja maha, sinna ja tagasi, sinna ja tagasi. Tabasin end mõttelt, et tema jalgade silmitsemine mind tahtmatult veetleb. Nad unustasid kogu maailma; arvan, et nad ei märganudki, kui ma lahkusin.

Malelise huvi ettekäändel pärisin doktor Reichelilt järgmisel päeval andmeid Zuza kohta. Reichel teab kõike; kõigile ja kõigele otsib ta võtit elu lampkastidest ja solgikraavidest; ta seisab küll maailmast kõrgemal nagu paadunud moralist kunagi, kuid isegi lumivalge jaanikakarde väli äratab temas tõelist huvi alles siis, kui seda enne on virtsaga kastetud. Kõigepealt võttis ta asjatundlikult läbi Zuza anatoomia; siiski kandis keelepeksukirg Reicheli kiiresti dramaatilisemasse valdkonda. Ta teadis järgmist: Zuza oli Bratislavas abielus kellegi inseneriga. Ta keeldus olemast mehe ülalpeetav ja leidis endale koha «Lennuliinides». Ühel päeval puutus insenerile näppu Zuza päevik, kuhu too oli ebatavalise põhjalikkusega oma armulood kirja pannud. Insener torkas talle leivanoa turja. Päevik oli kohtus asitõendiks; sellest tuli skandaal, mõned Zuza armukesed olid nimekad mehed. «Ta on erotomaan,» lausus Reichel. «Ihar preili. Aga malet hakkab ta ühel päeval suurepäraselt mängima.»

Juba sellesama päeva õhtul telefoneeris Zuza mulle koju. «Miks te mul eile plehku pistsite?» Ta tahtis mind silmapilk näha. Ettekääne, mille ma tema tulisuse jahutamiseks välja mõtlesin, sest ma ei tahtnud veinibaari minna, oli hea ka veel selles mõttes, et ta silmapilk muutis randevuupaiga: ta ütles, et tuleb minu poole.

Mulle on vastikud need kiired ja kerged seiklused mägionnides ja puhkekodudes, ma pean end nõrga iseloomuga meheks, sest mitte kunagi või peaaegu mitte kunagi

ei suuda ma neid vältida. Järgmisel päeval olen vihane: ma ei talu usaldusväärseid pilke, mis mind kutsuvad, täis lootust, ja tunnen vihatavat rahuldust segadusest, mis neid valdab, kui vastan neile nagu vaenlane. Just selle lootuse tõttu, et midagi algab, on need kergemeelsed naised millegi poolest natuke paremad kui mina; sellega, et ma neid järgmisel päeval põlgan, maksan neile mannetult ning juhmakalt kätte selle eest, et olin ühe öö niisama halb kui nemad. Zuza oli kiire ja kerge seiklus mägionnist. Katkestatud seiklus. Kõigepealt tuli see lõpetada, et mul oleks üldse võimalik tema suhtes vastikust tunda.

Zuza tuli, seljas hall kostüüm juurdekuuluva kitsa seelikuga: ta nägi selles välja ligipääsmatu, see oli daam, kes läheb filharmoonia kontserdile ja tunneb kerget vastikust vulgaarsete meeste suhtes, kes teda iharate pilkudega lakkamatult tüütavad. Ta tõi mulle kotikese tühjatähja. Ta näis olevat tõesti õnnelik, kui pakkusin talle oma abi male-alal; ta oleks solvunud, kui oleksin nüüd keeldunud. Ta ei püüdnud mulle seletada, kes balkanlane oli, ja mina ei katsunud selgitada, miks ma ära tulin. Esimene oli ükskõik, teine — selge.

Hetke pärast unustas ta ligipääsmatu daami osa; arvan, et ta mängis seda pigem oma tagasihoidliku kostüümi kui minu tõttu. Et mul pole laual hambaorke, kasutas ta tuletikku.

Ta lahkus hommikul.

Sellest peale näeme teineteist paar-kolm korda nädalas. Iga kord ütlen enesele, et annan talle hundipassi; kui ma seda seni teinud pole, siis üksnes sellepärast, et viimasel ajal ei suuda ma öösiti üksi olla, ilma et rõhuv ahistus mind ei piinaks. Ta ei räägi iialgi, kus ta viibis ja mida tegi nendel päevadel, millal me koos polnud. See on seda kummalisem, et oma varasemast elust, enne kui me teineteist tundma õppisime, jutustab ta meeleldi ja sellise avameelsusega, mida ma natuke pelgan. Usun, et ta tunneb hästi elu; tema puhul tähendab see keerulisi meeste ja naiste vahelisi suhteid, varjatud ning salajasi sündmusi aususe maski all, mida silmakirjalik maailm kannab. Oma meest ta vihkab. «Et ta mulle noa selga lõi, selle võiksin talle andestada, ent kust võttis ta selleks õiguse? Ta polnud minust parem, ta ise pidas üht plikat kantiinist.»

Zuza teab, et tal on «halb kuulsus»: ta heidab selle arvel nalja, kuid astel pole teravikuta, aeg-ajalt katsub

ta end õigustada. Niisuguste vestluste puhul ärritab mind tema eeldus, et mina olen just samuti ilma eelarvamusteta nagu tema. «Mis emantsipatsioonist te räägite!» ägestus ta. «Kui mees on naistekütt, ei tee keegi sellest väljagi, — ole vait, ma tean, kuidas mehed omavahel juttu vestavad. Kui aga naine teeb sedasama, siis panevad kõik pahaks — isegi naistekütid.» Sageli muutub ta sentimentaalseks. Tal oli oma «suur armastus» ja ta on veendunud, et ta veel kord meeletult armub; siis ta abiellub, siis algab «headuse lõikus». Mõnikord taban karpkala põiekesi sellelt, et nad mind salakesi piiluvad. Zuza koketeerib mõttega, kas ta ei võiks minusse armuda.

Ma ei oska hästi seletada, miks ta nii visalt male küljes ripub. Võib-olla teda, ohjeldamatut, veetlevad selle mängu seaduspärasus ning kord, võib-olla pole ta hingepõhjas rahul eluga, mida elab, — nii või teisiti, ta võtab mängu surmtõsiselt ja ähvardab nähtamatuid kahtlejaid: «Kahe aasta jooksul saan vabariigi tšempioniks!» Vahepeal töötab ta laua ääres, põlvitab kaelamurdvas asendis kušetil ja tuubib teooriat; kui ta käigu mõtet ei taipa, taob ta laupa vastu kederluud ja kirub oma lolli pead; kui ta aru saab, ajab ta huuled torru ja pasundab võidukalt nagu fanfaar.

Ta on terve nagu metsloom. Ta on seda kaks korda rohkem kui mina, ta ei suuda mõista, et kellelgi võiks mõnikord puududa söögiisu, ja tema armastusväärne ohjeldamatus, mida ta ei katsugi eitada, on minu arvates niisama primitiivne nagu totter komme tormata praeahju juurde, kui tal on õnnestunud tüsedat fileetükki hankida. Esineb õhtuid, millal olen temaga õnnelik. Pangas oma kassaluugi taga tutvub ta paljude inimestega; ta jutustab mulle katkendeid nende elusaatustest, meenutab kuuldud vestlustest terveid lauseid, matkib ahvi osavusega näoilmeid ja kõnemaneere. Ta armastab mälestusi nagu minagi. Kuigi need mälestused on väga sarnased vaestaste omadega, räägime teineteise võidu, oleme väga erutatud ja lihtne elu, mille oleme jäädavalt seljataha jätnud, heljub meie ees kuldse ajastu müütilises toreduses. Zuza embab kätega põlvi ja näeb välja nagu laps. Kuid hetke pärast meenub talle rõve anekdoot; ta jutustab mulle selle midagi ilustamata ja hakkab vastikut naeru lagistama.

Tekk lõhnas kreemi järele, millega Zuza ööseks näo sisse võiab. Lebasin selili päris diivani serval. Mulle näib alati, et naistel on öösel palavik; neist õhkub kuumust, roosat kuumust. Ma ei liigutanud ennast ja teadsin, et ma ei saa sõba silmale hirmust, et ma ehk ületan meie vahel asuva tühja ruumi. Korraga märkasin, et madrats kergelt vabiseb; minus tekkis ääretu vastikus Zuza vastu, kes oma nutuga uuesti minu ja ema vahele tungis.

«Palun, mis sul viga on?» küsisin väsinult.

Ta keeras end selili.

«Kas ma olen sulle vastik?»

4

«Šachista» toimetus asub Smíchovis vanas kahekorruselises majas. Meile kuulub kaks ruumi alumisel korrusel; minu kabineti aknad vaatavad õuele, ootamatult rahulikule, väikekodanlikule õuekesele küülikumajakesega, mille seina äärde männihalud riita on laotud. Mulle meeldib vahtida valvsat rotti, kes riida alt välja ronib, suvel rõõmustab mind sarapuu, mille oksad mu aknani ulatuvad, nii et lehed ruute riivavad. Vanahärra Jareš teiselt korruselt meisterdab rihmajupist paela küülikumaja uksele ja teatab ringõuel seisvale naisele, et nahk on pude, et need lojused kavatseb ta kinni pista... Sulen silmad. Koos päikeserikka õhuga kannavad need hääled minuni ääretult tuttavat, aeglast, unustatud õndsust.

Kuukirja «Šachista» peatoimetaja — see on minu ametinimetus. Palju aega see minult ei röövi. Käin toimetuses ebaregulaarselt, üks-kaks korda nädalas, muu jaoks piisab telefonist ja doktor Reichelist. Lasen tal elada veendumuses, et ilma temata ei ilmuks järjekordne number iialgi.

Kõigepealt ostsin endale musta lipsu; kui jõudsin toimetusse, seisis Reichel laua taga ja määgis telefonitorusse. Tema defektne «r» ajab mul kananaha ihule. Ta kandis tumesinist läikivat ülikonda ja kollaseid kingi; tal oli vaja habemeajaja juures ära käia.

Läksin ulatasin proua Fialovále käe. Reicheli juuresolekul ei tahtnud ma öelda, et mu ema suri. Proua Fialová istus kirjutusmasina taga, käed rüpes, et mitte Reicheli kõnet segada. Ta ütles mulle, et minu artikli veerud on juba tulnud ja et temal valutavat hammas, küsis, kas ma kohvi tahan, ja lülitas elektrikeetja sisse. Ta on sõbralik, hallipäine, piinlikult täpne naine. Meie toimetus tundub talle maailmasündmuste tulipunktina. Ta armastab mind omakasupüüdmatult; see armastus natuke häirib mind, sest ma pole kindel, kas ei ole see kõigest vana kantselei-

orja sissejuurdunud suhtumine šefisse. Tal on kombeks tulla ja usaldada mulle oma väikesi ning suuri kannatusi ja rõõme; nelja silma all klatšime Reichelit.

Dr. Reichel on jurist: ta on kõikjal käinud, kõike näinud, armastab igaühte õpetada. Ta on peaaegu kaks meetrit pikk. Tema kõikidel ülikondadel on liiga lühikesed varrukad, millest tungivad esile suured kohmakad käed, ja kui ta on habet ajanud, võtab ta nägu sinise värvi. Kui ta jõudis äratundmisele, et tal males mingit lootust pole, siirdus ta kabele ja kujunes ikkagi asjatundjaks. Reichel pulbitseb ebameeldivast, nuhkivast energiast, mis toitub defektidest ja katastroofidest. Päev päeva kõrval paneb ta kirja, kellega rääkis ja mida keegi ütles; ma ei tea, kas ta oma märkmeid kunagi kuritarvitanud on, igatahes räägib ta mõnedest inimestest salapäraste vihjetega, nagu oleksid nad tal peos. Ta on inkvisiitor — ilma kirikuta, mida ta teeniks, ilma tuleriidata, millel ta põletada võiks.

«Kas tead juba?» ütles ta mulle, kui oli telefonikõne lõpetanud. «Amsterdami turniirile läheb mängima Bláha.»

«Siis on asi korras. Kes teine seal mängida võiks?»

Ta tegi muretseva ja leebe näo.

«Sina.»

Lõin käega.

«Mul pole midagi selle vastu, et sa teooriale pühendusid,» jätkas ta. «Aga ütle, kui palju on meil niisuguseid mängijaid nagu sina? Kui palju meil neid on?»

«Kas pean need sulle üles lugema?»

«Ma mõtlen seda täiesti tõsiselt.»

«Bláha on tunduvalt parem. Tehti õiglane otsus. Esindama peab meid mängija, kes on resultatiivne, rahvusvaheline tiitel ei tähenda midagi.»

Läksin oma kabinetti. Kindlasti mõtleb ta, et lähen raevuselt hambaid kiristama luhtunud välismaareisi pärast.

Mind ärritas Reicheli silmakirjalikkus. Ta teab, kui halvasti ma viimastel aastatel olen mänginud, ja olen veendunud, et ta jälgis mu allakäiku suure rahuldustundega. On tüüpiline, et ta leidis minus mu «kriisi» seletamiseks kindlad inimlikud nõrkused; lõppeks langesin tema haletsemisväärsele tasemele.

Küülikumajakese juures, puuriida najal, seisis väike nööriga kinniseotud kuusk. Olin täielikult unustanud, et kahe nädala pärast on jõulud. Emake tahtis esimesest

jaanuarist pensionile minna, soovis jõulukingiks lamamistooli, et kordki oma elamist-olemist mõnusaks teha. Tundsin häbi: alles kuu aja eest näisid mulle kõik lamamistoolid vaateakendel liiga kallid. Kus veedan pühad tänavu? Pliit meie köögis jääb külmaks, rasv ei löö kastrulites särisema, kassid, saba püsti, ei kaota aru kalalõhna pärast. Möödunud aasta jõululaupäeval lesisin kušetil; ema tappis kaaluvihiga karpkala. «Märg ja libe teine, sunnik; kas ma sinust siis jagu ei saagi?» Õhtul supi juures lõi ema risti ette, tuletas isa meelde, ja nagu igal aastal viimase kümmekonna aasta jooksul, noogutas melankoolselt pead: «Kes teab, lapsed, kas me siin niimoodi viimast korda ei istu!» Kuigi teadsime, et need sõnad tulevad, puhkesime Ruženaga naerma. «Noh, naerge aga naerge,» noomis ta meid. Ja kohe seepeale, kui oli suppi maitsnud: «Mina ei tea, mis see tähendab, et nüüd üleüldse enam marjakalu pole!»

Proua Fialová tõi mulle kohvi.

«Evžen on siin. Võib ta edasi astuda?»

Ma ei saanud keelduda, poiss vaatas juba ukse vahelt.

«Ainult veerand tundi,» laususin hoiatavalt. «Pean lõunaks korrektuuri lõpetama.»

Ta hakkas naerma.

«Mulle aitab kümnest minutist.»

Ta tuli mul tseremoniaalselt kätt suruma. Evženit on tore vaadata: tal on tõsine keerubinäoke suurte ümmarguste silmadega. Ta on kaunis nagu nukk, nagu lelu: kui ta klubisse ilmub, hakkavad kõik naised naeratama nakatavas õrnushoos, nad tahaksid teda silitada, tahaksid teda hellitada. Väike kohkunud keerub manab näole tülpinud ilme. Malemängijana kannatab ta oma magusa välimuse tõttu; kes imetleb tema tütarlapselikku siredust, ei saa hinnata tema mehelikku aju.

Evžen vajus toolile. Üle rinna lainetas tal veetlevalt punane villane sall, must ja valge pea asus kummeeritud siidmantli ülestõmmatud kraerõngas nagu taldrikul.

«Mida raamat teeb?» küsis ta viisakalt.

«Küpseb. Kas sa ei jõua enam oodata?»

Ta saatis mulle hämmastunud pilgu. Ta peab ennast minu õpilaseks ja vaatleb ennast mu teoreetiliste teadmiste sügaviku pinnalt otsekui peeglist. Minu monograafia Rétist ei nihku viimasel ajal paigast. Alustasin laiahaardelist, kergelt süüdlaslikku selgituskõnet niisuguse töö ras-

kustest. Evžen jälgis mind üksnes suure vaevaga ja ta näost võis näha, et ta mõtleb millelegi muule. Katkestasin oma jutu nagu lõigatult.

«Aga mis sul siis õieti südamel on?»

Ta elustus.

«Kas tuleksite minuga malelaua juurde?»

Ta läitis sigareti ja tõmbas närviliselt, rutakalt paar mahvi. Kui ta malenuppe lauale seadis, värisesid tal käed.

«Mängisin eile Nesvadbaga, tal olid mustad. Tekkis selline seis. Nagu isegi näete, on see täpselt niisugune nagu tänavusel maailmameistrimatšil ühes Tali ja Botvinniku partiis pärast neljateistkümnendat käiku.»

«Pea kinni,» laususin. «Mulle tuleb nüüd pähe — kuidas siis nõnda, et sa praegu koolis ei ole?»

Ta lõi hooletult käega.

«Tegin vehkat.» Ta hakkas kohe demonstreerima. «Mustad võitsid just kuningatiival etturi; pärast partiid ei jõudnud teoreetikud kokkuleppele, kas Botvinnik sai või ei saanud küllaldaselt rünnakušansse. Kindlasti mäletate, et Botvinnik käis etturiga b2—b4, et musta ratsut ära ajada. See käik meeldis kõigile. Aga mina arvan, et see pole õige. Kas pole palju tähtsam musta oda kuningatiivalt jalamaid minema kihutada? Mina mängisingi nõndaviisi.»

Evžen käis etturiga h2—h3, pani oma suu lukku ja silmitses mind pilguga, mis võiduröömsalt juubeldas ning ühtlasi aplausi ootas.

Ma ei pööranud sellele tähelepanu. Mulle oli täiesti ükskõik, kas Evženi avastusel on mingit tähtsust või mitte. Hetkest, kui ta mulle nii hooletult seletas, et tegi koolist vehkat, alates silmapilgust, kui nägin, missuguse innuga ta malenuppe lauale seab, et selgitada mulle probleemi, mille tõttu ta öösel ei maganud, hakkas minus miski mässu tõstma; see ilus poiss näis mulle korraga väikese ebaloomuliku koletisena, gnoomina, kes on kivi alt välja roninud. Ta seisis siin vaimustununa, võlutuna, õnnelikuna — ta ehitas endale suurepärase kaardimajakese, kuid minus tekkis soov poiss jalahoobiga kaminasse lüüa ja teda ägedasti tümitada. Ma ei suutnud end valitseda.

«See on lollus. See on täielik lollus.»

Ta nägu venis pikaks. Missugune valu silmades! Ta nägi välja just nii, nagu oleks ta saanud ootamatu

kõrvakiilu, ta nägi välja just nii, nagu oleks ta märgist mööda lasknud.

«Aga see on mul hästi läbi mõeldud,» sõnas ta ebakindlalt. Kõndisin kabinetis vihaselt edasi-tagasi ja Evženi pilk saatis andunult iga mu liigutust. «Seletage mulle, kus ma vea tegin?»

Jäin tema ette seisma.

«Aga sina seleta mulle lahkelt, mis õigusega sa koolist poppi tegid.»

«Tahtsin seda teile näidata. Ma ei jõudnud ära oodata, mida te selle kohta ütlete, nõnda — nõnda ma võtsingi arstilt haigustõendi.»

«Kas sa näed! Noorhärra ületas kõigest ühe unetu ööga Botvinniku — mis seal koolis enam igavust tunda? Juunis on sul küpsuseksamid, kullake. Tore lugu küll!»

Väike keerub ajas alahuule torru.

«Näen, et mammake on tegutsema hakanud,» lausus ta hammustavalt.

«Jah, ta otsis mu üles. Tal on sinu pärast hirm. Sina muidugi arvad, et ta on vanamoodne, ja samuti mõtled praegu ka minust, et olen vana lollpea, kes peab moraalijutlust. Keegi ei saa sinust aru — sa mängid ometi turniirimalet! Sa tunned eneses püha sädet, sa oled erand, väljavalitu — kui igavad ja rumalad ja ebahuvitavad on need inimesed, kes ei tea, mida tähendab Caro-Kanni kaitse! Kool, küpsuseksamid ja mis sinust tuleb — kuidas see kõik sind solvab ja rõhub! Kõige labasem pisiasi, eks? Sa näed ennast juba maailmameistrina!»

Ta vaikis, vahtis maha, pikad tütarlapselikud ripsmed lõid mahedalt värisema. Ta mõtles täpselt seda, mida ma talle näkku ütlesin; see oli tema seisukoht ja ta kaitseb seda trotslikult kogu maailma vastu.

«Ja nüüd lase jalga,» laususin. «Tuled tagasi poole aasta pärast. Küpsustunnistusega.»

Ta ei tundnud mind ära.

Ta lahkus tulipunasena.

5

Olin tollal kolm aastat noorem kui Evžen praegu, lugesin Thompson-Setonit ja kannatasin seetõttu, et paksud metsad Záhoří ümbruskonnas, kus peaaegu lakkamatult kolasid ringi saksa poisikluttide pusse kandvad ja karjuvad jõugud, olid liiga tsiviliseeritud, selleks et nendes «Metsatarkuse raamatu» printsiipide järgi elada saaks. Viies klass sai mulle saatuslikuks: linnas hakkas andma matemaatika järeleaitamistunde keegi doktor Lenz ja tema konkurents pani paugu minu viiekroonistele sissetulekutele. Läksin tigedaks. Klassitööde ajal sokutas mõni Lenzi õpilastest ülesanded koridori ja ettevalmistatud sidemees oli lahendustega veerand tunni pärast tagasi. «Mees, seda pole sa oma elus näinud,» rääkisid poisid, silmad kui tõllarattad, «tal on kõik logaritmid peas! Meie Derviš on tema kõrval könn. Mõnikord mängime pärast tundi marjast — pagana pihta, ta teab täpselt, missugused kaardid kellelgi käes on!» Tegin näo, et doktor Lenz mind ei huvita. Ja siiski iga kord, kui läksin Dolní Bránasse, kui nägin kangialuses väikest ust krutsifiksiga, mille ees põleva igavese tule valgus langes tumedale ingliga freskole, kadestasin jõukamaid kaasõpilasi, et need võivad doktori juurde alati sisse astuda. Lenz näis mulle kõiges salapärane ja mõistatuslik. Miks ta kolis meie linna, kui ta siit pärit ei olnud ja kui tal siin polnud sugulasi ega tuttavaid? Miks ta otsis endale korteri just keskaegses Bránas, mille suletud uste taga nägin oma fantaasias üksnes kottpimedaid keldreid ja piinakambreid? Salapärane ja maagiline näis mulle tema endine elukutse, ta olevat olnud astronoom, kummaline ning mõistatuslik paistis mulle haiguski, mille all ta kannatas, see seljaajukuive, mis tungib liikumatutest jalgadest ülespoole, kuni jõuab kord Lenzi suurepärasesse ajju, milles asuvad skeemid ja arvud ja tähtede liikumisteed ja logaritmide kõr-

val võib-olla ka pentagrammid ja muud loitsimismärgid. Kujutlesin samuti stseeni; millega haigus algas, ohvitseri hobuse seljas nukral Galiitsiamaal, rahutult tantsisklevaid kapju, miini, plahvatust, — ja kui mõtlesin Lenzi tõvele, mis tõuseb nagu elavhõbe kraadiklaasis kuni surmava pügalani, jooksis mul külmavärin üle turja: ta oli nagu laev, mis vajub ja lakkamatult valgust annab, kuni latern kõrgeima masti tipus pole veepinna alla kadunud.

Ta sai poiste käest teada, et olen klassi parim matemaatik. Ta saatis mulle sõna, et tahaks minuga meeleldi tutvuda.

Et pean koduse telefoni tsingist lehtrisse oma nime hõikama, seda ma taipasin. Kime surin, mis lossist järsku kostis, viis mu siiski segadusse: kohkusin tagasi ja seisin nõutult suletud ukse ees.

«Tohman, sa pead ust lükkama,» lausus mu selja taga tüse installaator Švec. «Helista veel kord.»

Kitsas koridoris, mida valgustas katteta elektripirn, lõhnas värske krohvi järele. Koputasin uksele. Vana mööbliga sisustatud toake näis pärastlõunapäikeses väga värvikas, viltuses valgusjoas väänles valge ja sinine sigaretisuits; aken vaatas toredasse viljapuuaeda linnamüüri taga. Tund oli parajasti lõppenud. Laua ümber istusid Pokorný, Suda ja Bížová, kõigil suitsud suus, hüüdsid mulle: «Ahoi!» ja nende näod väljendasid põlisasukate hooletut ülevõimutunnet.

«Tervitan teid, olen doktor Lenz,» lausus vanamees voltääri tugitoolis. «Võtke meie juures istet. Kas suitsetate?»

Pokorný käitus nagu oma kodus ja tõukas mu ette äsja alustatud sigaretikarbi. Korraga ei teadnud ma, mida siit otsin. Doktor Lenzil oli seljas paks kodukootud vest; ta kandis kõva kraed ja kummist kaelasidet. Tema viimastest juukseudemetest pärjatud helkiva kiilaspea kõrval asus koduse telefoni teine ots; surinat tekitav nupp oli laual. Lenz võttis prillid ninalt. Punetavad ripsmeteta silmad vesitsesid, ta kööritas ja naeratas rahulikult. Hiljem sain teada, et ta naeratab alati; veelgi hiljem, et ta iialgi ei naerata ja et see nõnda vaid paistab.

«Te olevat silmapaistev rehkendaja,» ütles ta mulle. «Pean endale auks matemaatikuga tuttavaks saada. Need härrad, daamid kaasa arvatud, ei saa surmatunnini isegi trinoomist aru.»

«Nonoh, doktor,» lausus Suda.

«Mirek on riukamees,» sõnas Pokorný.

Punastasin. Bížová pöördus minu poole ja tegi mulle silmi. Punastasin uuesti, tal olid kõige suuremad rinnad kogu klassis.

«Kohe vaatame,» ütles Lenz. «Kas olete tänase ülesande juba lahendanud?»

Sain vihaseks.

«Veel mitte,» laususin. Laususin seda ebasõbralikult. Miks pean end eksamineerida laskma? Mõtlesin viiekroonilistele, mida sain kaasõpilastelt iga kodutöö eest; nüüd pistab see ätt need mündid oma taskusse.

«Noh, kirjutage,» ütles doktor Lenz ja osutas joonelistе paberite patsakale. Ta käed värisesid lakkamatult, need olid täis otsekui mingeid kärni, paranenud roosasid kärni. Võtsin endale pliiatsi: sinisest vaasist vahtis välja terve kimp teritatud pliiatseid pilliroost hoidjates. Veel iialgi polnud ma näinud pliiatseid vaasis. Bížová hakkas jälle silmi tegema, Suda ja Pokorný jätsid lobisemise ja tõmbasid toolid lauale lähemale. Lenz dikteeris. See hakkas mind erutama, teadsin, et kaitsen klassi au. Ülesanne oli kerge. Esimese logaritmi puhul ootasin, et Lenz selle mulle peast ütleb, kuid ta viskas sõnalausumatult mu nina ette logaritmide tabeli.

«Suurepärane,» sõnas ta, kui valmis jõudsin. Värisev käsi kadus laua alla, kusagil majas helises kell ja hetke pärast astus tuppa paks unine virtin. «Anežka, too meile pudel veini.»

Edu julgustas mind.

«On see tõsi, et teate kõiki logaritme peast?»

Ta võttis karbist sigareti ja pistis selle kohmakalt liikumatute sõrmedega kirsipuust pitsi sisse.

«Küll näed, et see on tõsi,» sõnas Pokorný.

«Mõningaid logaritme tean.» Doktor Lenz puhus suust suitsu. «Ma ei saa aru, miks see teid nii võlub. Mälu ei loe matemaatika puhul mitte midagi. Mälu on mulle vastik. Kui inimene on niisugune invaliid nagu mina, ei sooviks ta pigem mitte midagi meenutada. Peaaegu kõikides mälestustes on mul terved jalad.»

Mul kukkus pliiats maha; kui seda üles tõstsin, märkasin laua all Lenzi jalgu mustades pannaldega vilttuhvlites. Jalad toetusid kandadele ja olid jäigad ning liikumatud nagu proteesid.

«Kas malet mängite?» küsis minult äkki doktor.

«Viletsalt.»

«Lootsin, et olete malemängija. Head matemaatikud on tavaliselt malemängijad. Mul pole siin kellegagi mängida.»

«Härra Prokop krediitkassast mängib hästi. Küllap ta tuleks.»

«Ma tunnen teda,» ütles Suda, «ta on «Sokolis» meie võimlemisõpetaja.»

«Mul on olnud elus mõned halvad kogemused pankuritega ja veelgi halvemad sookolitega,» sõnas doktor Lenz ja raputas tõrjuvalt pead.

Bížová jõi oma veini. Ta joonistas unistavalt paberile suure «E» ja hakkas seda kohe maha kriipseldama. See andis mulle hoobi südamesse: «E» tähendas — Eduard Vondrák.

«Kas proovime?» ütles Lenz «Pokorný, too malelaud.»

Esimene partii lõppes enne, kui sai õieti alatagi.

«Peate tähele panema,» lausus Lenz. «Seda nimetatakse karjapoisimatiks.»

Teise mati sain seitsmeteistkümnendal käigul, kolmanda kahekümne viiendal.

Lenz oli väsinud.

«Ja nüüd, härrased, jätke mind üksi. Olen väga väsinud.»

Hüvastijätul ei andnud ta kellelegi kätt, vahtis ainiti lauale, kaotas huvi kõige vastu. Läksin koju halvas tujus; poisid olid vaimustuses, et doktor, nagu nad mulle olid varem rääkinud, vastas nende kirjeldusele. Ma poleks pidanud mängima, iialgi enam ei söanda ma seda teha, rikkusin kõik ära. Doktori mängus oli midagi halastamatut, midagi teadlikku ning ettenägelikku, esimesest käigust peale liikusid tema malenupud pidurdamatult nagu saatus, tulid k õ i k ü h e s k o o s, elava sillerdava võrguna, mille kaval kalur on vette heitnud; mina aga olin ainult kohmakas säga, keda ta püüdis. Ta tegi mu külmaks, tema jaoks olen surnud mees. Mõte, et ta istub nüüd oma tugitoolis ja peab mind tohmaniks, põletas mind nagu toores solvang. «Tule malet mängima,» ütlesin õhtul Vojtěchile. Olin tähelepanelik ja võitsin kaks korda, kuid Vojtěch ei saanud midagi aru. Ja kuigi tegin, mida tahtsin, male ei elustunud, võrgus leidus auke, mängu ei läbinud elektrivool.

Järgmisel õhtul helistasin uuesti Dolní Brána ukse taga. Lenz oli ilma kraeta ja sõi kastrulist munakneedlikuid.

«Õpetage mind malet mängima.»

«Matemaatikatunni eest võtan kaheksa krooni. Maletund maksab kümme.»

Kahvli otsa võetud suutäis suundus värisevas kaares huulteni: ta napsas selle järele nagu kameeleon kärbse järele.

«Mul pole raha,» laususin ebakindlalt.

«Ei ole? . . . Kes teie härra isa on?»

«Rätsep.»

«Hm . . . Teate, mis? Las teie härra isa õmbleb mulle ülikonna — aga mina õpetan teid selle eest malet mängima.»

Nali meeldis talle, ta hakkas naerma vaikset ihitavat naeru. Ta osutas raamaturiiulile:

«Olge nii lahke, tooge siia kõik raamatud esimeselt riiulilt. Kas saksa keelt oskate?»

«Natukene. Siin oskab igaüks natuke saksa keelt.»

Ta soris raamatuid, valis Dufresne'i õpiku, hakkas seda lehitsema, haaras pliiatsi ja tegi ühele leheküljele ringikese.

«Kui olete püsiv ja suudate selle õpiku äramärgitud leheküljeni läbi uurida, ent tõesti läbi uurida, saate kõva põhja alla. Siis hakkame mängima. Ja küll siis näeme.»

Tänasin. Raamatu tiitellehele oli visatud allkiri: Dr. Lenz, Monte Carlo 1909. Doktor Lenz oli astronoom ja matemaatik, käinud välisriikides; Monte Carlos keerleb rulett, võib-olla arvutas ta välja süsteemi, kuidas võita. Taevas akna taga hakkas tumedaks tõmbuma; kuulsin tornipääsukeste hingematvat vidistamist, puuviljaaias kahisesid nõrgalt lehed.

«Öö,» lausus doktor Lenz. «Hetke pärast lähevad magama linnud, hiljem inimesed. Kas magate hästi, sõbrake?»

«Ema ütleb, et magan kui kott.»

«Mina pole juba kümme aastat sõba silmale saanud. Järelikult pole ma kuuekümne kolme, vaid seitsmekümne kolme aastane. Õieti peaksin oma haigusele tänulik olema, et ta unepuudusega annab mu käsutusse aega, mille tõttu tõenäoliselt lüheneb elu. Näete, aga mina pole talle tänulik. Ainus mõistlik mõte, millele ma nendel lõpututel öödel tulin, on järgmine: üksikisiku elu lõpeb hetkel, millal ta

lakkab osa võtmast kõikide elust. Minu ja õuna vahel seal väljas pole enam mingit vahet; kumbki meist ei suuda käia. Et mul on aju, see on käesoleval juhtumil pigem kahjuks . . .»

See õhtu otsustas mu saatuse. Minu püsivusele ei maksnud doktor Lenzil koputada. Maailm, milles olin seni liikunud, taandus; tungisin palavikuliselt vaikse energia magnetväljadesse, lõputult muutuvate suhete saladuslikku korrapärasusse; need suhted olid alati ühed ning samad ja igas partiis tuli need uuesti avastada; elasin läbi meeleheitehetki, tundes selle uue maailma ükskõikset käestlibisemist, ja juubeldavaid õnnesilmapilke, et tunnetan, mõistan ja valitsen seda. Kümned ja sajad partiid, mida Lenzi käsiraamatu järgi kangekaelselt läbi mängisin, näitasid mulle kuningliku mängu dramaatilist mitmepalgelisust; nägin öösel suletud laugude tagant ruudulist lahinguvälja ja värisesin kannatamatusest: sekka lüüa, võitlusse astuda. See oli nagu elu. See oli veel pinevam, veetlevam, joovastavam. Elu hakkas mind takistama; ma ei jõudnud õhtut ära oodata, millal lendan Lenzi juurde ja alustan mängu; käisin tema pool iga päev; hakkasin võitma.

Kuidas ma Evženit siis ei mõista! Ta ju elab läbi sedasama, mida mina kahekümne viie aasta eest, andsin talle kätte sellesama võtme, mille sain omal ajal doktor Lenzilt. Kui mind Evženi palavikuline malejoobumus vihale ajas, siis ei põhjustanud seda üksnes tema ema kurtmine. Veel üsna hiljuti mõtlesin doktor Lenzile alati kui oma esimesele õpetajale. Praegu aga mõtlen talle üha sagedamini kui võrgutajale.

6

«Preili on juba siin,» ütles mulle riidehoidja «Moravěnecis». Kui olin talvemantli seljast võtnud, nägin, et meie «pikk laud» kööki viiva ukse juures on hõivatud. Laud, mille ääres istub Honza Rohan, on alati hõivatud. Honza on ligitõmbav nagu iga lõbus inimene. Seal olid Pepek ja Zuza ja punapäine Majer «Meie Teatrist». Kuulsin, kuidas lauas mürinal naerma puhketi, millest Zuza vastik hirnumine kiledalt välja kostis. Zuza märkas mind ja manas kiiresti näole leinava ilme.

Tema kaudu teati juba, mis mind oli tabanud; vaikides suruti mul kätt, tunti kimbatust, nagu inimesed alati võõra valu puhul tunnevad. Ainult Majer, keda tean kõige vähem, vahtis mulle ainiti otsa oma hanesilmadega ja lausus liigutatult:

«Minu sügav kaastunne, seltsimees. Siiras kaastunne.»

Hiljuti rääkis mulle keegi, et Majeri isa oli kirikuteener.

Lõuna oli juba söödud; Pepek jõi viina ja hakkas minult vaikselt pärima, mis emal viga oli. Osavõtlikult kuulas laudkond selle tavalise loo lõpuni.

«Süda on halb asi,» ütles Ludvík Kára. Ta rääkis oma isa tabanud kahest infarktist. Mul oli hea meel: enam polnud juttu minu emast, vaid haigusest üldse, see oli ebaisikuline, üldkasutatav pinnas, millele kõik ennast päästsid kergendustundega. Enne kui tellida jõudsin, jätkas Rohan juba juttu sealt, kus ta oli katkestanud.

Zuza silitas mu kätt. Katsusin Honza Rohani juttu kuulata. Ta veetleb mind: enne kirjanikuks saamist oli ta puusepp ja sõdur, ta on väike, täisvereline ning tugev ja näeb välja, nagu oleks ta just äsja tagasi jõudnud väga tervislikust maakohast. Kui peaksin mõne laevahukust pääsenuga hüljatud saarel randuma, siis tahaksin, et selleks meheks oleks Honza; tema oskaks maja ehitada, karedaid vaipu kududa ja tervet inimsööjate hõimu põgenema lüüa.

Honza on alati seal, kus midagi juhtub; näib, et temal tarvitseb vaid kuhugi minna ja kohe hakkab seal midagi juhtuma. Minu elus ei juhtu midagi, mis jutustamist vääriks — isegi majas, kus elan juba kaksteist aastat, tunnen üksnes majahoidjat. Võin jutustada ainult mälestusi: «Meil Záhořís...» Mu elu viimased aastad sulavad ühte, üks on nagu teinegi, üks on niisama hall nagu teinegi. Seltskonnas, kus teda ei tunta, jutustan ma Honza Rohanist.

Honza oli parajasti Lipinist tagasi jõudnud; ta sõitis sinna kalale, kuid liitus juba esimese päeva õhtupoolikul metsatööliste brigaadiga ja langetas koos nendega nädal otsa puid. «Mulle meeldib kohutavalt see, kuidas tüvest käib läbi otsekui nõksatus, enne kui puu pikali prantsatab.» Hetke jooksul manas ta meie silmade ette pool tosinat ebatavaliselt ilmekat portreed oma uutest sõpradest metsatöölistest; siis korraga ta tõusis: tal on lootus Liběnist paadimootorit saada.

Näsisin isutult sarvesaia paprikaga; Pepek tellis veel viina.

«See on kummaline,» ütles Kára. «kui Honza oskaks nõnda kirjutada, nagu ta jutustab, sellest tuleks sensatsioon. Kurat teab, mis temaga lahti on. Kas lugesite tema viimast jutustust «Literární Novinys»? Nõrk.»

Kõik nõustusid, et see oli nõrk jutustus. Kõik nõustusid, et pärast «Ofensiivi» hakkas Honza talent haledalt närbuma.

«*Homo unius libri*,»[1] lausus Majer targalt.

«Lollus,» kuulutas Pepek. «Kui ta poleks «Ofensiivi» kirjutanud, ei räägiks te temast iialgi nõndaviisi. Honza kirjutab praegu nagu kõik teisedki — see tähendab mitte väga hästi. Kuid «Ofensiiv» kuulub nende väärtuslike raamatute hulka, millel — jumal tänatud! — pole pistmist literatuuriga. Ja seega võib Honza kindel olla, et ta kirjandusse jääb.» Siis esitas Pepek oma teooria moodsa romaani kriisist. Ta ütles, et ei tea mitte ainustki tõesti suurepärast kaasaegset romaani või filmi, mille tegevustik ei kulgeks sõja või revolutsiooni ajal. Ka Honza «Ofensiiv» on sõjaromaan; see on lugu meie sõdurist idarinde üksuses. Pepeki meelest killustub moodne elu üha rohkem, ini-

[1] Ühe raamatu inimene (lad. k.). Tõlk.

mestest saavad üha rohkem kitsa eriala spetsialistid, ülevaate omamine kõigest on võimatu ja kokkukuuluvus kaob; romaanid ja jutustused on nagu pilgu heitmine mikroskoopi. Sõja ja revolutsiooni ajal omandab kõik suured piirjooned: tegelikkus, kus vaenlane on nähtav ja kangelaslikkus selgesti mõõdetav, seesama moodsa elu teatav dramaatiline lihtsustumine vastab kunsti igivanadele nõuetele. Pepek tõi näiteks Šolohhovi ja Hemingway, need kaks kõige suuremat; ka Hemingway rahutu jaht revolutsioonidele (või vähemalt härjavõitlustele, lihtsalt kõigele, millel on veel vana, ürgset ning ülevaadet võimaldavat elu lihtsust) pidi tema seisukohta kinnitama.

Puhkes lärm.

«See kõik on absurd!» karjus punapäine Majer. «Võib-olla tahad sa sõjaga romaani kriisi ravida? See oleks tõesti väärt mõte!»

«Sina oled alati vulgariseerija olnud,» vastas Pepek talle rahulikult; ta tahtis veel viina.

Kuulasin vaikides vaidlust. Sellest võtsid kõik osa, tsiteeriti Tšehhovit ja Balzac'i, Anatole France'i ja Thomas Manni; Zuza, keda tähele ei pandud, pistis mitu korda selle sõnasõja sekka, et tema armastavat kohutavalt teost «Vanamees ja meri». Mulle näis, et Pepekil on tuline õigus, kuid ühtlasi tuli mulle mõte: see teooria põhjendab üleliia hästi Pepeki suurimat pettumust, et temast ei saanud kirjanikku ja ta lõpetas kriitikuna; tunned teda nagu oma taskut, alati kui üheskoos paar liigset pitsi võtame, tõstab temas pead see vana kurvastus. Ja siis äkki ma lakkasin kuulamast ja kõik need arutlused muutusid mulle korraga talumatult ükskõikseks, sest kuulen neid iga päev ühes või teises variandis, selle või tolle laua juures; alati on see üks ja sama, alati tabab mind korraga väsimus nagu luupainaja, vestlus lõtvub viimaks ja raugeb, kõik sulguvad hetkeks endasse ja hakkavad siis järsku kiirustama, igaüks tahab üksi olla, igaüks tahab juba kusagil mujal olla. Kus mina olla tahan? Kodus, oma poissmehekorteris? Kui avan ukse, valdab mind hetkeks rahulolu- ja kergendustunne. See on füüsiline rahulolu: leban, rüüpan kohvi. Aju hakkab tööle. Mõtisklen oma Réti-monograafiast, pea on korraga selge ja probleemi, mille juures eile jänni jäin, harutan lahti kui süütu sõlmekese. Torman laua taha ja töötan tunni, kaks, toreda tunni, kaks toredat

tundi, sest minuga on kõik korras, sest ma usun enesesse. Siis saabub surmava reeglipärasusega silmapilk, kus ma pole võimeline kõige lihtsamatki mõtet väljendama. Tõmban käega üle juuste, suitsetan, pillun pabereid segamini, tunnen maos valusid; ma pole võimeline väljendama kõige lihtsamat mõtet, sest mul pole enam üldse ainustki mõtet. Lähen akna juurde. Mulle avaneb hirmutav pilt, hullumiseni tuttav, hullumiseni tardunud: betoonist palkonitriip ja selle taga naabermaja korsten, kaetud sädemepüüdjaga, mis meenutab mulle inglise kiivrit, Vršovice nõlv tuttavate katustega ja selle kõige taga silmapiiril Michle gaasivabrik ja suits ja tahm... Maailm pole tardunud, minu vaade maailmale on tardunud. Kuulen rongide vilistamist ja vedurite puhkimist, linnast kostab minuni kloppimist, mürinat, kellahelinat, raginat, lööke, kära, minu all keeb täisvereline elu, millega mul pole midagi ühist; olen pagendatud katustest kõrgemal asuvasse poissmehekorterisse, mis seda kõike vaatab, kust seda kõike näeb. Sõja ajal varjas siin meie Růžena vaest Egon Vohryzekki. Too seisis alati sellelsamal kohal kus mina, vahtis sedasama pilti. Kõik seal akna taga oli talle suletud. Ta ei tohtinud välja minna, ta kandis kuuel Taaveti tähte. Mina ei varja ennast, olen vaba, nii vaba nagu inimene veel olla võib, ma võin lahkuda, väljuda, karjuda, trampida, ja ometi, kui ma kellegagi maailmas sarnanen, siis üksnes doktor Lenziga, kelle tema kuivanud jalad panid kuni surmani vangi ühte toakesse, ühe akna veerde, — siis üksnes ennast varjanud Egoniga, kelle silmad juba neliteist aastat enam mitte midagi ei näe. Koertele ja juutidele sissepääs keelatud. Kes sulges mul kõik uksed? Missugust märki mina kuuel kannan? Panen grammofoni käima: plaat keerleb ja neli nägematut mängijat ujutavad toa üle igatsusega, heasüdamlikkuse voogudega, mis mind õrnalt embavad ja oma siidistel harjadel kannavad. Kuhu nad mind meelitavad? Kelle juurde nad mind kutsuvad? Võtan raamatu kätte: pikutan tundide kaupa, olen liikumatu, täiesti tarbetu; samal ajal elavad kõikjal minu ümber inimesed oma askeldustega, mina aga neelan lehekülgi Šolohhovist, Tolstoist, Maupassant'ist ja Twainist, lõpuks ometi õnnelik, lõpuks ometi rahul, lõpuks ometi paradiisis. Kas viibisin seal kunagi? Ma viibisin seal! Tahaksin tagasi pöörduda! Aga õhtu eel kihutab üksindus mind linna. Tahan rääkida, tahan inimeste keskel olla, tahan neid vahtida.

«Moravěnecis» või kusagil mujal istuvad Pepek, Rohan ja Ludvík Kára, kõneleme, sööme, oleme teravmeelsed, oleme tõsised, kuid siis hakkame jooma, või korraga tabab meid väsimus nagu luupainaja, vestlus raugeb, kõik sulguvad endasse ja hakkavad kiirustama, igaüks tahab juba üksi olla, igaüks tahab juba kusagil mujal olla. Kus mina olla tahan? Kodus, oma poissmehekorteris...

7

Mul oli aega laialt, parimaks Záhořisse pääsemise vahendiks on õhtune kiirrong, mis väljub veerand kaheksa. Saatsin Zuza panga ette, ta oli õrn, lubas õhtul jaama tulla. Aeg niisama hästi kui seisis. Istusin kodus, kuid viibisin juba nagu ooteruumis, ent ooteruumides on sekundid pikemad minutitest, minutid pikemad tundidest. Helistasin proua Fialovále, et ma kolme päeva jooksul toimetusse ei tule, pakkisin kohvri, õmblesin palitureväärile leinalindi. Õmblemise juures kerkis mul higi laubale; heitsin kušetile ja lugesin pulsilööke: sada kakskümmend. Ühel öösel suren siin ihuüksi, mind leitakse võib-olla alles kahe päeva pärast ja majahoidja peab ukse lahti muukima. Või juhtub minu juures viibima Zuza, võõras ja terve ja ükskõikne inimene: juba nädala pärast on tal armuke ja ta jutustab tollele, kuidas ma surin, täpselt niimoodi nagu ta jutustas mulle oma mehest, kuidas too teda noaga lõi. Lamasin selili ja kogu keha pani tähele tuksuvat südant. Kui kaua ma pole arsti juures käinud? Aasta? Kaks? Mõtlesin alati, et suren varem kui ema, nägin alati oma surma kui ema õnnetust ning valu. Kõrvades kumises, kohises otsekui meri teokarbis. Tõstsin käe: randmel, kahe sinise soone kõrval — üks neist kulges üle päka peopessa — tuksus silmaga nähtavalt pulss naha all. «Emake!» Mu silmadesse kerkisid pisarad, nutsin ema pärast ja iseenese pärast.

Kella kolme paiku helistas Evžen.

«Tere päevast,» laususin lepitavalt.

Ta vaikis. Oli kuulda, kuidas ta erutatult telefonitorusse hingas.

«Mis lahti on? Miks sa ei räägi?»

«Pool aastat pole küll möödas, aga... Ma ajan selle kuidagi joonde.»

«Sa pead seda, Evžen.»

«Mind piinab see kohutavalt.»

«Mis sind piinab?»

«Et te hommikul nii vihaseks saite... Arvan, et see käik on tõepoolest hea.»

«Olen endale pahane, et sinu peale karjusin.»

«Kas see on hea käik?»

«Ma ei tea, Evžen. Ma ei pannud tähele.»

«Kas tohin teilt veel midagi küsida?»

«Arusaadavalt.»

«Mida ema teile õieti rääkis?»

«Ta ei rääkinud mulle mitte midagi. Nad on koolis sinu pärast mures.»

«Midagi muud ta ei rääkinud?»

«Ei, mitte midagi.»

«Mina mõtlesin juba..»

«Mida sa mõtlesid?»

«Ah, ei midagi. See on rumalus.»

«Ütle mulle see ära.»

Ta kõhkles.

«Tundsin hirmu. Ema nimelt — oli maruvihane. Ütles, et mina lasuvat teie südametunnistusel või nii.»

«Aga mis siis, kui sa tõesti mu südametunnistusel lasud?»

«Kuidas?»

«Vaata, sa ei tohi kõigele käega lüüa. Mis sinust saab? Ära unusta, et male on ainult mäng.»

«Mulle pole ta ainult mäng.»

«Aga mida muud siis?»

«Ma ei tea. Mulle on ta kõik... Ma ei tea, mis minust saab, võib-olla insener, võib-olla loomaarst — aga see on lihtsalt niisama, et oleks millestki ära elada. Mind huvitab ainult male.»

«Kas see pole viga, Evžen?»

Ta takerdus. Rahulikuks muutunud hääl lõi uuesti värisema.

«Teie ei usu enam minusse?»

«Miks sa seda arvad?»

«Teie ju ometi, nagu öeldakse, avastasite mu, ja pühendasite mulle nii palju hoolt ja aega, ja ma saavutasin ometi häid tagajärgi. Ja nüüd korraga... Kas te enam ei usu, et minust saab hea mängija?»

«Kindlasti saab sinust hea malemängija!»

«Ma ei saa teist aru. Kas teid huvitab ainult see, et mul oleks mingisugune soliidne elukutse?»

«Seda «mingisugust».on võimalik ka tšehhi keelde tõlkida.»

«Male pole tänapäeval enam mäng,» ütles ta tusaselt. «See on teadus nagu iga teinegi.»

«Aga see on mäng, Evžen. Botvinnik on spetsialist nõrkvoolu tehnika alal. Võin sulle üles lugeda kakskümmend silmapaistvat...»

«Aga me mõlemad ju teame, kuidas see käib,» katkestas ta mind kirglikult. «Mängija, kes kuulub esindusmeeskonda, on igale ettevõttele täielik luksus, ta on pidevalt sõidus, ta saab igasuguseid soodustusi — on ometi enesestmõistetav, et tal tööst midagi välja tulla ei võigi. Tänapäeval on amatörism lihtsalt nonsenss. Miks keegi ei taha, et kunstnik või ooperilaulja või näitleja oleks amatöör? Sportlasi jälgib suurem publik kui neid teisi — ja publikul on õigus näha saavutusi professionaalsel tasemel.»

«Sa tahaksid siis professionaaliks saada?»

«Tahaksin saada selleks, kes teie olete: turniirimängijaks ja maleajakirjanikuks.»

Vestlus hakkas mind väsitama. Olin enesele vihane; kuigi ma ei tahtnud telefoni teel pikalt-laialt lobiseda, ei saanud ma esitada oma kõige isiklikumaid argumente ja näisin nüüd Evženile mehena, kellel ühtegi argumenti polegi. Lõpetasin kõne ebamäärase lubadusega, et räägime sellest kõigest tuleval nädalal; kui olin toru hargile asetanud, tegin lühikese järelemõtlemise kestel kindlaks, et minu «kõige isiklikumad argumendid» on väga kaootilises, katkendlikus seisundis. Et neid endale selgitada, istusin laua taha ja kirjutasin peaaegu rongile minekuni Evženile kirja, mida ma iialgi ei lõpetanud ega ära saatnud. Leidsin selle hetke eest oma paberite hulgast. Kirjutan ta ümber käesolevatesse märkmetesse täiesti muutmatul kujul; arvan, et see loogiliselt siia kuulub.

«Hommikul ma karjusin sinu peale, Evžen. Nagu näen, tõlgitsesid sa minu trampimist omamoodi ja nüüd närivad sind kahtlused, kas ma ei tuletanud sulle meelde su tänaseid koolipoisi- ja homseid kodanikukohustusi üksnes sellepärast, et olen pettunud sinus kui malemängijas. Võid rahulikult magada. Suu sisse ei ütleks ma seda sulle iialgi, et sa aga seda kirja lugeda ei saa, võin sulle lugupidamist avaldada: sinust saab erakordne maletaja, tõenäoliselt üks parimatest, kes meil kunagi olnud. Kui sa saaksid üle mu

õla lugeda, küllap su nägu lööks särama; tõenäoliselt viskaksid sa südamest silmapilk muretsemise, miks ma hommikul käitusin nõnda, nagu meie vahel kombeks ei ole, ja miks ma mitu korda rõhutasin, et male on kõigest mäng. Ütlesid mulle, et tahaksid olla see, kes olen praegu mina: turniirimaletaja ja teoreetik. Küllap saad nii üheks kui ka teiseks. Saad selleks, kes mina juba olen. Sa igatsed seda. Tead sa ka, mille järele õieti igatsed? Kui sa mu hommikul malelaua juurde vedasid, oli mul tunne, nagu vaataksin peeglisse, mis näitab mulle mu oma nägu kahekümne aasta eest. Ta on ju nagu mina, selgus mulle korraga. See olen ju mina! Ja ma plahvatasin. Kuigi ma laususin teab mis sõnu, tähendasid need midagi muud: peatu! Ära mine edasi! Mine teist teed! Olin sinu vastu toores, sest tahtsin sind äratada, sest tahtsin sind kaitsta... Mille eest? Male eest? Ei, Evžen, sa ei loe iialgi neid ridu. Meie tänasest väikesest kokkupõrkest läheme vaikides mööda, unustame selle; kui saabud järgmine kord, ei tule sulle pähegi, et viibid spetsialisti juures, kes sind aatomifüüsikuna hakkab oma teadusesse pühendama ja vaevleb kahtluste käes, kas ei soorita ta heateoga ühtlasi ka kuritegu. Kuidas saaksin sind hoiatada male eest! Kui sa omal kombel kordad minu eluteed, pead paratamatult kordama selle igatsusi ja piinu. Tunnen mitut õnnelikku maletajat! Võin sulle jutustada oma praksisest, võin jutustada oma loo; kuid ainult sa ise võid kindlaks teha, mis sulle selles kasulikku leidub, mina pole kahjuks selleks võimeline.

Minu ebaõnnestumisi viimastel aastatel — tead isegi hästi, kuidas maletajad seda seletavad. Ühed ütlevad, et olen lihtsalt kulminatsioonipunktist üle jõudnud. Kui need on sõbrad, siis meenutavad nad minu debüüti otse sõja eel ja kahetsevad, et mul oma kõige energiaküllasematel aastatel polnud võimalik rahvusvaheliste vastastega mängida; kui need on vaenlased, vihjavad nad alati minu intellektuaalsele kõhklevusele, mis veab mu lakkamatult ajahätta. Mina ise teen salapärase näo ja levitan märkamatult arvamust, et tahan nüüdsest peale pühenduda malepublitsistikale. Tegelikus elus väldin turniire, nagu suudan, sest istun alati malelaua ääres ja koguni oma raamatu kallal töötades nagu galeeriori, ilma kireta, ilma armastuseta, täis ebakindlust ning kõhklusi mitte selles suhtes, kas ma raamatu kirjutamisega toime tulen, vaid selles suhtes, kas on minu koht tõesti siin, kuuekümne nelja ruudu juures, millest mõtlesin pikkade aastate kestel, et need on tõeline

kodu, minu töökoda, minu elu kõige südamelähedasem areen. See ei tulnud järsku. Ma armastasin malet — ja aitab sellest imperfektist, et mind valdaks kahjutunne, mis mulle kinnitab: mul pole mingit õigust vana armastust maha matta. Avastasin eneses malemängija nendel aastatel, millal poisid hakkavad suitsetama, joovad väga värvilisi liköõre ja kirjutavad esimesi luuletusi. Kui kummaline see on, et iga noor astub täiskasvanute maailma «pahe- ja patuvärava» kaudu! Ma suitsetasin, jõin värvilisi liköõre, piilusin ujulas läbi oksaaugu daamide kabiinidesse. Luuletusi ma ei kirjutanud: ma mängisin malet, kuid sisuliselt oli see täpselt sama. Kui armetud, maalähedased ja barbaarsed tundusid mulle kaasõpilased! Maletasime kord vaba tunni ajal Jarka Vomáčekiga; teised seisid meie ümber ja häirisid meid ja tegid lollakaid märkusi. Lõpuks tõmbas Karvánek kinga jalast ja viskas selle meie vahele malelauale; tänaseni kõlab mul kõrvus kisa ja naer, millega klass tasus selle hiilgava idee eest. Ma ei lausunud tookord sõnagi; pilk, millega poisse mõõtsin, pidi olema täis hävitavat põlgust. «Haisuelajad,» ütlesin enesele, kui põrandalt malenuppe korjasin, «juhmid haisuelajad!» Mina olin teistsugune kui nemad, parem kui nemad, peenem, targem, üleolevam; nende toores jõud tajus seda ja tahtis mind hävitada, sest see ei talu midagi, mis end kõrgemale rebib ja tema kohal lennata võib. Evžen, kas sa tead seda? Kuidas sa siis teadma ei peaks, sa oled ometi seitsmeteistkümneaastane! Nad kõik elasid ühes ühtses maailmas; neid ärritas, et mul on rohkem kui neil, et mul on veel üks, salapärane, võõras riik, milles olen isandaks ja milles Karváneki king ega rusikahoop mitte midagi ei maksa. See oli oivaline riik — ja siiski tuli seda lakkamatult kaitsta solvamiste ja laimu eest. Isa pragas minuga male pärast täpselt niisamuti nagu suitsetamise pärast. (Värvilistest likööridest ja daamide kabiinidest ta ei teadnud.) «Ma pistan selle male sul pliidi alla,» ägestus ta, kui ma lebasin põrandal ja mängisin hilisööni partiisid Lenzi käsiraamatutest. «Kui sa teeksid selle asemel midagi mõistlikku! Sinust saab looder. Tuleta meelde onu Pepíkut, see oli kaardimängu küüsis, ja kuidas tema käsi käis!» Sain vihaseks: «Onu mängis hasartmänge — mina malet!» — «See on ükskõik. Mõlemaid mängitakse trahterites.» Täna küsin eneselt, kas see lause minus alateadlikult ei õõnestanud mu edukat karjääri pikkade aastate jooksul turniiridel rahvusvaheliste hotellide salongides,

kas see ei jahutanud mu leegitsevat kirge mängu vastu, mille kohta uskusin, et iga partii sisaldab elutõde, et loominguliselt südamelähedane kunst võib olla julm, salakaval, rõõmus, suurepärane ja alatu. Mu tänane rahulolematus iseendaga, tunne, et olen sattunud umbtänavasse, ebakindlus ja väsimus sellest elust, mida elan, — see kõik pidi ometi pikkamööda kuhjuma, pidi võimust võtma nagu haigus: hiljem Baden-Badenis lõi see esmakordselt välja.

Sa tahaksid teada, mis seal juhtus? Ära oota mingit põrutavat sündmust. Mängisime tookord turniiri kuuendat vooru, ilm kiskus äikesele, õhus peituv sumbumus käis närvidele. Minu vastane, jugoslaavlane Štambuk mõtles käigu kallal, mõtles kaua. Ta oli pikk mees kurbade hobusesilmadega, ja pilk tema kahvatule higisele laubale, mis toetus haraliaetud sõrmedega kämblale, tegi rahutuks ja rõhus mind. Tuhatoosi kohal hoidis ta läidetud sigaretti; mäletan, et vahtisin võlutuna pikka tuhasambakest ja ootasin pinevalt, millal see kukub. Seda silmapilku ma maha ei maganud, ometi viis tuha vaikne langemine konide ja tikkude sekka mu seletamatul kombel tujust ära ja ärritas mind. Mul oli võiduseis. Kas ta seda siis ei näe? Miks ta nii kaua mõtleb? Miks ta alla ei anna? Võiksin siis lahkuda sellest täissuitsetatud ruumist, võiksin duši alla minna, võiksin akna avada ja äikese puhkemist oodata. Rüüpasin leiget mineraalvett. Kujutlesin dušist purskuvaid jahedaid nõelu, seda õnnestavat märga elementi, millel väreleb valgus, ja siis korraga polnud see enam hotelli vannituba kahhelkivide ja nikli ja ereda elektripirniga, selle kõik neelas aas, päikeses sillerdav vesi purskus kastekannu augukestest ja trummeldas toredasti päevatekil, mis oli laotatud rohule, märjale, minu jalataldu jahutavale rohule... Olin jälle kuueaastane. Ema võttis oja äärest teise kastekannu, kõndis paljajalu rohule asetatud valgete ruutude ja ristkülikute vahel ja hüüdis mulle: «Kasta sina neid käterätikuid!» Ja kõikjal helkis pleegitatav pesu ja kastekannust rippus paabulinnusabana vikerkaarevärvides vesi, kõik oli puhas ning pestud, nii taevalaotus, nii õhk kui ka mäed linna serval. Kuid siis korraga venisid pikaks teeveersete saarepuude varjud; läksime ümber õlleköögi kodu poole, ema, kandekorvi all kergelt kühmus, astus paljajalu ning tõsiselt piki tolmust päevasooja maanteed, ja sellesse meeldivasse pilti lõi sisse turniirikella tiksumine, sellesse kõigesse lõi sisse turniirikella

tiksumine. Annaksin pool elu, mis mul veel ees seisab, kui saaksin hetkeks tagasi pöörduda. Tegin käigu peaaegu silmapilkselt. Kui Štambuk lauba jällegi kämblale nõjatas ja hakkas käega sigareti järele kobama, tabas mind atakk. Tean, et vean sind hetkeks kõrvale, sest sa mõtled silmapilgu mu südamele, kuid siiski ei tea ma teist sõna, mis väljendaks paremini välkkiirust ning valu tugevust, millega see saabus.

Mul oli tunne, nagu oleks mu silmi seniajani katnud kae, mis nüüd ootamatult langes; kohkusin pildist, mida nägin. Ruumis seisid reas kümme lauakest, mille ääres istusid kahekaupa teineteise vastas täiskasvanud inimesed, kes olid ametis arusaamatu tegevusega. Nende ees asusid vahariidest nelinurgad, jagatud mustadeks ja valgeteks ruutudeks, ja inimesed lükkasid varem kokkulepitud printsiipide järgi mööda neid ruutusid puust või luust nuppe, niisamuti musti ja valgeid, mis oma enamikus mitte millegagi ei sarnanenud; neli meenutasid sakilisi torne, veel neli hobusepäid. Need kakskümmend täiskasvanud inimest töötasid intensiivselt. Need olid suurepärased ajud, võimelised teetammi kurvi välja arvutama, igasugusest teaduslikust distsipliinist aru saama, kuid sellest hoolimata taotlesid kõik nende pingutused sõgedat eesmärki: ajada vastase kõige tähtsam malend niisugusele ruudule, reeglite ning suhete niisugusesse lõikepunkti, et ta enam liikuda ei saaks. See oli nende töö ainuke resultaat. Kõikjal ümberringi laius tõeline maailm, mida asustasid miljardid õnnelikud, kannatavad, armastavad ja vihkavad inimesed, inimesed hoidsid bagerite hoobasid, õmblesid nõeltega, küpsetasid leiba, langetasid puid, pühendusid mõistlikule ja hoobilt mõistetavale tegevusele — kuid need kakskümmend, kuid mina — kuuskümmend neli ruutu, nupud, käigud. Mul oli tunne, nagu ärkaksin rõhuvast unest. «Kuidas ma siia sattusin? Mida ma siit otsin?» küsisin eneselt, ja korraga tundsin lausa valutekitava selgusega, et olen eksinud, et ma enam iialgi ei pöördu tagasi oja äärde ja et minu ning tõelise elu vahel seisab naljakas madal malenuppudest tara, millest ma ei suuda enam üle ronida. Ma polnud iialgi kahelnud males, selle mõttekuses ja väärtuses inimühiskonnale. Tollest Baden-Badeni turniirist saadik närivad mind kahtlused ja ma kahtlen enesegi suhtes. Hakkasin mõtisklema, mis see mäng õieti on, miks seda mängivad lapsed ja miks seda

mängivad täiskasvanud, kaalusin kõiki võimalikke argumente, mida sina võiksid esitada, mida teab kes võiks esitada, et suudaksin õigustada oma eksistentsi. Kogu aeg istub minus salajane lootus, et ma eksin: inimene ei saa ometi nii kergelt kogu oma elu eksituseks tunnistada. Mõnikord näib mulle, et too Baden-Badeni nägemus pani mul täielikult nahka närvid ja haige südame; siis tulevad paremad nädalad, rahulikumad kuud. Kuid hiljem algab kõik jälle otsast peale, tugevamini või nõrgemini, ja kui teengi mõistusega mingil moel kindlaks, et mul pole õigus, asub selle kõige all kaos ning rahutus, midagi on korrast ära: minuga on midagi korrast ära...»

8

Zuza ei tulnud. Jalutasin ümber rongi ja vahtisin mõttetult, kuidas elektrivedurit külge haagitakse. Sain vihaseks: kui ma ei peaks Zuzat ootama, võiksin rahulikult istuda oma kohal akna all. Inimesed täitsid juba perrooni. Olin vihane, et pean Zuza tõttu nende keskel trügima. Võib-olla on istekohad juba võetud. Oleksin pidanud kohvri pingile asetama. Oleksin pidanud kohvri avama, raamatu välja võtma ja sellega endale istekoha kinni panema. Tüse heledapäine mees, seljas ruuduline sakoülikond, kandis kahte limonaadipeekrikest ja põrkas otsa näitsikule, kes kõhkles, missugusesse vagunisse astuda. Mõlemad vabandasid. Heledapäisele mehele meeldis, et ta põrkas otsa nii ilusale näitsikule. See kandis kummeeritud siidmantlit, kitsaid musti pükse ja teravaninalisi mokassiine. Neiu oli õrn. Õrn ja väike. Soovisin, et ta astuks meie vagunisse. Ta astus järgmisesse. See viis mu tujust ära; samuti viis mind tujust, et olen niisugusel päeval võimeline niisugustest tühiasjadest huvituma.

Zuza tuli kohale kaks minutit enne ärasõitu. «Tuli kohale» on halb väljend: «jooksis kohale». Ta kõrged kontsad nõtkusid ja ta jooks näis mulle kohatu ning naljakas. Kuid peamine: ta tõi valgesse siidpaberisse mässitud lillekimbu.

«Pane see bukett minu poolt emale kaasa,» lausus ta tundeliselt.

Sain nagu puuga pähe.

Juba hommikul võtsin kinni lillepoe ukselingist, kuid viimasel hetkel otsustasin siiski, et lasen emale teha lillekimbu alles Záhoříс: mulle olid vastumeelsed kaasreisijate pilgud, kes jalamaid taipaksid, et sõidan matusele. Niisiis rajasin enesele teed koridoris, mis oli rahvast paksult täis, võõras bukett käes. «Vabandage,» laususin, «vabandage!» Inimesed pöörasid pead, igaüks silmitses mind, igaüks

silmitses lillekimpu. Kui koju jõuan, ütleb Růžena: «Sina oled lillekimbu kaasa toonud? Sa oled tubli! Näita!» Pean valetama, et see on minu poolt, sest Záhořís pole ühelgi hingel aimu, et maailmas leidub keegi Zuza. Kui ma aga ei valetaks, mida ma neile ütlen? «Olen tuttav kellegi Zuzanaga, see on tema poolt...» Aga nemad mõtleksid endamisi: «See on kummaline. Kelleltki naiselt, keda ema pole kunagi näinud, toob ta Praha lillekimbu, aga ise ostab Soumari juurest tavalise...» Astusin oma kupeesse ja mõtlesin palavikuliselt, mida teha. Mulle oli vastumeelt kodus Zuza olemasolu tunnistada: otsekui peaksin tunnistama, et olen alkohoolik. Zuza ja Záhoří ei kuulu kokku; selle lillekimbuga tükib Zuza sinna, kuhu ta ei kuulu, ma ei lase teda sinna, ma ei tohi teda sinna lasta, tema lilled ei tohi ema kirstul lebada. Peaksin ukse juures ootama. Kui rong liikuma hakkab, võiksin klosetti minna ja buketi aknast välja visata. Tagasi anda ma seda enam ei saa.

Kõik istekohad kupees olid võetud; minu aknaäärsel kohal istus see tütarlaps perroonilt, kes kandis musti pükse ja teravaninalisi mokassiine. Kohkusin, et olen vaguniga eksinud. Tõstsin silmad pakivõrgu poole: minu kohver oli seal, kus ta olema pidi, kuid selle peal asusid kaks kõhukat portfelli ja sinine lenduri käsitasku kirjaga AIR FRANCE. Kindlasti võis mu näolt lugeda, kui tülpinud ma olen. Neiu tõusis jalamaid:

«Vabandage, võtsin vist teie koha ära.»

«Jah,» ütlesin. «Istuge, palun, ma seisan.»

«See ei lähe, kuidas teil niisugune mõte tuli? Aga ma küsisin, kas on kinni...»

«Istuge, istuge...»

Kõheldes laskus ta uuesti istekohale. See oli moodne vagun, milles leentoolid on kaetud punase nahaga. Hoidsin niiske käega nikkeltorust kinni, püüdsin asjatult end kaitsta õla eest, mis mulle vaguni iga nõksatuse juures selga müksas. Et ma ei saanud talvemantlit seljast võtta, kerkisid mu laubale higipisarad, mis hetke pärast veerema hakkasid. Zuzana lillekimp muutus rõhuvaks koormaks. Ma ei saanud seda vabalt keha kõrval hoida, seal asusid suusapükse kandva ükskõikse nooruki külg ja jalg, ma ei saanud seda põlvede ees hoida, seal oli lahtilöödud «Rudé Právo», mida luges äärmises leentoolis istuv leitnant. Mulle jäi üksnes väsitav tõstetud küünarnukiga asend, tagakäelöögiks valmistuva tennisisti positsioon. Uurisin meeleheitliku pilguga pakivõrku. Kui kohvreid natuke ümber asetada? Kui üks portfell panna võrgu veerde ja teine kohvrite vahele, siis võiksin lillekimbu oma kohvrile asetada. Kindlasti see läheks. Kuid siis peaksin küsima, kellele need portfellid kuuluvad. Kujutelm, et teen häält, et keegi tõuseb püsti, et tekitan terves rahulikult istuvas kupees segadust, oli palavusest ja ebamugavusest piinavam. Kui keegi mind ometi tähele paneks! Kui keegi mulle ütleks: «Härra, miks te seda buketti võrku ei aseta?» Keegi ei pannud mind tähele. Rong sõitis väga kiiresti ja uduste akende tagant lendas mööda määrdunud valgus. Mul hakkas halb, küünarnukk muutus tuimaks, ma ei tea, kust ma nii palju julgust kogusin, igatahes kuulsin ennast korraga lausumas:

«Palun vabandust, kellele need portfellid kuuluvad?»

Minu poole pöördusid osavõtmatud ning arusaamatud silmad. Tundsin, et punastan.

«Kui seal natuke ümber asetada...» jätkasin.

Musti pükse kandva neiu vastasistmelt tõusis tehniku välimusega rässakas mees, seljas ruuduline särk, kahmas sõna lausumata portfellid ja torkas need istme alla.

«Aga seda ma ei tahtnud,» protesteerisin. «Siin on ruumi küllalt...»

Ta naeratas mulle:

«Lähen Berounis nagunii maha. Siis võite istuda...»

Ja oligi see mul seljataga: nagu ikka, osutus see lõpuks üsna lihtsaks ning kergeks.

Ma ei tea, miks on mul nii raske tundmatut inimest kõnetada, kust minusse küll tuleb see lakkamatu püüe ennast märkamatuks muuta, enesele mitte tähelepanu tõmmata ega teisi häirida. Ma elan puu otsas ja teen enesest oksakese, värvilise õienupu, rohelise lehe. Kui ma enesele tähelepanu ei tõmba, libisevad teiste pilgud minust mööda midagi märkamata; kui need pilgud keskenduksid, oleksin paljastatud. Ma pole oks oksakeste keskel. Ma ainult esinen sellena. See on hirmu tundva põrnika mimikri. Zuzana saabus hilja ja tõi lillekimbu ja võttis mult nõnda võimaluse märkamatult oma nurka istuda; selle asjaolu pärast vihastasin tema peale veel rohkem kui hulljulguse pärast, millega ta emale lilli saatis.

Berounis võtsin istet; olin peaaegu õnnelik, lillekimp lebas kohvril, talvemantel rippus nagis. Rong aeglustas sõitu. Äärmises leentoolis istuv leitnant pani ajalehe kokku

ja vahtis mustades pükstes tütarlast häbitult. Neiu oli ilus. Ta oli «kassike». Tal olid väike nöbinina ja heledad inglijuuksed. Ta oli ingel, kes annab juuksurile altkäemaksu, et too talle tänavapoisisoengu pähe teeks. Musti pükse kandev tütarlaps suitsetas; kui ta vähimagi vastikustundeta oli vajutanud koni tuhatoosi, mis oli kompvekipaberitest ja niisketest roostepunastest õunasüdametest lõhkemiseni tulvil, sirutas ta käe lenduri käsitasku järele ja tõmbas sellest pisikese raadio «Transistor-Philips», mille pani mängima nii vaikselt kui võimalik, aga muidugi mitte jälle nii vaikselt, et keegi kupees olijatest seda ei kuuleks. Kõik pöörasid korraga pea hääleallika poole.

«See on alles pöialpoiss!» lausus proua minu kõrval. «Preili, keerake natuke valjemaks!»

Väike helisev asjake seisis väljatõmmatud lauakesel. Yves Montand laulis suurepärasest Pariisi linnast, kõigi nägudele levis hell naeratus imetlusest miniatuurse tehnikaime üle. Kõik naeratasid, ainult omanik oli hingestatult tõsine. Ta vastas paksule prouale, et sai raadio välismaalt, ütles leitnandile, et patarei peab vastu sada nelikümmend tundi; ta tegi hingestatud ning tõsise näo ja kõneles vaoshoitud tagasihoidlikkusega, nagu oleks tal oma osa selle veetleva leiutise loomises. Kui vähenesid imetlus ja huvi, mis tõmbas meie kupee juurde poole vagunit, jättis neiu teatava annuse ükskõiksusega tummakslöödud kaasmaalaste suhtes raadio mängima, ise aga pistis käe uuesti reisitaskusse ja süvenes «Daily Workeri» viimase lehekülje lugemisse. Mind valdas poisikeselik soov temaga inglise keelt kõnelema hakata. Mind valdas soov teda paljastada. Kindlasti räägib ta viletsalt; tahab huvitav olla, ja ajalehe puhul, mida ta kogu kupeele näitab, on talle tähtis vaid see, et leht on võõras keeles. Kommunistlik «Daily Worker» on hädaabinõu; meelsamini hoiaks ta käes «Life'i».

Tookord Martaga Špičákis oli umbes niisamuti. See oli esimesel suvel pärast meie pulmi. Marta istus lauda, käes «Empiriokrititsism»; vaevalt lõpetas ta söömise, juba võttis raamatu kätte, ja niiviisi, et kogu hotelli söögisaal näeks Lenini portreed ümbrispaberil. Külalisi arvestades oli niisugune demonstratsioon õigustatud: meie ümber istusid kõige paadunumad reaktsionäärid. Ometi ärritas see mind: teadsin, et Marta köidet ainult lehitseb ja et ta tegelikult millelegi muule mõtleb. «Kuule, kuidas nende

agnostikutega õieti on,» küsisin temalt kord metsas salakavalalt, kui ta Lenini jälle kaasa võttis ja kogu õhtupoolikul raamatusse ei vaadanudki. «Ma ei mõista veel küllalt hästi erinevust Berkeley, Hume'i ega Avenariuse vahel.» Ta punastas. «See on keeruline,» lausus ta ebakindlalt. «Ükskord ma seletan sulle. Mul pole praegu tuju koolmeistrit mängida.»

Peitsin pea mantli alla ja katsusin uinuda. Kui me poleks Martaga lahku läinud, istuks ta praegu minu kõrval, tusasena, et peab Záhořísse sõitma. Talle ei meeldinud ema. Emale ei meeldinud Marta. «Mis sa sellest hertsoginnast siia tõid?» lausus ta mulle ühel hommikul. See juhtus ringõuel, ta kandis sulgmadratseid päikese kätte ja all hoovis laulis vana Višín: «Mu Marjánka, Marjánka, Marjánka...» Kui ema kõneles, välkusid ta pruunid silmad kurjalt; rääkimise juures kloppis ta energiliselt madratseid, millest kerkis peent tolmu. «Kõige puhul kirtsutab nina... Millest ma temaga siis rääkima pean? Olen tema jaoks loll.» Yves Montand lõpetas laulmise ja väike «Philips» hakkas prantsuskeelseid päevauudiseid andma. Kuulsin mantli all, kuidas musti pükse kandev tütarlaps eetrist teist jaama otsib; siis jäi aparaat vait. Ma pole Martat enam kaua aega meelde tuletanud. Püüdsin meenutada tema nägu, kuid see, mida nägin, polnud Marta nägu, pigem mingi stenograafiline märk, mis seda tähistas. Ma ei suutnud ühtegi detaili kujutleda, ei nina, lõuga ega hambaid. Igaveseks on mulle meelde jäänud üksnes ta kannikesesinised silmad, mille värv valguse käes muutus. Ja tema haprad käed. Ja üks tema ilusaid villaseid kleite kohvipruuni peenikese ruudulise mustriga. «Kust sa selle kleidi said? See sobib sulle oivaliselt!» — «Laagrist. Kui venelased meid vabastasid, puistasime laod laiali. Ungari juuditaridel olid kõige ilusamad asjad.» Marta tuli «Osvobozené Práce» toimetusse neljakümne seitsmenda aasta jaanuaris, töötasin seal tookord spordiosakonnas. Koonduslaagrite vangid näisid mulle tollal legendaarsete olenditena. Ääretult liigutasid mind Marta käed: külmadel ilmadel ei läbinud veri tema sõrmi ja nende otsad olid alati valged nagu paber; ma soojendasin neid oma peopesade vahel ja puhusin neile sooja hingeõhku, täis imetlust selle hapra noore naise suhtes, kes pidas vastu kõige raskemale katsumusele. Meie abielu kestis neli aastat. Marta polnud ajakirjanik; ometi võttis ta endale pähe, et

peab selleks saama. Algul trükiti ta artikleid muutmatul kujul, hiljem hakkas peatoimetaja neid kõvasti ümber tegema, veel hiljem kutsus ta Marta enese juurde ja pakkus talle pärast arukat jutuajamist kohta toimetuse sekretariaadis. Marta puhkes nutma ja keeldus. «Seda juba ei ole!» karjus ta minu peale. «Lähen Keskkomiteesse. Et minust lahti saada — see oleks Bláhale meeltmööda! Siis ei vaataks mitte keegi tema sõrmedele.» — «Kuid vabanda, Bláha on seltsimees nagu sinagi.» Ta lõi käega: «Poliitikas oled sa imik.» Marta elas läbi sügava pettumuse: vabadus ei sarnanenud kuidagi selle pildiga, millest tema laagris unistas. Ta hakkas kõhnuma, oli pidevalt ärritatud. Ta tegi tööd parteiliselt, kohutava innuga, ometi tundsin tema distsiplineerituses mingisugust kibestunud suurejoonelisust. «Vaadake mind, seltsimehed,» pidi see tähendama, «teie tõukasite mu küll kõrvalise tähtsusega roobastele, kuid mina, kommunist koonduslaagrist, rühin edasi, rühin seni, kuni kokku varisen.» Nendel aastatel me ei elanud hästi. Marta leidis endale koha Tesles; töölt saabus ta surmväsinuna ja heitis silmapilkselt kušetile. Kas ma rääkisin või tegin midagi, kõik oli halb. Ta jälgis mind hävitavate pilkudega, mis süüdistasid mind ebakülladases hoolitsuses ning väheses lugupidamises väsinud töölise suhtes. Seegi, et ta tööliseks hakkas, oli puhas žest, sõge ning põikpäine kättemaks selle eest, et temast sõjaaegsete teenete tasuks silmapaistvat ajakirjanikku ei tehtud. Sõlm jooksis umbe ja seda ei saanud lahti harutada. Nagu klaverihäälestaja vale tooni, nõnda õppisin tema käitumises iga vähimatki võltsi ära tundma. Kooselu Martaga muutus mulle piinaks: lakkamatult kõlas meie korteris häälestamata klaver. Kartsin õhtuid ja asusin töö juurde pinevil meeltega ning juba ette ärritatuna sellest, mis kindlasti tuleb. Vaevalt jõudsin malenupud lauale seada, juba kostis kušetilt: «Palun, kas ulataksid mulle sigareti?» Sigaretile järgnes vesi, veele soov, et helistaksin Munzarovile, kas ta ostis meile kaks teatripiletit, siis jälle midagi muud. See oli läbimõeldud rünnak, lakkamatu pisikeste miinide panek, pahatahtlik püssituli minu laeva pihta, mis ujus tookord edukate saavutuste merel. «Palun, kas keedaksid kohvi?» Ma ei talunud enam ta häält. Virutasin malelaua ägedasti vastu põrandat ja hakkasin karjuma: «Kas sa ise ei või seda keeta? Kas sa ei või mulle töötamiseks hetkekski rahu anda? Mida saan ma sinna

parata, et oskan malet mängida! Mida saan ma sinna parata, et sa kirjutada ei oska!» Ta puhkes nutma; olin koletis. Palusin andestust, silitasin ta juukseid, olin endale vihane, et roopast välja läksin, kuid hingepõhjas tundsin ainult vastikust, ainult kannatamatut igatsust, et valitseks juba vaikus. Iga meie leppimine lõppes embusega; armastasime teineteist ahnelt ja meeleheitlikult, ent kuidagi inetult ning vaikides, ilma ühegi sellise sõbraliku ja veetleva lihtsa sõnata, mis saadab iga tõelist armastust. Mõnikord öösel ma silmitsesin teda, vaatasin, kuidas ta magab. Mind valdas kahetsus: «Tegelikult on ta ju õnnetu inimene! Arvatavasti on tal närvid täiesti otsas, ta on nii palju läbi elanud, mina aga käitun tõesti karmilt, niipea kui näen tema sisutut auahnust ja edevust!» Libistasin käe teki alla, igatsesin tema puudutust. Ta võpatas, nagu oleksin teda hammustanud. «Mis on? Jäin just magama!» — «Mitte midagi. Vabanda mind,» laususin, ja mulle oli selge, et meil kahel pole enam mingit lootust.

Mantli all oli raske hingata. Arvan, et suigatasin; mind äratas põrandalt kerkiv jahedus. Písekis muutus kiirrong tavaliseks reisirongiks ja sagedaste peatuste tõttu oli kogu soojus uksest välja lennanud. Kindlasti olin üürike aega maganud. Musti pükse kandev tütarlaps ja leitnant olid juba lahkunud. Ma ei pannud üldse tähele, millal nad maha läksid. «Head ööd,» lausus tüse proua, kellele meeldis väike «Philips»; sõitsime aeglaselt mingisse jaama, proual oli juba mantel seljas ja rätik peas ja ta läks ukse poole. Jäin kupeesse ihuüksi. See oli hea: Záhořís lähen maha ja Zuza lillekimp reisib lõppjaama.

Nühkisin varrukaga udust klaasi: Horní Tmáň. Veel pool tundi. Veel tulevad Hrádky, Křižanov ja Slepý Mlýn, ja siis astun juba meie perroonile; tõmban kopsudesse jahedat, vaigust lõhnavat õhku ja nagu alati käib mul läbi pea: kui sa veel siin elasid, naersid sa suvitajaid, kes ei suutnud Šumava[1] osoonist isu täis saada. Matkisid neid ja hingasid sügavalt sisse, kuid ei tundnud üldse mitte midagi. Sa ei kuulu enam siia: tunned, et õhk on teistsugune. Siis aga kihutab õnn, et olen jälle kodus, selle rahutuks tegeva mõttekese minema. Lähen piki pärnaalleed linna poole, minu selja taga kõlab mägede suunas sõitva rongi vali müra ingelliku muusikana ja minu saa-

[1] Mäestik Tšehhias. Tõlk.

pad hakkavad tümpsuma keskaegse Záhoří sillutisel, linna järskudel, viletsasti valgustatud tänavatel, mis öösel meenutavad teatridekoratsioone. Ka raekojaplats on tühi, nii tühi, et kuulen hästi, kuidas kaevu ladiseb vett Õigluse raidkujust, mille seotud silmadega peanupul tavatsevad istuda tuvid ja varblased. Meierei ees hakkan vilistama meie perekondlikku signaali, esimest kuut kiirendatud tooni palast «Třeboni kandis». Ja jälle. Ja uuesti. Ja siis lööb valgeks kõige sõbralikum aken maailmas, ja veel enne kui nõelutud kardinale ilmub ema pea tuttav vari, kerkivad sellele meie kahe kassi püstisabalised varjud. «Aknalt maha!» lausub ema köögis. «Teie peate igal pool esimesed olema! Marss!» Kasside varjud kaovad, kardin tõmmatakse üles ja mind tervitab rõõmus hääl: «No see on alles üllatus! Oled juba siin?» Õhtust saadik paberisse mässitud võti kukub sillutisele nagu kelluke, paber läheb juba õhus lahti ja heljub aeglaselt eemale, avan ukse... Nõnda oli see alati. Mulle tulid pisarad uuesti silma: nõnda ei ole see enam iialgi.

Křižanovis tuli peale Jirka Taraba oma matsaka naisega. Nad kandsid jänest, kelle pea oli verise nartsu sisse mähitud. Jirka ei tereta mind enam mitu aastat ja teeskleb, et ta mind ei tunne. Võib-olla on see ujedusest. Kuigi olen temast palju vanem, vihastab see mind: mina sind kollanokka ometi esimesena teretama ei hakka. Ka nüüd silmitses ta mind ja pööras pilgu kõrvale. See tegi mulle head meelt. Kui ta mind kõnetaks, tuleks ta mulle kaastunnet avaldama ja mind ootaks ees rusuv vestlus.

Meie jalgade all lõid mürisema Slepý Mlýni raudteesilla traaversid. Kui ilmusid nähtavale haiglatagusel mäeküljel paiknevate villade vilkuvad tuled, võtsin kohvri ja läksin ukse juurde; hingasin kergendatult, lillekimp jäi pakivõrku.

Väljas lõõtsus kiire veeküllane tuul, see puhus mägedest ja kuulutas sula. Läksin paralleelselt vaguni metallseinaga, olin hämmastunud, otsekui oleksin sukeldunud mingisse tähtsasse sündmusesse, ja vahtisin üle ruttavate reisijate tuhmide varjude perrooni poole, kas mulle keegi on vastu tulnud. Kõik oli ebatõeline, tontlik. Lambid kõikusid traatide küljes ja panid lakkamatult võbelema piiri valguse ja pimeduse vahel. Silmasin Vojtěchit. Ta tammus skvääril, kaabu peas ja seljas must kitsaste õlgadega talvemantel, mille külge on alati mõni suleke või ebemeke

rippuma jäänud. Kuigi ta seda varem iialgi polnud teinud, embas ta mind ja suudles.

«Poiss,» nuuksatas ta mu õla najal, «poiss, sul pole enam emakest!»

Ta ütles sõna-sõnalt sedasama eile öösel telefonitorusse. Tundsin läbi talvepalitu tema kõhna keha kõiki luid. Miski nööris kinni mu kõri. Sain uuesti aru, missugune õnnetus mind on tabanud, missugune õnnetus meid mõlemaid on tabanud, mul oli kõikidest kahju, emakesest, Vojtěchist, Růženast, mul oli tunne, nagu peaksime kõik silmapilkselt surema, ent selles, kuidas me vennaga teineteist embasime, oli ka midagi pidulikku; kui millalgi peaks hukkuma see aatomimaailm, küllap siis liibuksid niimoodi teineteise vastu kaks viimast inimest.

«Tule lähme koju,» lausus Vojtěch hoolitsevalt. Ta nuuksatas ninaga ja hõõrus silmi. Üldse käitus ta nõnda, nagu oleks ema surm eelkõige mind rängalt tabanud. «Sul pole enam emakest,» ütles ta, mitte aga «meil pole enam». Tema oli alati säärane. Ta eeldas alati, et talub kõike ja aitab teisi perekonnaliikmeid.

«Härra Klička,» kostis meie selja taga.

Pöördusime mõlemad ümber; kõnetlus käis minu kohta. Meie ees seisis Jirka Taraba, ühes käes hoidis ta tagajalga pidi jänest, teises Zuzana lillekimpu.

«Te unustasite selle vagunisse.»

Tarabová tuli kaastunnet avaldama; ka Jirka surus mul vaikides kätt. Sammusime linna poole. Ma ei suutnud rääkida ja tundusin enesele tänavapoisina.

9

Vojtěch on meist kõige vanem. Růžena ja mina oleme läinud emasse, meil on tema pruunid juuksed ja silmad, tema kumer nina. Vojta oma heledate juuste ja siniste silmadega on läinud isasse, samuti on tal isa sõbralik iseloom.

Vojta on ebatavaliselt kõhn. Kui ta istub, siis jätavad ta reied mulje, nagu lösutaksid toolil tühjad püksisääred. Ta on vististi juba kümme korda kopsu- või rinnakelmepõletikku põdenud, esmakordselt kolmeaastase lapsena, viimati möödunud aasta varakevadel. Väikesest peale köhatab ta lakkamatult. «Mul on astma,» ütleb ta, see on aga tema enese diagnoos, arsti juurde ei läheks ta ka pealemaksu eest.

Kolmandas klassis jõi ta kord niiduallikast, sai tüüfuse ja kaotas enamiku ülemisi hambaid. Heategevad daamid Šumava Rahvaseltsist jõudsid otsusele, et niisugune andekas õpilane ei või tühja suuga ringi joosta, ja lasksid talle seltsi kulul kunsthambad valmistada. Siis peatasid nad üksteise järel Vojta otse tänaval: too pidi hambaproteesi näitama, daamid kiitsid soliidset tööd ja silitasid Vojta juukseid.

«Kas sul on nendega hea hammustada?» tundis muret proua Šimová, krediitkassa juhataja naine.

Vojta sai vihaseks. See oli juba seitsmes naisterahvas, kes teda tänaval peatas. Ta piilus silmanurgast: alleel irvitasid klassivennad.

«On küll hea,» vastas ta. «Te näeksite seda kõige paremini, kui ma teil nina ära hammustaksin.»

Selle häbematuse eest peksis isa joonlaua Vojta turjal tükkideks. Siis vajus taat otseti õmblusmasinale ja hakkas jõuetult nuuksuma: Šima oli tema parim kunde, kes laskis endale õmmelda kaks ülikonda aastas. Noorpõlves piinas Vojtěchit asjaolu, et ta nii nõrk on: ta tahtis jalgpalli

mängida, igatses joosta sada meetrit üheteistkümne sekundiga. Mitu korda juhtusin nägema, kuidas ta rusikasse surutud kätt küünarnukist kõverdab ja oma käemusklit kompab. Kord leidsin mingi tema raamatu vahelt ajaleheväljalõike. «Kas tahate saada terasmusklite omanikuks?» Pilt kujutas meeskoletist tohutu muskulatuuri ja absoluutse idioodi kauni väikese peaga.

Veel hiljuti näis mulle, et meie Vojtěch «on oma elu ära rikkunud». Záhořís peetakse kõige edukamaks Kličkaks mind: mul on rahvusvaheline tiitel, minust kirjutatakse ajalehtedes, aeg-ajalt ilmub raamatukauplustesse müügile minu teoseid. «Edukas» olen mina, kirjutan seda sõna meelega jutumärkides, kuid parem pea kuulub Vojtěchile. Imetlen tema kiiret taipamisvõimet; kui ta midagi sooritab, siis sooritab ta selle kergesti, ta on nagu tugevajõuline auto, mis ületab järsu teetõusu kõigest poolt oma võimsusest mängu pannes. Olen veendunud, et temast võiks saada teadlane, suure tehase direktor, parteitöötaja mingis raskes lõigus; samuti on mul põhjust uskuda, et ta õpiks suurepäraselt malet mängima. Hulk aastaid töötas ta maksuametis; nüüd on ta kohaliku rahvakomitee sekretär Záhořís — tähtsusetus viie tuhande elanikuga ringkonnalinnas.

Raske öelda, miks ta pole kõrgemale jõudnud. Võib-olla sai kõigele saatuslikuks kopsupõletik, mis talle teisel semestril drastiliselt meenutas: ta on liiga nõrk selleks, et suuta üheaegselt töötada ning õppida. Võib-olla ka abiellumine Vlastaga. Kui ma aga selle kõige üle põhjalikumalt mõtteid mõlgutan, siis näen, et Vojtěch pole kunagi katsunudki ennast eriti esile tõsta. Töötamine maksuametis oli talle küll vastumeelt, kuid teiselt poolt ei teadnud ta iialgi, kelleks ta tahaks saada, teda ei kihutanud tagant auahnus ega mingi kirg kindla elukutse vastu. Peale selle ei oska ta kujutledagi, et ta võiks elada kusagil mujal kui Záhořís. Aga kas peab inimene ennast üldse esile tõstma? Ja mida tähendab see «rikutud elu»? Kumb meist kahest on oma elu ära rikkunud, kas mina, kes olen esile tõusnud, või Vojtěch, kes pole seda teinud ja kes sellest võib-olla midagi ei peagi?

Kui ta mulle jutustab Záhoří inimestest, kui kuulan lugusid mägiküladest, kuhu ta sõidab agitaatorina, siis tundun enesele emigrandina, kes loeb kaugelt kodumaalt saadud kirja. Neljakümne viienda aasta maikuus sõitsime

kahekesi Záhořísse ja need kolm kuud, mis ma siin veetsin, on viimased, millele mõtlen rahulduse ja uhkusega. Tööd oli kuhjaga ja tegime kahekesi kõik, mis vaja oli. Vojtěch jäi — mina sõitsin malet mängima. Sellest ajast peale sõidan Záhořísse ainult külalisena. Aga kas pole ma ülepea kõikjal külaline? Üha sagedamini tuleb mulle mõte, et elu on suur tehasesaal, milles minagi omal ajal töötasin; nüüd seisab minu treipingi ääres keegi tundmatu ja mina käin siin vaid aeg-ajalt haletsemisväärse võhikute grupiga ekskursioonil, ma ei taipa enam mitte midagi, ma ei leia mitte kellegagi ühist keelt, kuid siiski seisab ühe masina juures Vojtěch ja õhtuoodet jagab meie Růžena ...

Ma ei tea, kas Vojtěch saaks minust aru, kui ta neid ridu loeks. Meie perekonnas pole kombeks kõige salajasematest tunnetest rääkida. Kui ma talle ütleksin, et kadestan teda, hakkaks ta kindlasti naerma: «Mis sa minust kadestad? Seda tuhande neljasaja kroonist kuupalka? Tahaksin hea meelega näha, kuidas sa sellega läbi tuleksid!» Nagu kogu meie perekond, nii on temagi minu üle uhke; ta mõtleb endamisi, et olen väga hellitatud, muigab selle üle natuke, kuid leiab ühtlasi, et see on täiesti loomulik. Kord nöökas ta mind sõbralikult: «Sinul, poiss, sinul on elus õnne olnud! Kui sa ei oskaks malet mängida, ei teeniks sa ära isegi seda vett, mis leiva sisse pannakse!» Ta naeratab mulle armastusväärselt, kui ma puid lõhun, muigab, kui ronin puu otsa õunte järele, tal on hirm, et ma endale viga teen, niipea kui võtan kätte mõne tööriista. Saan pahaseks ja püüan talle selgeks teha, et oleme lõppude lõpuks vennad: seda pole võimalik nii kergesti tõestada praktilises elus, kus tal on olemas enesestmõistetavad ja kindlad majapidamiskogemused.

Nagu kõik inimesed, nii tahaksin minagi õnnelik olla; võtsin endale pähe, et Vojtěch on õnnelik inimene. Iga kord, kui ta mulle meenub, pean naeratama. Ta kõnnib mööda linna, seljas valmisriiete kauplusest ostetud õudne ülikond, mida ta kiidab, sest see on odav, jääb igaühega juttu ajama, ja näib, et ta on pühendatud Záhoří kõikide elanikkude perekondlikesse rõõmudesse ning muredesse. Ta on uudishimulik nagu varblane. Tema töökohas käivad pensionärid, kellele ta kirjutab palvekirju, eidekesed, kes ei saa aru ametlikest eeskirjadest; tema korter on lakkamatult külastajaid täis. Kuni tal raha on, keedab ta kõigile kohvi ja troonib keset tuba tugitoolis, millest tolkneb

meriheina; kui tal raha otsa saab, kolib ta terveteks õhtuteks «Hirve» trahterisse ja katsub marjasemänguga lisateenistust hankida. Et tal iialgi küllaldaselt raha pole, unistab ta suurest võidust totalisaatoril. Iga nädal kaotab ta kümme krooni, aga ühel korral juba võitis kaheksasada.

Tema suurim sõber on õpetaja Suchý, väikene karvadesse kasvanud napsivend ning moralist, kellel on suured pruunid silmad ja kelle peas istub arutu kujutelm, et meil tehakse intelligentsele inimesele ülekohut. Ta on ülekohtuste tegude kollektsionäär; kui ta midagi kas tegelikult aset leidnut või üksnes oletatavat teada saab, tuleb ta Vojtěchi poole nii murtult, nagu oleks käes maailma lõpp. Mul pole õnnestunud avastada, mis neid kahte meest teineteise poole tõmbab, sest nad tülitsevad lakkamatult nii mis ragiseb. Vojtěch heidab Suchýle ette tema sotsiaaldemokraatlikku minevikku, Suchý Vojtěchile propaganda uskumist. «Mul pole sinuga enam mitte millestki kõnelda, kas kuuled? Mitte millestki!» karjub õpetaja. Vojtěch kihistab naeru, toob kohale uhke pesukausi ja hakkab koeralt kirpe otsima; need pillub ta vette. Õpetaja läheb minema ja lööb ukse paukudes kinni. Ta peab vastu ülimalt kaks päeva. «Sinu käes on mõned minu raamatud,» lausub ta väriseval häälel, ja selle tõestamiseks, et ta tuli tõepoolest ainult raamatute järele, keeldub ta vihmamantlit seljast võtmast. «Aga sa pole ühtegi raamatut siia jätnud,» muigab Vojtěch. «Ja küllap oleksid saatnud Vašiki nende järele.» — «Palun sind, anna mulle need raamatud, mul on kiire,» ütleb Suchý ja teeb traagilise näo. Vojtěch noogutab kurvalt ja kaob sügavat kahetsust väljendaval ilmel kuhugi. Ta tuleb tagasi raamatuteta, kuid see-eest on tal näpus puuvillane kott; ta tustib selles ja torkab õpetajale nina alla suurepärase puraviku. Suchý unustab jalamaid oma sõpruse tragöödia, laiutab käsi, puhkeb kärisevalt naerma ja karjub vaimustatult: «Nad kasvavad? Oh, sa poiss, nad kasvavad?!»

Vojtěch surub silma vandeseltslaslikult pilukile. Minuti pärast on nad juba kuurialuses, kostab starteri astmaatilist puhkimist ja siis sõidab välja Vojtěchi «Fiat», igavene vana autologu, mille Vojtěch ostis pärast tulekahju viie tuhande eest vanas vääringus. Logisevate uste ähvardava ragina ja käigukasti valulise oigamise saatel sõidavad mõlemad sõbrad metsa; nad longivad puude vahel, nina maas, annavad vilistamisega enesest märku, ja kui üks

neist puraviku leiab, sõimab ta seent hellitleval toonil kõige tooremate sõnadega.

Vojtěch on kirglik raamatulugeja. Viimasel ajal põlgab ta belletristikat ja loeb ainult teaduslikku kirjandust. Poliitökonoomias ei jää ta oma teadmiste poolest maha kõrgema haridusega parteilastest. Samuti huvitavad teda küberneetika ja aatomifüüsika; kui viimati kodus viibisin, seletas ta mulle kahendsüsteemi ja muutus väga kannatamatuks, et nii lihtsast asjast arusaamine minult nii suurt vaeva nõuab. Kinos ei käi ta kuigi meeleldi; aeg-ajalt siiski alistub oma naise ja tütre terrorile. Seevastu aga jälgib ta hoolikalt spordisõnumeid, teab kõiki kergejõustikurekordeid ega jäta vahele kohaliku jalgpallimeeskonna ühtegi võistlust. Koos Pepík Suchýga käib ta ka treeninguid jälgimas: värava tagant jagavad nad mängijatele karjudes näpunäiteid ja lähevad lõpuks, õnnelikud ning rahulolevad, ise väljakule, et paar korda peale lüüa.

10

Kõndisime vaikides piki pärnaalleed, mis oli täis lumelobjakat. Kõik teised reisijad läksid meist eespool, meie selja taga vilistas rong ja alustas sõitu mägedesse. Kahekümne viie aasta eest möirgasid siin öösiti tiigrid. See oli juunis. Záhořisse saabus Kludský tsirkus, kogu linn ootas raudteejaamas, millal loomad maha laaditakse. Isa ja ema istusid trahteris «Kolm kaheraudset» ja jõid õlut. Jooksin neile teatama, et nägin elevanti; mulle osteti tükk torti.

Vojtěch tahtis iga hinna eest mu kohvrit kanda. Kemplesime üürike aega, siis ta taandus ja tahtis võtta vähemalt Zuzana lillekimbu. See oli veel hullem. Ma ei andnud lillekimpu käest, kohvrit kandsime sümboolselt kahekesi.

Jäin seisma ja ootasin, kuni Vojtěch köhahoost võitu saab. Tündersepp Vaňa valgete kardinatega akende taga põles elekter. Ka Vaňa vennastel pole enam vanemaid. Praegu elavad siin noored koos Jendaga, vana Vaňa suri juba enne sõda ja proua Vaňová sai otsa möödunud aastal mootorrattaõnnetusel.

«Kõva köha on sul,» ütlesin Vojtěchile. «Peaksid arsti juurde minema.»

Ta lõi käega.

«Kas Růžena on teie pool?»

«Kas ma sulle veel ei rääkinud?»

«Mida sa mulle ei rääkinud?»

«Noh, Růženast. Olen sellest kõigest juba täiesti lolliks läinud. Poiss, temaga oli meil alles vaeva! Ta läks roopast välja. Ei saanud teist kuidagi rahustada, tead ju, kuidas ta ema küljes rippus. Růžena karjus lakkamatult, et võtab enesega midagi ette, et ei taha enam elada, ja täna õhtupoolikul varises ta meie pool põrandale nagu surnu. Pidin arsti järele minema, too tegi talle süste. Praegu Růžena magab. Talle oli see kõik ränk hoop.»

«Kuule, Vojta, kas võin teie pool ööbida? Oleksin väga kurb, kui peaksin ihuüksi kodus olema.»

«Muidugi, kuhu sa siis peaksidki minema? Kodus on ju emake!»

Et Vojtěchil oli kõndides raske rääkida, pidime mitu korda seisatama, enne kui ta jõudis mulle ära jutustada, kuidas ema laip haiglast koju tagasi toodi.

Ema riideid kirstu asetades kaotas Růžena meelemärkuse. Tema pidi minema koos Vojtěchiga emakest riidesse panema. Et Růžena minestas ja et Vlasta surnuid kardab, läks Vojtěch lõpuks Alenaga surnukambrisse. Teda vapustas pilt, mis talle avanes. Emake, öösärk seljas, lebas paljal betoonil, pea alla oli talle pistetud põrandapühkimiskalts. Surnukambrisse oli veetud katkisi toole ja vanu raudvoodeid, nurgas vedelesid verised sidemed, otse ema pea kõrval seisis unustatud kloorianum.

«See pole hea ei elavatele ega surnutele,» ütles Vojtěch teenistujale. «Kas juhataja on veel siin?»

Doktor Šlapek, näost tulipunane, saatis Vojtěchi administraatori juurde — ja selleks osutus endine trükitööline Míka, kes kuulub koos Vojtěchiga linna parteikomiteesse.

«Oled sa kunagi surnukambrisse pilku heitnud, Václav? Niisuguse sigaduse sisse ma emakest ei jäta.»

Selgus, et on võimalik surnukeha ära viia, kuid üksnes rajooni rahvakomitee loal; selle tööaeg oli juba läbi. Míka ajas sõrad vastu ja korraga ilmnes temas üliteadlik arusaamine oma vastutusest: mitte mingi hinna eest ei tahtnud ta ametlikust eeskirjast üle astuda. Lõpuks andis ta järele. Et surnukeha ei tohi sanitaarautoga vedada, otsis ta kusagilt välja kirstu koos kanderaamiga, ja kui hämarduma hakkas, tõi Vojtěch emakese tavalise veoautoga koju.

«Oli see alles päev,» lõpetas Vojtěch. «Sa ei oska seda ette kujutada. Panime ta vaesekese tagatuppa...»

Vojtěchi jutustust kuulates jooksid mul külmavärinad üle selja. Ema oli ebatavaliselt viisakas inimene, ja kui ta mingil moel võiks teada saada, et tema tõttu veel pärast tema surmagi inimesed üksteise peale vihastuvad, kindlasti oleks see talle väga vastumeelt. Nad panid ta tagatuppa, esindustuppa, kus seisid kaks voodit, milles ema oma eluajal kunagi polnud maganud. Seal magasin mina, see oli minu tuba, ja seal magas minuga Marta nondel kohutavatel pinevatel öödel, kui meil ei õnnestu-

nud uinuda, sest me ei talunud enam teineteist. Ema voodi oli alati köögis kapi taga, millel seisis kell; selle osuteid kahmas öösitigi käpaga kass Pétja...

«Kuhu te kassid panite?»

Ma peaaegu karjatasin seda. Vojtěch seisatas ja pigistas mul siis rahustavalt käsivart.

«Tean, millele sa mõtled. Ära karda, sidusin lingi paelaga kinni.»

«Kas nad seda lahti ei saa?»

«Ei saa.»

Kui töötasin tagatoas, hakkas kassidel köögis igav ja nad näugusid klaasukse taga, et laseksin nad enese juurde. Üürikese aja pärast ei teinud nende nurumine mulle enam nalja. Káča sooritas hüppe, lõi käppadega lingi pihta, ja varitsev Pétja lendas esimesena tuppa nagu välk. Mind valdas ahastus. Kujutlesin kahte kassi, kes oma emandat taga kräunuvad ja teineteise järel ust ründavad. Ma ei uskunud, et pael vastu peab. Ma ei teadnud, mis võiks juhtuda, kui nad tuppa pääseksid.

«Tule, viime need kassid teie poole!» laususin Vojtěchile.

«Ära karda! Ma ise tõmbasin lingi paelaga kinni. Meil on kass ja koer, kõik koos läheksid kindlasti kisklema!»

Valgustamata Jánské tänava lõpus säras elavhõbedana kumer ristteepeegel. Möödusin ringiga sillutuskivide hunnikutest, mis olid üleskaevatud kõnniteele kuhjatud. Mulle näis, et iga sammuga, mis viib mind kaugemale linnaväljaku nurgal asuvast majast, toast, kus ema liikumatult lebab, iga sammuga alustan tagasipöördumatut teekonda tundmatusse ja kindlusetusse.

Vojtěch elas linna taga mansardkorrusega villas, mis paiknes kenasti keset hektarist aeda. Viimane latern põleb gümnaasiumi juures; nõos, küünide taga, valitseb pilkane pimedus ja inimene peab sammuma käsikaudu mööda niidurada, mida ääristavad okastraadiga ühendatud postikesed. Vojtěchi taskulambi valgussõõr libises piki soist pinda, mille traktorirattad olid porile keeranud. Masina-traktorijaama tara juures oli purdelaud, mida mööda sai üle minna.

Lahtises kuuris veikles autogeenkeevituse valgus.

«Asi hakkas liikuma,» lausus Vojtěch. «Poiss, valitses siin alles olukord! Masinad jäeti roostetama, keegi nende eest ei hoolitsenud — aga nüüd tuli uus direktor. Kõva

käega mees, mulle ta meeldib. Ta on Hanákist pärit, poeg on tal suurepärane odaviskaja.»

Vojtěch pööras taskulambi minu poole, parajasti siis kui astusin sügavasse lompi. Kohver ja Zuzana lillekimp segasid mind kõndimisel; Zuzana kandis vastutust minu valesti astutud sammu eest, ta meenus mulle ja tundus sellel hetkel niisama vastik nagu märg sokk, mis mu jalga jahutas.

«Tegid jalad märjaks, eks? Varsti oleme päral, saad rummiga teed. Kas mäletad, kuidas ema seda rada alati kirus? Talvel ei käinud ta nädalate kaupa meie pool.»

Viimaks jõudsime traatvärava ette. Rohul, akende all, lebasid kaks kahvatut ristkülikut ja nende kumas seisis nagu näitelaval üksainus habras virsikupuu. Vojtěch avas värava ja vajutas kellanupule. Majas hakkas koer kõmisevalt haukuma; trepi kohal süttis piimjas kuul.

Uksele ilmus Vlasta. Et Kazan oma käppi mustaks ei teeks, hoidis Vlasta teda kaelarihmast, must hundikoer ajas end tagakäppadele ja Vlasta karjus: «Tulge ruttu, ma ei jõua teda kinni hoida!»

11

Vojtěchi abiellumine Vlasta Stachovága — vaevan praegu asjatult mälu, kas see sai teoks kolmekümne kuuendal või kolmekümne seitsmendal aastal, — üllatas Záhořít, kurvastas mu vanemaid ja tutvustas mulle esmakordselt sõna «mesallianss». «Kuule, on see tõsi, et teie Vojta Vlasta Stachová ära võtab?» küsisid minult poisid. Ja lisasid: «On ta lolliks läinud?» Majanduskooli direktor härra Niederle, kes täielikult unustas, et mina kõrvaltoas tema paksule pojale järeleaitamistundi annan, arutas juhtumit oma naisega ja kasutaski just toda võõrsõna: «Aga see on ometi täielik mesallianss!»

Olin harjunud kujutelmaga, et Vojtěch abiellub Janka Fischerovága. Nad kurameerisid üle kolme aasta. Janka oli «priima». Nii talvel kui suvel oli ta pruuni jumega, kandis poisipead ja tal olid ümmargused mustad silmad. Ta mängis suurepäraselt tennist: kõik pallipoisid jumaldasid teda. Et talle meeldis Vojtěch, siis meeldis talle ka Vojtěchi nooremat venda hellitada; kui ta mind enese vastu surus ja mu juukseid sasis, olin vihane, et ta näeb minus väikest jõmpsikat, tahtsin alati jooksu pista, kuid ühtlasi pani mul pea patuselt ringi käima temast hoovav puhas aroom.

Ma ei tea tänapäevani, miks Vojtěch ja Janka lahku läksid. Ema arvamuse järgi võttis ta Vlasta Janka trotsimiseks, võttis rumalusest, sellepärast et Vojtěch on põikpea. Ja kuigi ema hiljem, kui sündis Alenka, Vlastaga leppima hakkas, tundis Vlasta end ema juuresolekul alati ebakindlalt ja suhtus temasse nõnda, nagu oleks ta emale midagi võlgu.

Stachidest rääkis isa alati — ta tegi seda varem, kui me polnud veel sugulasteks saanud —, et need on komejandid. Kindlasti ei mõelnud ta seejuures üksnes asjaolu, et juuksur Felix Stach oli kohaliku isetegevusteatri armastatud koomik. Stachi juuksuriärisse mindi kui trah-

terisse. Juuksur, kes lokkis oma hõbedasi juukseid ja kandis vurre nagu Adolf Menjou[1], oskas rahutu fantaasiaga iga klatšijutu armetu eo laiahaardeliseks ning lõpetatud romaaniks arendada. Sellest, mida ta rääkis, polnud ükski asi päris tõsi; mitu korda kaevati ta kohtusse auhaavamise pärast. Tuldi tema juurde tasumata maksude pärast vallasvara üles kirjutama: kohtutäituri silma all lõikas ta habemenoaga läbi käesooned niisugusel kohal, kus sooni üldse polegi, kandis siis mitu nädalat kätt sidemes, ja et see sobis ülekohtu ohvriks langenud vaese osale, koguni lonkas kergelt.

Kõige soolasemaid anekdoote jutustas ta kõrgendatud häälel, et need kostaksid kindlasti ka kardinaga eraldatud daamide osakonda, mida valitses Staška. Sealt võis kuulda naiste naerukihinat. Roheline eesriie otsekui näokate maskiballil tagas anonüümsuse ja aitas õnnistusrikkalt kaasa meeldiva atmosfääri kujunemisele.

Kahekümne kaheksandal oktoobril[2] pani Felix Stach selga itaalia leegionäri mundri. Rongkäigus kandis ta uhkesti peas rohelist sulgedega jahimehemütsi ja tagus taktsammu peenikeste jalgadega, mille ümber olid mässitud sääresidemed. Pärast jõi ta end rahvamajas täis kui pinal, ronis lauale, et Masaryki pildini ulatuda, musutas presidendi vuntse ja tõotas: «Taadike, sind vanapoissi ei peta ma iialgi!» Stachová tiris mehe jalgupidi maha ja andis talle paar kõrvakiilu.

Ka Vlasta töötas isa äris. Nägin teda selle ees, valge kittel seljas, ohvitsere püüdmas. Nagu kõik Stachide lapsed, nii oli Vlastagi ema moodi mustlaslikult tõmmu ja emalt oli ta pärinud ka armastuse suurte silmatorkavate kõrvarõngaste ja näovõõpamise vastu. Tal olid (ja on tänaseni) suured rinnad ja peenikesed jalad. Kui piki alleed lähenes ohvitser, silmitses Vlasta teda igatseva pilguga ja surus silma nii tähendusrikkalt pilukile, et resultaat võrdus ähvardava kõõritamisega. Ilma selles asjas kokku leppimata pidasime me juba neljanda klassi õpilastena Vlastat naljanumbriks. Kord sõitsid linna köietantsijad. Mees, kes turnis roosaka valguse käes masti otsas, jalas tiigrinahast supelpüksid, kutsus ruuporiga kedagi publiku hulgast, et too üles roniks ja katsuks köit

[1] Tuntud filminäitleja. Tõlk.
[2] Tšehhoslovakkia kodanliku vabariigi aastapäev. Tõlk.

mööda kõndida. Vlasta vastas kutsumisele, ronis redelit mööda julgelt üles, surus kauni kehaehitusega Tarzanil kätt, kuid seal kõrgel valdas teda hirm. «Tüdrukud, see on alles mees!» lausus ta tulipunasena, kui oli jälle sillutisele jõudnud. Talle ei tähendanud see midagi, et tema allaronimist saatsid vilistamine ja vali naer. Mäletan, et ma ei suutnud tookord naerda, et mul oli tema pärast piinlik ja et vahtisin pigem maha, nagu oleksin näinud midagi ebasündsat.

Häbitus. Võimetus taibata, et ta teeb end naeruväärseks. Pühapäeva ennelõunal jalutas ta üle raekojaplatsi, seljas mingi omanuputatud fantastiline moodne kostüüm, ja oli ülimalt rahul, et üks ja teine talle järele vaatas. Irvitavates pilkudes nägi ta imetlust.

Ma ei tea, kuidas see juhtus, et Vlasta hakkas käima ujulas, suusamatkadel ja tennist mängimas üliõpilasrühmaga, kelle juhiks oli meie Vojtěch. Vlasta lihtsat ning banaalset südant, mida tõmbasid ligi operetlikult toredad mundrid, veetles kindlasti ka tulevaste akadeemiliste tiitlite kõla. Kõik tundsid üksteist lapsepõlvest saadik. Vlasta julges hilisööni väljas olla, ühtegi nalja ta ära ei rikkunud ja temaga oli hea tantsida. Sellel suvel, kui Vojtěch abiellus, asus rühm jõe ääres telklaagris. Isa keelas Jankal sellest osa võtta, Vlasta viibis seal enesestmõistetavalt. Kummaline asi, iialgi pole ma sellega seoses midagi kuulnud; võib-olla peitub just siin mingi võti Vojtěchi armuelu ebaselge peatüki juurde pääsemiseks.

Olen Vlastale ammugi andestanud noorpõlvekurvastuse, mille ta mulle valmistas. Ta on narr, naerab hommikust õhtuni; mida rohkem mõtlen enesele ja seltskonnale, kellega ma Prahas suhtlen, seda vähem tundub mulle naeruväärne ning taunitav niisugune inimene, kes ronib köietantsumasti otsa. Võime kahekesi tundide kaupa lobiseda. Vlasta vangutab pead, miks ma pole uuesti abiellunud, ja pinnib minult lakkamatult mu südamesaladusi. Kui ta tabab mind sellelt, et tunnen silmarõõmu mõnest Alenka klassiõest, lööb ta särama: olen tal peos, ta võib mind nöökida ja ennast lõbustada süütute kupeldajalike torgete ning vihjetega.

Kõige rohkem tegi ema Vlastale etteheiteid sellepärast, et too pole hea perenaine. Tal oli vaid poolenisti õigus. Vlasta pole iialgi alistunud meeleheitlikus võitluses laostuva majapidamisega. Selleks pole tal vähimatki annet,

Enne kui ta jõuab pesu parandada ja kõik puuduvad nööbid ette õmmelda, muutub köök pesemata toidunõude laoks, enne kui ta suudab köögi korda teha, on pesu jälle nööpidest lage. Veel iialgi pole ta suutnud seitsmepäisel lohel üle kahe pea maha raiuda; ta ei alistu, kuid südamepõhjas on ta veendunud, et lohe on nagunii surematu. Selles peitub parasjagu lõbusat heroismi.

Nagu Vojtěchile, nii meeldib tallegi, et korter oleks rahvast täis, ja pigem jookseks ta laenama, kui tunnistaks külalistele, et tal pole neid mitte millegagi võõrustada. «Me jääme surmani puruvaeseks,» kurdab Vojtěch igas kuus korra. Mõlemad kummarduvad paberitüki kohale, mis on arve täis kirjutatud, ega suuda neid kokku arvata. «Need on need sinu külalised! Kostitad igaüht nagu kuninganna!» Vlasta puhkeb nutma ja ta nina läheb punaseks. «Aga nüüd on sellel lõpp!» jätkab Vojta. «Homsest peale helistagu kes tahes, avama ei lähe!» Nagu nõiutult ei tule järgmisel päeval kedagi, Vojtěch loeb ja on tusane, Vlasta ohkab ja mõlemad ootavad, millal heliseb kell. «Täna on vist kino?» ütleb Vojtěch ja heidab pilgu kellale. «Muidugi on täna kino,» vastab Vlasta, ja et kell on alles pool kümme, siis on selge, et enne kolmveerand ühtteist ei saa keegi helistada. Arusaadavalt tulevad nad: Suchý, Honza Tesárek koos Miladaga, rajooni hügieenik doktor Pavlas. Mõlemaid läbib kergendustunne, kuid see on nagu kokkuräägitud mäng: Vlasta ei liiguta ennast toolilt, kuni Vojta pole süütult küsinud: «Ehk keedaksid meile kohvi?» Siis hävitab Vlasta võiduka pilguga Vojta ja paneb lauale peale kohvi veel liuakese pressvorstiga, mida keegi ei taha, kuid mis lõpuks kõigile väga maitseb.

Nagu tema leegionärist isa, nii on Vlastagi vankumatu reaktsionäär ja tema ning Vojtěchi vahel käib juba pikki aastaid äge poliitiline vaidlus, milles kummalgi pole perspektiivi. Et vana Stach oli tavaline juukselõikaja, kelle purustasid maksuamet ja krediitkassa, siis peab Vlasta end nende inimeste hulka kuuluvaks, kelle hävitas tööliste võim. Tal on täpselt välja arvutatud, kui palju teeniks Vojtěch esimese vabariigi[1] tingimustes, mitu korda oleks ametikõrgendust saanud, missugust pensioni talle maks-

[1] Nõnda kutsutakse perioodi Tšehhoslovakkia kodanliku vabariigi ajaloos 28. oktoobrist 1918 kuni 30. septembrini 1938 (Müncheni kokkulepe). Tõlk.

taks. Võitlus puhkeb vähimagi vihje puhul. Meie — Vojtěch, mina või Růžena — püüame kõigest jõust asjalikud olla, Vlasta oma hea suuvärgiga aga ässitab mind, et asuksime mõtteid vahetama tema moodi, mis meenutab poisikeste kemplemist teemal — kelle isa on tugevam. Läheme tuliseks, vihastame, naeratame üksteisele; meil leidub tööd kõikide jaoks, kommunismi suurehitused, tasuta arstiabi; Vlasta lükkab Lollobrigidaga ümber akadeemik Lõssenko ja kühveldab segamini rassilise diskrimineerimise paise Ühendriikides ning Pariisi nailonseelikud. Iga Nõukogude Liidu ja Kanada kohtumine jäähokis on talle tähtsam poliitiline sündmus kui mõni istung ÜRO-s; kui Kanada võidab, on see vägev argument leninismi vastu.

Tema reaktsioonilisuses esineb mõningaid naljakaid seaduspärasusi. Ta tülitseb Vojtěchiga sellepärast, et too on kommunist, kui aga Vojtěch Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva tähistamisel kõnet peab, plaksutab Vlasta tormiliselt ja on liigutatud, sellepärast et kõneleb Vojtěch.

Vlasta agressiivsus sai kolme aasta eest halvava löögi: tema autojuhist vend Jarda organiseeris ulatusliku piimavarguse ja hakkas garaažiseinte varjus omal käel võid tootma. Mees sai kaks aastat. Sellest peale jättis Vlasta kõrvale oma lemmikteema tohutult paljudest süütutest ohvritest, keda me kinni paneme «nende veendumuste pärast», et nurjatul kombel inimesi solvata.

Tolleks ajaks, kui Alenka pärast vaheaega kõrgemasse kooli läheb, on perekonnakassa üle koormatud. Vlasta otsustas, et hakkab töötama. Ta õmbles umbes kuu aega pidžaamasid «Šumava» kombinaadis, kuid kiire töö konveieril käis tal üle jõu, ja nõnda hakkas ta ehitustehaste kantiinis müüjaks. «Kes seda vanasti nägi, et ametniku naine peab töötama,» õhkab ta ja kahetseb taga vanu kuldseid aegu, millal ta oli lokkija. Õpetajate, igasuguste ametnike ja koguni arstidegi naised käivad nüüd tööl; esimese vabariigi ajal oleksid nad kuulunud linna koorekihti. Tegelikult on Vlasta pärast pikki aastaid jälle oma eluga rahul. Ta müüb müürseppadele õlut, rummi, sinki, biskviite, rollmopsi ja hapukurke, lobiseb nendega, teeb kõikidele silmi, — omal kombel pöördus ta tagasi isa juuksuriäri elavasse askeldusse, mille järele ta iialgi ei lakanud igatsemast.

12

«Ta lamas voodis,» lausus Vojtěch. «Ta lamas ligi neli päeva, aga kui palavik möödus, tõusis jalule ja läks poodi. Sa ju tundsid teda.»

«Ja see ta tappiski,» ütles Vlasta kähku.

«Mis rohtu — sa ütlesid — see Ječmínek talle andis? Norsulfasooli?»

«Ta arvas, et emal on bronhiit.»

«Issand jumal!»

«Peaarstile ei meeldinud see samuti. Ta seletas mulle kõik. Ema köhis sellepärast nii palju, et süda ei pumbanud enam kopsudesse küllaldaselt verd.»

«Peaarst leiab alati midagi. Tema peab end ikka kõige targemaks,» lausus Vlasta sapiselt. «Ječmínek on juhuslikult hea arst.»

«Kohutavalt hea! Ma ei laseks tal isegi puru silmast välja võtta!»

«Kuidas nii? Ta aitas meie ema, tuleta ainult meelde, kuidas ta tookord ema jalga opereeris! Isegi Praha kliinikus ei teadnud arstid nõu anda.»

«Mis sa temast nõnda kaitsed, palun?»

«Sest Růžena räägib kõikjal, et Ječmínek tappis ema.»

«Růžena ei räägi seda kusagil,» lausus Alenka. «Ta ütles seda ainult siin.»

«Růžena on kõigeks võimeline. Ta valmistab ebameeldivusi — ja keda ta sellega aitab? Ema ei aita enam mitte keegi.»

Silmitsesin surmateadet. Toas oli palav, raudahjul soojenesid viinerid kuumas vees ja ukse taga vingus Kazan. Kõik jäid vait, nagu oleksin ma selle mustas raamis nelinurga lugemisega, millel vääramatult seisis ema nimi, avanud leinatalituse. Teade muidugi kuulub selle kõige hulka. Ema ei visanud ühtegi surmateadet kunagi minema, ta säilitas need pesukapis.

«On see mul hästi kirjutatud?» küsis Vojtěch. «Poiss, istusin selle kallal ligi kolm tundi, tõinasin ja kritseldasin.»

Vojtěchil läksid silmad uuesti märjaks.

«See on sul ilusasti kirjutatud,» ütles Vlasta, nagu tahaks ta Vojtěchit juba ette kaitsta iga laituse eest. Vlasta hakkas samuti pisaraid valama, võib-olla seetõttu, et ta ema omal kombel armastas, võib-olla seetõttu, et nägi Vojtěchit nutmas. Siis jutustas Vlasta oma emast, kes kannatab neeruhaiguse all, ja tema pisarad kuulusid pigem sellele, kes võib surra, kui sellele, kes oli just surnud. Kuigi mulle täna tema hirm oma ema pärast on niisama mõistetav nagu tõenäosuski, et proua Stachová surm mind mingi erilise kurvastusega ei täidaks, tundus mulle tollel hetkel, et kellegi teise leinamine on hoolimatus.

«Kas saatsite matusekutsed juba laiali?» katkestasin Vlasta jutu.

«Jah, õhtupoolikul. Siin on nimestik, vaata, ega me kedagi unustanud ole,» vastas mulle Vojtěch.

Lugesin nimederea läbi. Kõik olid Vojtěchi vilunud ametnikukäega kirja pandud. Need olid kõik tuttavad tegelased vanast näitemängust, millest minagi osa võtsin, enne kui male mind jäädavalt teisele lavale viis. Sain teadlikuks asjaolust, et mitte ükski nendest inimestest, kellega ma suhtlen, ei tunne minu ema.

«Kas sa ei peaks Martale teadet saatma?» küsis Vlasta.

Kehitasin õlgu.

«Ma ei teagi, kus ta elab.»

«Pepík Suchý nägi teda Prahas,» lausus Vojtech viivitades. «Pepík sõi lõunat «Slovanský Důmis». Marta läks mööda ja tegi näo, nagu ei tunneks teda.»

«Kuule nüüd Pepíkut!» lausus Vlasta kiiresti. «Küllap Marta ei näinud teda.»

«Ema, paneme need roosid ahjust kaugemale, et nad ei närtsiks,» sõnas Alenka. «Nad on nii ilusad!»

Me kõik jälgisime Alenkat, kuidas ta viis klaverile vaasi kahekümne viie karmiinpunase õiega. Iga märkus Zuzana lillekimbu kohta, mille ütlesin enda oma olevat, mõjus mulle halvasti, otsekui sooritaksin pühaduseteotust. Alles siis, kui Vlasta siidpaberi lahti harutas, nägin, et Zuzana oli ostnud roose. Alenka oli täiesti võlutud nende suvisest

värskusest ja Vlasta ütles, et lillekimp tuleks asetada kirstule, sest see on kõikidest teistest ilusam. «Lasksime artellis pärja teha, aga tead ju, neil pole seal midagi, ainult kuuseoksad ja paar krüsanteemi.» Imetlus ei kuulunud üksnes lilledele, vaid ka sellele, kes need tõi. Nõnda sain ma aru ka Vojtěchi käitumisest, kes vaatas lillekimpu, silmitses mind tänuliku särava pilguga ja koguni silitas ujedalt mu varrukat. Pomisesin midagi; minu kimbatust pidasid nad kindlasti tagasihoidlikkuseks. See oli nii talumatu, et võitlesin kiusatusega öelda tõtt. Taganeda polnud enam võimalik. Oleksin võinud tuua ja oleksin pidanud tooma kümme korda suurema lillekimbu. Mind ahistav hirm silma paista, mis on tekkinud rahutustundest, et ma oma eksisteerimisega midagi ja kedagi petan, viis mu lõpuks tõelise, naeruväärse ning idiootlikult tarbetu petmiseni, nende inimeste petmiseni, kes on mulle kõige armsamad, ja koguni oma surnud ema petmiseni.

Istusime koos hilisööni ja ema asus kogu aeg meie keskel: me kutsusime teda vaiksel häälel, nagu suudaksime mälestustega ta elu pikendada.

«Ema oli tore,» rääkis Vojtěch. «Tead, mille pärast ma teda kõige rohkem armastasin? Et ta polnud viriseja. Tema oskas alati hädast välja rabelda. Kord esimese sõja ajal — sina polnud siis veel sündinudki — ei teadnud ta enam, mida patta panna. Istusime Růženaga köögis, korraga hüppas ema püsti, haaras noa pihku — ja viuhti! hoovivärava juurde. Meie jooksime talle järele, tema seisis noaga värava taga, nagu tahaks kedagi pussitada, ja piilus tänavale. «Psssst!» tegi ta meile. Teisel pool tänavat ladus vana Weissenschneider härjanahku hunnikusse. Ühele olid lihunikud terve saba külge unustanud. Ema ootas, kuni vanamees majja läks — ja oligi juba lipsti tagasi. Pärast kuulsime, kuidas Weissenschneider tänaval kirus — aga mis see enam aitas, saba oli juba pajakaane all. Ema kihistas naerda ja meil oli selleks päevaks rasvane supp hooletu.»

«Või poes,» ütles Vlasta, «kuidas ta oskas kõiki tögada! Räägi, Vojta, kuidas see lugu oli. Noh, tead — kuidas poodi tuli mees koore järele ja haises puskarist...»

«Ma ei mäleta enam.»

«Mäletad küll! No lühidalt, tuli see Bauer riigimajandist, aga ema vedas kohe ninaga õhku: «Siin on tunda puskarihaisu! Härra Bauer, mida te siit otsite, kui olete

kitselaudas käinud?» Bauer naeris, et emal on hea nina, aga siiski pidi mees poest välja minema, ema tõi talle koore tänavale.»

Vojtěch tahtis mulle näidata viimast fotot emast. Sellal kui ta kõrvaltoas albumit otsis, avasin kohvri ja küsisin Vlastalt, kas võin oma ülikonna kappi riputada. Vlasta tõi riidepuu, võttis minu käest püksid ja hakkas neid põikpuule tõmbama.

«Uus?» päris ta.

Olin seda tumesinist ülikonda umbes kolm kuud kandnud. Ütlesin, et see on mul käinud kaks aastat.

«Seda ma nimetan alles riideks!» jätkas Vlasta. Paugupealt unustas ta leina, tema hääl elustus, korraga oli ta loomulik igapäevane Vlasta. «Alenka, tule katsu, sellest saaks alles kostüüm! No tule! Tule katsu! Niisugust pehmet riiet peaks ka meil tehtama!»

«Aga, Vlasta, jäta järele,» laususin tusaselt. «Tead, kust see riie mul pärit on? Moemajast. Saad seda sealt nii palju kui tahad!»

Vlasta, hetkeks tummaks löödud asjaolust, et ma ei toonud seda riiet endale välismaalt, sooritas ühe oma tüüpilistest póörakutest.

«Nojah, moemajast!» sõnas ta pettunult. «Ja viissada meeter, eks?»

«Isegi mitte nelisada.»

«Seda võid endale lubada sina. Tead, missugust vaeva minul tuleb näha, enne kui viisada krooni ära teenin?»

«Kas arvad, et niisugune riie oleks Läänes odav?»

«Noh, kindlasti odavam...»

Kahetsesin, et kohvri üldse avasin. Vestlus võttis paratamatult selle talumatu poliitilise suuna nagu alati, kui Vlasta avastab, et mul on mõni «ilus asi». Lakkasin vastamast. Võib-olla on see väiklane, ent kui pean Záhořísse sõitma, vaatan oma garderoobi alati üle ja püüan maha jätta kõik, mis olen enesele ostnud välismaalt. Kord tavalises vaidluses Vlastaga, kui läksin veidi ägedaks ja kritiseerisin olukorda Lääne-Berliinis, trumpas ta mind üle lihtsal viisil: «Ära sa, Mireček, tule mulle siin midagi seletama! Kust sul need mokassiinid pärit on? Pariisist, eks? Ja särk on sul Argentiinast ja täitesulepea Inglismaalt... Kui sa nii väga Lääne vastu oled, miks sa sealt siis ostad? Issake, sedamoodi mõistaksin mina kah: mängida kommunisti ja käia imperialistide kingadega! Kui

mul oleksid sinu vaated, siis ei tahaks ma nendelt läänlastelt mitte midagi!» Kuigi niisugust argumenti saab kergesti ümber lükata, olin ikkagi tulipunane. Rohkem kui Vlasta pilked ja tema üleolek, mille ta hetkeks saavutas, puudutas mind asjaolu, et tookord hakkas ka Vojtěch peenutsema. Ta liitus Vlastaga. Olen kommunist nagu Vojtěch ja olen Záhořis sündinud-kasvanud nagu Vlasta, kuid siiski olen teistsugune kui nemad, ja nad tunnevad seda. Mul on välismaiseid asju. Sõidan riigist riiki ja mängin malet, ja kui kodumaale tagasi jõuan, olen välismaalane mis välismaalane. See pole meeldiv tunne. «Noh, Mirek, lao lagedale, kuidas Argentiina ka välja näeb?» küsivad nad minult. Hakkan jutustama. Püüan tagasihoidlik olla, et keegi ei saaks mulle hooplemist ette heita, kuid ometi jookseb kõik liiva: loen korraga Vojtěchi silmades kannatamatust, räägin huvitavaid asju, kuid kõik laua ümber istujad on kimbatuses, ja mida rohkem ma katsun nende tähelepanu köita, seda tugevamini tunnen, kuidas nad soovivad, et ma juba lakkaksin, ja et nad mind vist üldse ei mõista. See ärritab mind ja ma teen jutule lõpu. Siis lausub Vlasta: «Láda Böhm käis puhkuse ajal Saksa Demokraatlikus Vabariigis ja rääkis...» Kõik elustuvad, kõigil on huvitav kuulata, mida rääkis Láda Böhm. Nad seavad mulle vastu tema tähelepanekud, sest Láda on üks nende hulgast ja näeb veel nende silmade kaudu, mina olen juba liiga teistsugune; nad tunnevad kergendust, kui võivad jälle Záhořist kõnelda, ja ilma et nad sellest teadlikud oleksid, räägivad nad niisugustest asjadest ja seostest, millest ma midagi ei tea, räägivad nendest meelega, et mind välja lülitada (minu Argentiinasse, minu Inglismaale), et mulle näidata: meile aitab Záhořist. See teeb mulle haiget. Ma mõistan neid niivõrd hästi, kuivõrd halvasti nemad mind mõistavad.

13

Mind pandi magama mansardkorrusele. Suvel magab seal Alenka, talveks kolib ta alla, et kütet kokku hoida. Toakeses hõõgus punaseks köetud raudahi. Vojtěch, kes tuli mind majutama, pani silmapilk kütet lisaks; tema labidalt kukkusid suured söetükid kolinal ahjuesisele plekile.

«Enne kui magama jääd, pane veel peale. Praegu on siin küll soe, aga tead isegi, raudahi, hommikuks on kõik läinud.»

«Mul ei hakka külm.»

«Ma kütan sulle hommikul vannitoa ka soojaks. On su peaalune küllalt kõrge? Kui ei, käin korraks all ära.»

«Tänan, Vojtěch. Mulle aitab ühest padjast.»

Ta ümbritses mind hoolitsusega, ohkas, läitis sigareti ja vaatas, kuidas ma lahti riietun.

«Sa näed hea välja,» ütles ta mulle, kui olin särgi seljast võtnud. «Kuule, mida su süda teeb? Kas käid mõnikord kontrollimas?»

«Minu tervis on täiesti korras. Aga sina näed halb välja.»

«Mina näen alati halb välja.»

Võtsin tema vastas voodil istet. Tema kõhnast hoolitsevast näost oli näha, et ta tahaks mulle midagi öelda, tundsin seda tema olemusest hoovavat, ootasin, mida ta lausub, ja kartsin seda natuke, sest avameelsusele tuleb vastata avameelsusega. Ta ei teinud seda siiski. Päris minult, kui palju ma suitsetan. Kinnitas mulle, et siin suits ei püsi, raudahjul on hea tõmbus. Siis heitis ta mulle kurva pilgu ja ütles:

«Inimene on mõnikord kohutavalt tuim.»

«Mispärast?»

Ta langetas pea ja lausus raskelt, otsekui oleksin ma teda hukka mõistnud:

«Võisin ma siis arvata, et ta sureb? Tal oli kõigest tühine gripp — ja see läks mööda. Saatis mulle Růžena järele, et ma sinna tuleksin; näen teda kogu aeg elusana enese ees, kuidas ta mind voodist silmitses. «Vaata, poiss, et sa tuled, tahaksin sind oma silmaga veel kord näha!» Ja mina tohman ei taibanud mitte midagi! Mul oli Kubašt rajoonist siin, hirmus kiire... Arvasin, et ta on ainult külmetunud. Kui ma praegu mõtlen, et ta elas veel kolm päeva, aga mina ei läinud teda enam vaatama...»

Ma ei julgenud piiksatadagi ema kirjast, mis mind sügisel nii väga kohutas. Kõik ahistas mind. Vojtěch nuuksus.

«Aga seda ei või sa endale ometi ette heita,» ütlesin ebakindlalt.

«Ma tean. Aga kahju on.»

«Kas ta minu järele ei küsinud?»

«Kui ma viimast korda tema juures olin, siis mitte. Aga ta oli rõõmus, et sa jõuluks siia sõidad. Ta ütles: «Siis teen endale elu mugavaks, Mirek kingib mulle jõuluks lamamistooli.»»

Mul polnud julgust midagi lausuda. Vojtěch ei teadnud, missugust häbi ta mulle iga sõnaga teeb.

«Tead, mis teda sinu puhul pahandas?»

«Mis?»

Mu süda tõmbus kokku, nagu oleks emalt pidanud kostma lause: «Et sa vahid vaateaknaid ja et kõik lamamistoolid tunduvad sulle väga kallid olevat.» Kuid Vojtěch naeratas ja jätkas:

«Et sa viimasel ajal aina kaotasid. Ta jälgis alati ajalehti, kuidas sul läheb. Ja oli pahane. «Mis selle poisiga lahti on? Juba jälle jäi üheksandale kohale!»»

«Tal oli õigus, ma ise ka ei tea, mis minuga lahti on.»

«Ega sa kogu aeg võita suuda.»

Vojtěch läitis uue sigareti ja tõusis püsti, nagu kavatseks juba lahkuda. Ta mõtles millegi üle järele, jõudis mingi asja suhtes otsusele.

«Nüüd muutub kõik,» ütles ta ja jooksis raudahju juurde. Järgnevad sõnad ulatusid mu kõrvu tükati, läbi kukkuvate söetükkide kolina.

«Ema hoidis meid koos. Kuni tema elas, olime perekond. Nüüd see kõik laguneb. Nagunii sa ei sõida enam siia.»

«Miks ma ei peaks siia sõitma?»

«Küll näed. Alenkale tuli see samuti pähe. Ta hoiab sind, ja ütles: «Küll sa näed, isa, et Mirek ei sõida enam siia.» Tuleta ainult meelde, kui harva me kahekesi aastas teineteisele kirjutame. Üks kord, kaks korda. Võib-olla sa mõtled, et olen tohman Záhoříst, aga siiski meeldiks mulle aeg-ajalt sinu käest kirja saada, teada, kuidas sa elad, missugused plaanid sul on, kuidas on lood su raamatuga. Tunnen kogu aeg sinu elu vastu huvi, muretsen kogu aeg sinu pärast...»

«Ma ei teadnud, et see sind huvitab.»

«Tead, Mirek, mõnikord näib mulle, et sa meid häbened.»

«See on täielik absurd.»

Muutusin tusaseks ja tõmbusin endasse. Vojtěch sellest enam ei rääkinud. See polnud täielik absurd ja ma teadsin, et tal on õigus. Kui ta koos naisega Prahas viibib, näen neid parima meelega oma korteris ja lõunat või õhtut sööma viin nad alati niisugusesse restorani, kuhu ma üksi iialgi ei läheks. Prahas ärritab mind nende puhul kõik: Vlasta võimatud mustrid, mille järgi ta sviitreid koob, Vojtěchi jutt toidukaardi juures ja tema märkused naaberlaudkondade kohta, kogu tema ängistus võõras keskkonnas; see paneb teda liigselt rõhutama oma provintslikkust. Minu pilk käib kogu aeg kella ja ukse vahet, ega mõni tuttav sisse astu. See pole häbi, mida tunnen, minuga on lugu kaugelt hullem: kui astun restorani ka ihuüksi, lähen vaba tooli suunas nagu kuutõbine, päästan end laua taha istumisega, kohkun alati mõttetult kõikidest pilkudest, mis minul peatuvad ja millele olen märklauaks seatud. Kui rajan endale teed laudade vahel, selja taga Vojtěch ja Vlasta, on mu paanika sada korda suurem. Vojtěchile ei tunnistaks ma seda mitte mingi hinna eest. Ta arvaks, et sellest igavesest maletamisest hakkab mu peaaju pehmenema.

Vojtěch seisis akna all, ja kimbatuses, et ta nii palju kõneles ja et ma nii karmilt vestlusele lõpu tegin, surus ta käega raami ja pööras kremooni, nagu tahaks proovida, kas aken korralikult käib.

«Juba jälle on see kõik pehkinud...»

Siis pöördus ta minu poole:

«Sõida suvel siia! Annan sulle korraliku laua, et võiksid kirjutada, aken vaatab otse kirsiaeda, tarvitseb ainult käsi välja sirutada ja võid marju noppida. Mida sa siis veel tahad?»

«Sa tead, et ma tulen. Kuhu mujale ma sõitma peaksin, kui ema poole enam minna ei saa.»

«Noh, head ööd siis. Ega ta vist küll kuigi hea tule. Ja ära unusta süsi peale visata.»

Enne lahkumist puudutas ta mu õlga. Kuulsin ta samme puutrepil. Need olid head, usaldusväärsed sammud, see oli mu hea, usaldusväärne vend. Panin sõnakuulelikult süsi ahju ja ronisin õhukese sulgteki alla. Olin väsinud, kuid uni ei tulnud, suitsetasin ja vahtisin pimeduses punaselt õhkuvat raudahju ning sigareti hõõguvat otsa, mis näis küpse marjana. Ülekõetud toas lõhnas hiirte ja tolmu järele. Sulgesin silmad. Aju, ärritatud kõigest, mida me all olime rääkinud, ei tahtnud uinuda, kraamis mälulaekaid, tõi lagedale vanu mälestuskilde emast, isast, lapsepõlvest, kuid ei suutnud mitte millelgi enam peatuda ja summis kõik segamini nagu ahistavas unenäos. Kaks väikest siiami kassi kõndisid pehmetel käppadel mööda linoleumi ema köögis. Kihutasin nad minema, kuid nad tulid ikka ja jälle tagasi. Avasin silmad, raudahi hõõgus ja põrandal lasus hämarus, tundsin hirmu ja katsusin mõtteid meie tagatoast eemal hoida. Ma magasin ega maganud; korraga hakkas koitma.

14

Minu vanimatesse mälestustesse lõikub õmblusmasina — firma «Pfaff» — võrin; ärkan raudvoodikeses, mis asub toa taga väikeses kambris, kuulen, kuidas isa peenikesel häälel laulab koos sell Methodiga, kes tuli Oseki külast siia juba varavalges, et tema on vaba nagu lind, mõnulen oma asemel, ja nagu igal hommikul, vahin puust mannekeeni, kes hämaras nurgas oma kotkarinda ette ajab. Ma ei niitsatagi. «Method, sul on triikraud õues!» hüüab ema ukselt — ja juba kuulen, kuidas ema paljad jalad panevad kahisema humalakoti, mis meil toas vaiba aset täidab. «Kukku!» hõikab ta minu kohale kummardudes, ja enne kui loota võin, sirutuvad minu poole kaks tõmmut ning ülalpool küünarnukke valget käsivart, millest näib õhkuvat pruunikat kuma. Hoobilt unustan oma sooja pesa; paari hetke jooksul, mis enam terve päeva kestel ei kordu, külvab ema mind üle hellitustega, millega mingi õndsus pole võrreldav.

Astun ema kannul. Särk ulatub mul vaevalt nabani. Method näitab mulle õmblusmasina tagant keelt ja pööritab kohutavalt silmi — niisugune on tema viis mulle «tere hommikust» öelda. Isa on vestiväel, mõõdurihm kaela ümber, seisab laua ääres ja hoiab vigastatud käes suuri rätsepakääre. Isa on väärikas. Tal on nina all heledad keerutatud vuntsid, mida ta ei tohi maha ajada, sest ema ei taha, et isa näeks välja nagu kirjakandja Puchwein. «Šnautsi! Šnautsi!» hüüab mind ema. See «šnautsi»[1] on saksa keeles ja ma ei tea, mida see tähendab, kuid kindlasti on see midagi toredat, sest isa naeratab ja ta silmad on nagu meelespealilled.

Siis tuleb koridor. Üks uksepool on pärani ja kividel valendab päikesepaistest kolmnurk. Enne kui kööki jõuan,

[1] Terane, vilgas (vigases saksa keeles). Tõlk.

pean mööduma valgeks võõbatud keldriuksest; jooksen kiiresti, et saaksin selle juba selja taha jätta. Kord püüdis Method pööningul kinni nahkhiire ja naelutas selle laialilaotatud tiibadega keldriuksele, sest see olevat kurat. Ühe sindlinaela lõi ta loomakesel kõhust läbi ja ma kartsin ja nutsin ja vahtisin poikvel köögiukse vahelt, kuidas kuradil suust verd jookseb.

«Vii vanaisale pruukosti, siis sööd, kui tagasi jõuad!» Minu kätte antakse kaks sarvesaia ja piimaga kohv ja aeglaselt, et ma maha ei loksutaks, lähen treppi mööda ringõuele. Vanaisa suitsetab voodis piipu. «Tere hommikust,» ütlen ma. Vanaisa ei vasta. Ta lausub kogu päeva vältel vaid mõne sõna, istub ainult lakkamatult toolil, hoiab kätt silmade ees ja vahib meid haraliaetud sõrmede vahelt. Ta on pikk ja kõhn, kannab rohelist sametmütsikest ja tal on veel kõik hambad suus; ta puhastab neid leivakoorikuga, millele raputab tuhka. Ema ütleb, et vanaisa on nagu kõõlus. Panen kohvi taburetile voodi ääres. «Käärid!» ütleb vanaisa. Jooksen neid võtma, need ripuvad akna kõrval. Vanaisa hakkab lõõtsutama ja lõikab sarvesaia väikesteks tükkideks. Ma pole iialgi näinud, et keegi kääridega sarvesaia lõikab; see teeb mulle nalja, kuid kardan naerma pahvatada, et mitte kõrvakiilu saada.

Meie elame Věžní tänavas. See on kitsas ja kaarjas nagu kirka ja on saanud nime Jakubi kiriku torni järgi[1], mis tõuseb preestriõue kõrge müüri tagant taeva poole. Meie maja särab hommikupäikeses. Kükitan värava juures ja teen saiatükile otsa peale; lapsed on kuhugi kadunud, kogu tänaval pole mitte kedagi, ainult sukategija Kulhawy, pikk, tüse ja kurvalt rippuvate vuntsidega mees, sätib parajasti seina veerde põlvsukki, mis on lauakestele tõmmatud. Need sukad on tugevast vildist ja neil on rohelised ning violetsed randid. Kui ta kõik on üles sättinud, toob ta tooli välja ja hakkab valvama. Ta ei karda pikanäpumehi, ta kardab koeri. Juba ta istubki! Ootan, millal ta tukkuma jääb; alati ilmub viimaks mõni koer, nuusutab sukki ja tõstab jalga. Ühtegi koera ei tule ja Kulhawy ei maga; ta loeb kalendrit. Võib-olla ta ei jäägi tukkuma, on ju hommik ja üürikese aja eest tõusis ta magamast.

[1] Věž — torn (tšehhi k.). Tõlk.

Jellineki õuest sõidab välja vedruvanker ja selle rattad põrisevad munakivisillutisel. «Kas sõita tahad?» hüüab mulle härra Jellinek. Ta on särgiväel, kannab peas õlgkübarat ja kämblal, mis ohje hoiab, helgib tal kalliskiviga sõrmus. Ta küsib, kas sõita tahad, kuid nagunii ei mõtle ta seda tõsiselt, sest ta ei peatu, ja nüüd pöörab ta juba Poštovní tänavasse. Olen veidi pettunud. Kord talvel sõidutas mind härra Jellinek uhke saaniga. Mässis mu üleni karusnahkse koti sisse ja küsis minult: «Kas tead, millest see tehtud on? Hundinahast!»

Härra Jellinek on kummaline mees. Tal on talu — kuid siiski näeb ta välja hoopis teistsugune kui härra Mráz või härra Klein Dolní eeslinnast. Iialgi ei kanna ta puukottasid, iialgi ei tööta ta põllul, pühapäeval on tal seljas parem ülikond kui notaril, ja kui ta meie akendest möödub, käes bambuskepp, taganeb isa kuni voodini, et härra Jellinek teda ei näeks, ja hõikab emale: «Ema, tule vaata, see on alles riie!» Isa teretab härra Jellinekki aupaklikult, kuid suuremat see mees talle ei meeldi, sest meie pool ei lase ta endale midagi õmmelda, toob kõik oma riided Budějovicest. Ema ütles mulle, et härra Jellinek on juut. Küsisin emalt ka, miks Jellinek nii vaevaliselt kõnnib, — sellepärast et tal olevat141 pükste all kõhul songavöö. Ta on rikas mees ja tal on väga kummalisi asju: songavöö ja auto ja õde Kamila, kellel kasvavad nina all vuntsid otsekui mehel, ja Kamilal jälle on mees, härra Turek, kes pole rätsep ega kingsepp, pagar ega lukksepp, vaid hoopis pomoloog. Samuti on härra Jellinekil olemas jaapani terviseseen. Ta tõi meile tükikese, et see olevat tervisele hea. Nüüd on seen kapi otsas kausi sees, me kallame talle teed peale ja seen kasvab. Mõtlen endamisi, et see on elusolend, ja pelgan seent. Isa joob seda teed ega karda mitte midagi.

«Talu on Jellinekil kõrvaline asi,» rääkis isa kord. «Peamine on puukool, see toob talle ränka raha.» Puukooli ma tean. See on tohutu aed, ulatub metsaservast kloostrini ja seal kasvavad väga väikesed puud. Aed on täis Záhoří naisi, kes seal tööl käivad, neil on kõplad ja nad kobestavad lakkamatult maad. Härra Turek viibib seal nende juures hommikust õhtuni, härra Jellinek mitte; too istub kodus kantseleis ja tema laual heliseb ilusasti telefon.

Möödunud aastal ühel suvisel õhtupoolikul mängisime

tänaval. «Lapsed, kes tahab kirsse süüa?» hõikas meile härra Jellinek läbi akna. «Mina! Mina!» Me kõik tahtsime. «Noh, hästi. Tulge meie õue, aga ärge nii palju kisa tehke!» Õuel seisid korvid kirssidega ja keskel oli üks tühi korv. «Lapsed,» ütles meile vuntsidega Kamila, «ühtegi marja ei tohi te koju kaasa viia, aga siin meie pool võite kõik kirsid kinni pista — ühel tingimusel: et kõik kirsikivid panete siia selle korvi sisse. Nõus?» See oli juba midagi meie jaoks! Ma pole kunagi ühekorraga nii palju kirsse söönud. Me kõik sõime, Pepík Harvalík ajas marju peoga suhu. See oli alles lõbu, me naersime palju. Härra Jellinek naeris samuti, ta silmitses meid ringõuelt, ja Kamila jälgis, et me kirsikivid ilusasti korvi viskaksime.

Pärast seda valutas mul öösel kõht ja ma pidin ühtesoodu klosetis käima. Isa oli härra Jellineki peale kole vihane. «See on see juutlik kasuahnus,» ütles ta. «Lastel rebenegu või sisikond, kui tal ahnepäitsul ainult poleks tarvis maksta kirsikivide väljakoorimise eest!» Tollel õhtul viibis meie pool Theodor Liška. «Sulle loeb Jellineki puhul, et ta on juut,» lausus Liška isale. «Mulle mitte. Mulle loeb, et ta on kapitalist.» Ma ei tea miks, kuid isa ei tahtnud seda juttu kuulata. Ta muutus tusaseks ja ütles Theodorile: «Juba jälle hakkad peale? Ei saa ilma, mis? Oma bolševistlikud kõned jäta Pícha trahterisse.»

Kahju, et isa härra Liškaga enam ei sõbrusta! Keelas minulgi tema poole minna, ja see on mulle kohutav löök, sest palju rohkem pakub lõbu vaadata, kuidas härra Liška töötab, kui vahtida piibumeister Ledvinekki või koguni seda, kuidas Method taljet õmbleb. Theodor Liška on puunikerdaja. Töötuba asub tal Kulhawy majas, niisugune pisikene ubrik, mille aken on aia poole; seinal laulab meistrile ohakalind ja Theodor nikerdab noakese ning peitliga igasuguseid nukke teatri jaoks, tobutoomaid, sarvikuid, paljaspäid, ja laseb meil nendega mängida. Samuti parandab ta kiriku pühakujude murdunud sõrmi ja ninasid. Kui ta on nikerdamisega lõpule jõudnud, võõpab ta nuku värviga üle ja sõidab jalgrattaga seda ära viima. Härra Liška sõtkub pedaale ja vaatab ettepoole, pühakuju seljakotis jälle tahapoole, ja nõnda kulgeb teekond toredasti. Ükskord sai kogu tänav naerda: härra Liška lendas rattaga kraavi just siis, kui ta viis Chrobolisse kaitseinglit.

Kuhu poisid küll minna võisid? Longin piki tänavat ja piilun väravate vahelt õue. Srnka pool tuleb vana Višín tagurpidi üle hoovi; Višínka keerutab ja köietegija korrutab aeglaselt kottpõllest võetavat takku. See ei huvita mind. Samuti ei huvita mind vahtida läbi lahtise akna, kuidas sakslane Jungwirt raputab väiksesse saepurutünni mingit punast jahu; kui ta selle tainaks segab, saab sellest ksüloliit. Heidan suletud keldriakna ette kõhuli. Isegi Harvalíkkudest pole kedagi kodus, üksnes laual, lhutud noa kõrval, kõnnib kana. «Kõss!» hõikan talle. «Kõss!» Nurjatu, ei vaata minu poolegi!

«Mida sa seal teed?» kostab mu selja taga naisehääl. Tõusen maast ja lähen proua Samcovále jutustama, mida nägin. Proua Samcovále kuulub kogu tänava kõige ilusam aken. Seal kasvavad kaks mirti, kogu linn käib tema juures pulmade puhul oksakesi hankimas; mirtide kohal kuivavad niidile aetud leedrimarjad või seened. Proua Samcová istub terve päeva akna all. Ta teeb Mlynaříkule kunstlilli; tal on käes liimipott, ta liimib õielehed traadi külge. Tänavale tuleb ta üksnes pühapäeva hommikul, sest ta jalad on nagu hobusekabjad, varbad on krõnksus. Kord katsusime kõik kõndida nagu tema. See polnud sugugi kerge. «Mida te siin mängite?» küsis meilt Petr Harvalík. «Proua Samcovát,» sõnas Pepík. Petr Harvalík ütles, et oleme lollpead ja et saame paar kõrvakiilu. Jätsime selle mängu jalamaid sinnapaika. Petr on metsatööline ja päris jõumees kohe, aga nende Pepík küll luiskab, kui räägib, et Petr tõstab üksipäini palgi õlale.

«Proua Samcová?»

«Noh, mida sa siis tahad?»

«Ega te ei tea, kus kõik lapsed on?»

«Miks ma ei tea. Läksid varahommikul mustikametsa. Sina alles magasid.»

«Ma tean, et nad marjule läksid. Kas kõik läksid? Päris väikesed ka?»

«Muidugi mitte. Ma ei tea sulle öelda, kuhu nad kadusid. Bláža Míkŭ ajas vankrit väikese Jarčaga sinnapoole, ja natukese aja eest jooksis siin Srnkade Vilík, tagus trummi . . .»

«Vilíkuga ma ei mängi.»

«Mispärast?»

«Ta on kitupunn. Pistab kohe röökima: mamiii, see Mirka kibt mi koa ruu. . .!»[1]

«Sest te olete ta kallal nagu herilased. Kuule, Mirka, kas sa tooksid mulle Haranteci poolt pärmi?»

Tunnen rõõmu, et mul midagi teha on. Kui tagasi jõuan, saan oma jalavaeva eest kohupiimajuustu. Jooksen siis mööda Kulhawyst, kes hoiab põlvedel kalendrit ja hirmutab üksnes varblasi, astun hüdrandi otsa, võtan kraaniketist varvastega kinni, kõigutan ennast edasi-tagasi. Kohupiimajuust maitseb mulle ja kõditab keelt. Meie tänavale langeb rahulikult ja uniselt päikesevalgus ja ma soovin kõigest hingest, et lapsed marjult juba tagasi jõuaksid. . .

Kui ammune on see kõik! Kui äsjane on see kõik! Proua Samcová puhkab juba hulk aastaid Püha Peetruse kalmistul, vanaisa ja isa katab roheline murukamar, pidulikult, punaste lippude all sängitati maamulda Theodor Liška. Kas mäletab keegi siin maailmas härra Jellinekki, kes koos vuntsidega Kamila ja pomoloog Turekiga siirdus igavikku Oswięcimi põletusahju kaudu? Hertsogite ja kuningate elulood on kirja pandud; kui ma nüüd juba hea hulk päevi meenutan võrdlemisi lähedast minevikku, valitseb kõiges petlik ebakindlus, iialgi enam ei suuda ma eraldada oma silmaga nähtut nendest saagadest, mida on jutustanud tundmatu, unustatud hääl. Kust me pärineme? Kust me siia tulime? Loodus ei hooli nimedest ja aeg pühib jäljed meie eest ja tagant.

Mida ma õieti tean Jakub Kličkast, popsist Stehlíkovices, kes suri 1736. aastal ja kellel oli naine Kristýna, sündinud Tvarohová; viimane kinkis elu Matějle, järgmisele saunikule, kes alles minu vanaisa Vojtěch Klička näol, nii kummalisel kombel kääridega sarvesaia lõikava mehe näol tegi enesest esimese käsitöölise ja linnaelaniku? Mida tean ma Maria Magdalénast, ema vanavanavanaemast, kelle ähmase kujuga koos mulle kõrva kostab — võib-olla ka täiesti ekslikult — tema aldihäälel lausutud nimi? Ebaselgelt, otsekui udu seest, kerkivad mu ette esivanemate näod. Vanaisa, seljas must pühapäevaülikond, käes roos, pole rahul oma kuuekümne viie kroonise palgaga, joob raha külameestega koos maha, natuke aega pärast seda puhub surnuks küünlatule Jelli-

[1] Ei anna mulle rahu (vigases saksa keeles). Tõlk.

nekki maja alumise korruse toas, kui selle aknale klopivad naabrid, kes on juba küllastunud vahtimast, kuidas vanaisa kokutava teenijatüdrukuga riidekirstul häbitult aeleb. Ma ei viibinud selle juures, kuid just nagu oleks see minu isiklik mälestus, lööb kusagil minus punase leegina lõõskama mainitud stseen; samuti kannan eneses alati seda Bosnia kaljut — kuigi ma pole teda iialgi näinud —, millelt minu isa sõdurina jälgis kotkast, suurt nagu lennuk; igavesti näen oma ema kahekümneaastasena, seljas pühapäevariided — kindlasti lumivalged, kuigi need tegelikult võisid olla hoopis teist värvi —, ta seisab ja ta antratsiitmustad silmad näevad jõekaldal asuvate viljapuuaedade vahelt ja piki kloostrimüüri kulgevat teed mööda tulemas seda sõbralikku meest, kes juba hetke pärast lausub: «Tere päevast. Mina olengi see Frantík Klička. . .»

Kas mu vanemad tundsid armastust? Kas nad armastasid teineteist? Iialgi ei tundnud nad armastuse ahvatlevaid eelmänge, nad ei piinanud teineteist silmadega, mis tulistavad kutsuvalt, et siis kohe selles igivanas mängus ligipääsmatuse kilbi taha kaduda; iialgi ei tundnud nad peapööritust, milleks meeldivus üle kasvab. Isa hakkas äri pidama ja tal tuli naine võtta: onu Pepík teadis ema olemasolust, nagu alati keegi teab üürile antavat väikest maja, töötatöölisi, müügiks pakutavat heinamaad. Kogu oma elu jooksul ei kuulnud ma neid teineteisele lausuvat ainsatki hellitavat sõna, mida nii ohtrasti pillavad inimesed, kes on teineteise suhtes enam kui ükskõiksed, meie nähes ei kallistanud nad iialgi teineteist, iialgi ei silitanud nad teineteist, ja üksnes reisi eel, üksnes lahkumise eel lubas isa enesele nii palju, et suudles ema huultele, ujedalt ning kimbatust tundes, et seepeale kohmetu naeratusega teraselt jälgivatelt lastelt peaaegu vabandust paluda. Ja siiski mõtlen endamisi, et nad poleks suutnud teineteist rohkem armastada, kui oleksid abiellunud armastusest. Nende abielu kestis kolmkümmend viis aastat; nad olid mees ja naine, neil olid lapsed ja päevast päeva võitlesid nad üheskoos muredega.

Ema pärines külast ja ka Záhořís jäi ta maanaiseks. Et mees on perekonnapea ja et mehele kuulub elulaeva tüürimine, see oli emale enesestmõistetavaks seaduseks, mille vastu ta tõstis mässu liiga hilja, mõtlen selle all — isa suhtes hilja, sest alles isa viimastel, nii ebatavaliselt kurbadel elukuudel ilmutas ema, missugune iseseisev jõud

ning ettevõtlikkus temas peitus. «Ma rääkisin isale mitu korda, kui meil nii halvasti vedas, et lähen kuhugi tööle, Jellineki puukooli või metsatöödele,» jutustas ta mulle möödunud aasta suvel hämariku usaldusväärse katte all. «Ta ei tahtnud sellest kuuldagi. «Oled sa hulluks läinud?» karjus ta mulle iga kord. «Et kogu linn teaks: me oleme juba päris põhjas!» Isa oli nii kõvasti sisse võetud kujutlusest, et tema on tööstur! Ja kui hiljem tuldi meie kraami üles kirjutama ... Sul pole aimugi, kui palju see mees nuttis. Ma ei tea, kuidas sulle seda seletada — ta ei kartnud, et me nälga jääme, kuigi ka see oht meid mitu korda ähvardas, ta kartis vaeseks jääda, sest talle oli see kõige suurem häbi. Otsekui oleks see mingi kuritegu...»

Ema ei tõstnud mässu. Päevast päeva, aastast aastasse varavalgest saadik jalul, tuli ta mängides toime kõikide majapidamisülesannetega, ja peale selle läks ta suvistel õhtupoolikutel metsa küttepuid korjama, paljajalu ja korv seljas nagu teistelgi lihtsatel naistel meie tänavast. Isa tegi rätsepatööd, varem Methodiga ja hiljem juba üksi, täiesti üksi, ägades valu pärast töntsides tõmblevates sõrmedes, mis tal sõjas olid ära külmunud ja mille vahel ta vaevalt suutis nõela hoida. Ema oleks meeleldi pool murekoormat oma tervetele ja tugevatele õlgadele võtnud. Isa ei lubanud. Tema naisest ei saa iialgi päevatöölist. Vaevalt jõudis isa alla kugistada õhtukohvi, millesse oli leiba murendatud, vaevalt jõudis ta emale kurta valurikka õhtupooliku kõiki hädasid ja meeleheitlikult süngeid perspektiive, kui ta juba tõmbas selga hoolikalt harjatud ülikonna ja läks rahvamajja, vurrud kammitud ja jalas kingad, mis läikisid nagu peegel, — ta läks Šumava Rahvaseltsi koosolekule; seal, härrade keskel, kes käsutasid krediitkassat ja käisid talle pinna peale, särasid ta sinised silmad alandliku sõbralikkusega; seal, kus ta tohtis sookolite[1] kombe kohaselt koorekihti kuuluvaid isandaid sinatada, haaras teda illusioon, et tal on olemas sõbrad, kes ei lase teda põhja kõrbeda; ta oli kirjatoimetaja ja kirjutas pärast alati hilisööni oma täpse käekirjaga, mida see amet nõudis, kirjutas trööstitult, teenistusvalmilt ja innukalt, nagu suudaks iga protokoll peatada viletsuslainet, mis tema peale söösts...

[1] Sookolid — 1860-ndail aastail tekkinud tšehhi võimlemisorganisatsiooni liikmed, kes propageerisid natsionalismi. Tõlk.

Vanaisa elas veel hästi, ta õmbles partii pükse ja sõitis hobusega Saksamaale neid müüma. Tema poeg unistas rätsepasalongist. Kuid tal polnud tõelist annet rätsepatööks ega vanaisa ärimehetalenti. Mood muutus; tema maitse oli kujunenud kaljukindlaks Kratinovi juurdelõikuskursustel. Hoolikalt õmbles ta vanamoodsaid ülikondi ja kunded lahkusid üksteise järel, sest ta ei osanud nende soove täita. Ühel päeval selgus talle, et ta teenib leiba riiete parandamise ja nõelumisega.

Donkihhotlik unistus esmaklassilisest ettevõttest püsis temas kangekaelselt. Tema töökuue küünarnukid kulusid läbi, kuid iialgi ei kapituleerunud ta trükitud arvete ega äriraamatute ees; viimaste kallal istus ta igal õhtul, et katastroofi üles märkida. Meil polnud enam midagi hamba alla panna, kuid iga kuu tõi post väljaande «Monopol — ajakiri moodsale ettevõttele»; harduses pööras isa selle kriitpaberist lehti, puhus suust suitsu ja hõikas lakkamatult ema, et talle näidata, kui kaunilt inimesed nüüd vaateaknaid oskavad kujundada. Hiljem luges ta kogu aeg ainult ühte raamatukest, brošüüri «Tuhat viisi, kuidas kiiresti rikastuda».

See sündis aastatel, millal ma maleteooriat tudeerisin. «Kunas sa jätad selle lollusega jahtimise?» pragas ta minuga. «Loe parem midagi mõistlikku, et sinust midagi saaks!»

Kriisi tuulepuhang, mis tähistas rahulike käsitöönduslike aegade vältimatu lõpu algust, tundus talle jumala mõistetamatu nuhtlusena. Ta murdus, kaotas jäägitult usu endasse. Allakäigu põhjusi otsis ta iseendas: võttis pähe, et on saatusest ära märgitud, luges kõikide silmades pilget. Method hakkas omal käel töötama ja — ime küll! — leidis kundesid; isa muutus tema suhtes kibestunuks, vastas vaid pingutusega Methodi teretusele ja pidas endist selli tänamatuks. Harzi kanaarilind, kelle isa endale Prahast tellis, laulis talle kaunisti ainult paar päeva — siis kaotas linnuke kantileeni ja hakkas, nagu tema tavalisemad vennadki töökodade seintel rippuvates puurides, õmblusmasina võrinat matkima. Isal olid pisarad silmas; see oli pahatahtlik kanaarilind, karmi arusaamatu maailma vastik saadik.

Ta ei toibunud enam iialgi. Ta polnud väga üllatunud, kui tulid sakslased ega jäänud muud üle kui linnast lah-

kuda: kõik oli juba võimalik. Ta ei rääkinud, viibis nagu unes, uitas piki tänavaid, mida mööda sõitsid ära tuttavad vankrite ja veoautodega, nõutult katsus ta abiks olla, kui me emaga majakraami pakkisime. Isa käte vahelt pudenes kõik põrandale. Lõpuks võttis ta kummassegi kätte linnupuuri ja hakkas piki maanteed Tšehhia poole astuma. Jõudsime talle järele Břeže taga.[1]

Růžena muretses Prahasse korteri ja leidis ka isale töökoha: temast sai firma «Mannesmanni» juures uksehoidja. Et ta ennast rätsepatööga elatada suudaks, sellele ei maksnud mõeldagi. Teda õpetati telefone ümber lülitama, talle pandi pähe lai sildiga rumm-müts. Talle oli see häbimärk. Veendunud, et on elus läbi põlenud, töötas ja elas ta huvitult, ajas kõik sassi, valas pisaraid, kui teda sõimati, ja kodus, just niisamuti nagu tema isagi, istus ta vaikides toolil, käsi silmade ees. Viimaks ta vallandati. Kui ema läks Radlický piimatööstusse abitööliseks, polnud isa enam võimeline protesteerima. Kehaliselt äärmiselt kurnatud, suri ta pärast lihtlabast songaoperatsiooni, sest ei suutnud ega tahtnud end enam kaitsta. See sündis aastal, millal Heydrich maha lasti.[2]

Meie pööningul vedelevad praeguseni isa kanaarilindude puurid. Iga kord, kui olen roninud sinna palgirägastiku ja kila-kola sekka, rahulikus päikesevööndis tantsivate tolmukübemete pilve, toob pilk nendele traatmajakestele, milles vedelevad küünistatud õrrekesed, mulle kohe silmade ette kauged pühapäeva õhtupoolikud, mis olid pühendatud hoolitsemisele kollaste laululindude eest; küllap näen oma surmani isa just nii: vestiväel, särgivarrukad üles kääritud, heledatel vurrudel väike kollane laik nikotiinist, puhastab ta puure ja raputab nende põhjale liiva, põimib teeveerest nopitud viljapäid traatide vahele ja asetab puuridesse valgeid ovaalikesi, mis kannavad salapärast nime OSSA SEPIA...[3]

---

[1] Müncheni kokkulepe (30. septembril 1938) mängis hitlerlastele püssipauguta kätte Tšehhoslovakkia piirialad. Viimaste faktiline üleandmine toimus 1938. a. oktoobris. Tšehhid, kes ei tahtnud natside võimu alla jääda, siirdusid nendelt aladelt nn. «teise vabariigi» (kestis 1938. a. oktoobrist 1939. a. 15. märtsini) territooriumile. Tõlk.

[2] Fašistlikule protektorile Heydrichile sooritati atentaat 1942. aasta 26. mail. Hitlerlased vastasid sellele tšehhide massilise hukkamise ja Lidice küla hävitamisega. Tõlk.

[3] Tindikalaluud (lad. k.). Tõlk.

Vaevalt sai ema piimatehases tööle hakata, kui meie perekonnaelust, ehkki sõda käis, kadus masenduse ning lootusetuse atmosfäär. Kuigi need sõnad kõlavad karmilt isa suhtes, kes pälvis küll kõike muud kui hukkamõistu, tema lahkumine sai paremate aegade alguseks. Ema ei teeninud palju, kuid siiski teenis ta kaks korda rohkem kui isa. Ema sai teadlikuks oma jõust; ta tundus mulle inimesena, kes vanas eas ujuma õpib. Kui ta pärast sõda Záhořísse naasis, polnud tal vähimatki tahtmist Vojtěchi ülalpidamisele jääda. Keegi pidi uutele asukatele ometi piima müüma.

Nagu mina, Vojtěch ja Růžena, nõnda astus emagi pärast revolutsiooni parteisse. Keegi ei pidanud teda värbama, keegi ei pidanud teda veenma. Ta oli seitse aastat elanud okupeeritud Prahas ja näinud oma silmaga, kes okupandid minema kihutas. Mina ei suuda — aga soovin nii väga, et leiduks sulg, mis on võimeline kirja panema seda, mis toimus sõjajärgsetel aastatel nii paljude minu ema taoliste eakate naiste sisemaailmas, nii paljude eakate naisseltsimeeste hinges, kes oma lihtsa ning vankumatu ustavusega mind koosolekutel härdaks teevad. «Mispärast olen ma nii vana, mispärast küll olen ma nii vana!» lausus ema sentimentaalsuseta, kuid siiski peaaegu raevuselt ühel päeval poeuksel seistes, kui silmitses lõbusat brigaadi, kes Záhoří linnaväljakut sillutas. Ema oleks tahtnud otsast alustada. Omal ajal alandliku rätsepa tähtsusetu naine, kohvikeetja patriootlikel pidudel, mille mõtteks oli heategevate daamide hiilguse rõhutamine, kohtus oma elu õhtupoolikul inimliku õnne plaaniga, mille põhipunktid imestusväärse täpsusega kattusid tema elukogemustega. Ta oskas seda kaitsta, tal oli suurepärane mälu. «Sina tuled mulle rääkima, Novák! Vaata, mis sul seljas on! Uus vihmamantel. Ja vaata oma lapsi, kuidas nad ringi käivad. Saapad on kõigil. Näed nüüd. Kui sul on võib-olla meelest läinud, siis mina tean sind juba sellest ajast, kui sul veel tilk nina otsas oli. Elasite sepikoja taga urkas ja saapaid kandis üksnes teie isa...» See oli hämmastav muutus. Maailm rullus korraga lahti ema ees ja ahvatles teda ja pakkus end talle; otsekui tahaks ta kõik tuimad aastad tasa teha, elas ema rahutult, tahtis kõige juures olla, tundis kõige vastu huvi; harda lugupidamisega luges ta sõnumeid Nõukogudemaast...

Lumi on juba sulanud, savi ema hauakünkal on niiske

ja kindlasti alla vajunud, kirstu pähitsi kohal seisab graniiturn isa tuhaga. Záhoří kalmistu on varakevadel värviküllane ja meeldiv, kes teab, mispärast just selle puuvõradesse ja põõsastesse nii palju veetlevaid linde kokku lendab. Isa ei tundnud muretuid päevi, ema elas viimased neliteist aastat hästi. Kui vähesel määral on need lihtsad sõnad enesestmõistetavad! Ja minagi elan hästi, ja minagi elan hästi — nagu poleks ma seda teadnud.

15

Ebasõbralik valgus tungis silmadesse, need sulgusid jälle momentaalselt. Hele valgus. Palju kriitvalget valgust. Ajasin end küünarnukile. Kirsipuu karmiinpunaseid oksi kattis värske lumi.

Teadvus naaseb jaokaupa — nagu mingid linnud, kelle puhul avastasin, et nad magamise ajal on minu juurest ära lennanud. Viibisin Záhořís, Alenka toas, õhtul tõi mind siia Vojtěch; ema on surnud, seepärast viibin Alenka toas.

Värisesin külmast, ei suutnud mõelda millelegi muule peale oma jahedaks tõmbunud õla. Sulgvaip oli nii külm, nagu oleksin niiske teki sisse mässitud.

Väike laualamp muutis kambri õdusaks; päevavalgel oli toake inetu. Nägin kaheksakandilist lauda, mida kattis sinisest ja beežist siidniidist fileelina; laual olid all pruunid jalad, täis nikerdusi nagu turisti kepp. Vastasseinas asuvalt lonkavalt asemelt olid voodiriided ära võetud. Küllap Růžena jaoks. Eile hakkas tal halb, tuli teda süstida, ta peab lamama. Võib-olla paistabki tuba nii lahkusetu just sellepärast, et teises voodis on üksnes madrats.

Voodi kohal rippuv pilt meeldib mulle väga. See jäi villasse tema sakslasest omanikult. See on asjaarmastajalik, põhjalik ning südamega tehtud Záhoří vaade, mille maalis 1910. aastal ja allkirjastas stiilselt parempoolsel alumisel nurgal keegi Hans R. Watzlawik. Esiplaanil noore pedaja all seisab mütsi kandev rändur, naeratav aas laiub tema jalgade juurest linnani, mille majad koonduvad torni ümber nagu tibupojad kana ümber. Et vaate kodust meeldivust veelgi rohkem rõhutada, on kunstnik maalinud Záhoří kohale naiivse vikerkaare.

1910. Tollel aastal oli ema kahekümneaastane. Kus viibis ta sellel juunipäeval, mille kunstnik jäädvustas? Kas ei tõuse üks suitsujuga, kirikust paremal pool, meie korstnast — tulest, mille tegid pliidi alla ema käed? On siis absoluutselt mõeldamatu, et tollel päeval kõndis temagi

piki teed, mida ääristavad kühmjad õunapuud? Palju inimesi möödus tollal kunstniku silmade eest; ta ei jätnud maanteed tühjaks.

All hakkas Kazan haukuma. Kaheksa ja kolmkümmend kuus minutit.

Paljas põrand tundus taldadele külm nagu marmor. Ma ei võinudki tuhvleid leida — unustasin need kohvrisse, kui lasksin oma tumeda ülikonna Vojtěchi riidekappi panna. Olen hellik, ma pole enam tõeline záhořílane. Vojtěch üksnes kiruks: «Pagana pihta, küll on külm!» Mida aasta edasi, seda halvemini talun ma Záhoří ebamugavusi, need ärritavad mind, kõrge härra vihastab, kui nendega kokku puutub.

Kui saapad jalga sain, tuli Růžena.

Ootasin, et ta väljanägemine pärast minestust on halb, kuid juba tema trepil kõlavates sammudes sisaldus endine närviline tarmukus. Ta nägi välja nagu kõik teisedki, mitte vähimalgi määral nagu inimene, kes viieteistkümne tunni eest kokku varises. «Tere hommikust, Mirek,» ütles ta tõsiselt ja tuli üle toa minu juurde, käsi välja sirutatud. Tal oli seljas raglaanlõikega impregneeritud mantel ja jalas kalossid, mida tšehhide eeskujul kutsutakse kõikjal «hiirekatkuks»; kui me teineteist embasime, oli tema nägu puudutamisel jäine ja hallidest, tahapoole kammitud juustest oleks just nagu hoovanud karget talveõhku.

«On sul juba parem?» küsisin.

Ta tegi peaga järsu nõksu. Tunnen hästi seda uhket liigutust, täis rahutut tahet.

«Ära räägi sellest. Mul on häbi, et nii nõrgaks osutusin.»

Ta muutus tusaseks ja ta näost võis näha, et ta kõigest jõust ennast vaos hoiab, et mitte nutma hakata. Ta oli endale sisendanud, et ei nuta. Silmad olid tal punased, kindlasti nuttis ta veel üürikese aja eest, võib-olla teel linnast siia või öösel, kui ta oli üksi.

«Mulle öeldi eile, et ma sinu juurde ei läheks . . .»

Růžena noogutas ägedalt.

«Nagunii ma ei maganud. Kuulsin, kui sa saabusid, kuulsin teid rääkimas.»

«Miks sa mind ei hüüdnud?»

«Ei tea. Ma ei tahtnud mitte kedagi näha. Mul oli jälle — nagu tookord. Aga ma saan sellest üle. Andke mulle andeks, et ma teile tüli tegin.»

Ta istus toolile, mille korjul mu riided asusid, ja nõjatas küünarnuki lauale.

«Olin praegu tema juures,» lausus ta hetke pärast. «Pidin kassidele süüa andma . . . Kuidas ta seal lamab, kui väike ta on!»

Valu võttis temas võimust, kiiresti kattis ta näo kätega. Läksin silitama ta halle juukseid, mis olid talle linnas toonud hüüdnime Hallpea; ta peatas mu käe.

«Ta oli suurepärane, eks?»

«Imetlusväärne.»

«Me ei tohi teda unustada!»

«Me ei unusta teda iialgi.»

Ta silmad välgatasid.

«Olen Vlasta peale kole vihane,» ütles ta summutatud häälel. «On temal alles mure! Et emalt tulevat kõrvarõngad ära võtta, et olevat kahju neid maha matta. Sa tead, et ütlesin talle sõnaselgelt oma arvamuse suu sisse. Vojtěch on kohutavalt Vlasta mõju all: Vojtěch ütleski, et võtame kõrvarõngad ära, et need jäävad Alenkale mälestuseks.»

«Sa ei tohi tarbetult end ärritada. Lõppeks on see ju ükskõik, eks ole? Emale on see täiesti ükskõik.»

«Sul on õigus, olen rumal. Ma ei suuda toibuda. Olin temasse kohutavalt kiindunud.»

Hakkasin külmast lõdisema; istusin voodile ja viskasin ülisulgteki turjale. Růžena tahtis sigaretti. Kui ta mu ülikonna taskutes tustis, tõmbas ta välja rahatähed, mis olid kokku murtud ja näpitsate vahele pistetud; tõin need näpitsad Düsseldorfist.

«Kas nüüd kantakse seda?» küsis ta hajameelselt.

«See on praktiline.»

Jälle valdas mind see tuttav ärritatusest ning süüdlaslikkusest koosnev tunne, mis tekib vältimatult iga kord, kui mind tabatakse sellelt, et erinen millegi poolest Záhoří elulaadi normidest. Silmitsesin Růžena tuulest parkunud, magamatusest ja kurbusest natuke kollakaks tõmbunud nägu. Tuleval aastal saab ta viiekümneseks, kuid ta nägu on ikka veel ilus. Ilus ja uhke. Pruunide, ema pruunide silmade kohal asuvad kulmud nagu kaks palmioksa; nende kaari kordavad huuled. See kõik on õrn ja pehme. Mulje, et Růžena on uhke, tekitavad pea kerge kallutamine vasaku õla poole, millega ta otsekui teatab oma reserveeritusest, ja ebasümmeetriline nina, mis tungib ette nagu tankitõke.

Ülejäänu ei baseeru mingil tundel. Ružena on alati olnud ja on ka praegu uhke — suuremalt jaolt selles mõttes, et ta iialgi pole kuigi meeleldi inimestega suhelnud. Mõned inimesed on enesest heal arvamusel, kuigi neil selleks põhjust ei ole, teistel, ehkki neil pole rohkem põhjust, on hea arvamus enesest tekkinud kohusetundest iseenda vastu. Ružena kuulub nende teiste hulka.

Ta ei suitsetanud sigaretti lõpuni ja kägardas pika koni kokku.

«Millal sa tuled ema vaatama?»

«Ei tea,» vastasin. «Vist nüüd, hommikupoolikul.»

«Ma annan sulle võtme.»

Ta avas käekoti.

«Kas sa minuga kaasa ei tule?»

«Praegu ma ei saa. Mul on küll vabad päevad, aga meeleldi hüppaksin korraks tehasesse sisse. Kui ma seal piiri ei pane, siis ajab Souček mu paberid nii segi, et ma ei saa neid saja aastaga korda.»

«Ma ei taha sinna üksi minna. Ma ei tea mispärast, aga ma ei taha. Kas kõik on ära läinud?»

«All? Kõik. Alenka ootab sind hommikueinega.»

«Kas pärast lõunat saad minuga sinna tulla?»

«Pärast lõunat küll. Lähen ainult artellist läbi, et vaadata, kui kaugel on nad pärjaga. Sööme «Hirves» lõunat.»

«Sa võiksid mulle... Tahaksin ka emale pärga tuua.»

«Aga, Mirek, miks? Seda pole vaja. Sa tõid ometi roose, need on väga ilusad.»

«Telli mulle pärg, kas jah? Või — või veel üks lillekimp. Need roosid ei pea matusepäevani vastu, kas sa ei märganud? Juba hakkavad närtsima.»

«Ei nad närtsi. Muide, lasksime teha kõigest ühe suure pärja lintidega, otsekui kogu perekonna poolt. Maksa oma osa Vojtěchile, ära unusta.»

«Muidugi mitte.»

Ta mängis ema korterivõtmega. See oli soliidne, käsitsi sepistatud võti, aasa juures tinaga parandatud. Ružena noogutas kergelt. See oli ema liigutus; hetkeks sulasid nende kujud nii selgelt üheks, et kohkusin. Märkasin, et Renka võtit silmitsedes melanhoolselt naeratab.

Ta pigistas võtme pihku.

«Kummaline asi, eks? Kui keegi sureb, siis tähendab see peaaegu alati kolimist. Asjad viiakse minema, aga see on teine matus. Siis tulevad uued elanikud. Saavad võtme,

hakkavad küürima, remonti tegema... Mitte midagi ei jää järele. Üldse mitte midagi. Arvan, et see on õiglane.»

«Mõtled, et korterit ei jäeta sulle?»

«Ma ei tahagi seda.»

«Koli siia, Vojtěchi juurde. Vähemalt ei jää sa nii ihuüksi.»

Ta võttis uue sigareti ja ta näole kerkis vastumeelsus.

«Ei,» lausus ta suitsu puhudes. «Sellest ei tuleks midagi head. Mina ja Vlasta, me saame ainult siis koos elada, kui näeme teineteist haruharva.»

«Sinu seisukoht Vlasta suhtes pole õige.»

«Tean, missugune seisukoht sinul on — aga mul pole vist küllalt arenenud huumorimeelt. Vlasta kardab samuti, et ma viimaks siia kolin.»

Ma ei tahtnud teda asjatult ärritada.

«Aga mida sa tegema hakkad? Kas hangid teise korteri?»

«Tean täpselt, mida tegema hakkan. Altarit ma ei püstita. Ema asjadest ei võta ma endale mitte midagi, üldse mitte midagi, kõigest mõne pisikese eseme mälestuseks — prillid või sõrmkübara. Ma ei tohi lakkamatult silma ees hoida asju, mis mulle ema meelde tuletavad — või — või see kõik võib jälle korduda...»

«Enam see ei kordu, Ružena!»

See oli tõeline altar. Vastu lillepotti, milles kasvas tšehhi pärnake, nõjatus nahka raamitud abituuriumifoto Egon Vohryzekist; nurk oli leinalindiga ääristatud. Foto ees lebas kõik, mis Egonil tollel päeval taskutes leidus: isikutunnistus võõrale nimele, sigaretikarp «Viktoria», tikud, nööp — ja väike märkmik, avatud leheküljelt, kuhu oli kirjutanud oma nime esimene vene sõdur, kellele Egon kaela langes. Nende esemete ees istus Ružena tuhmide silmadega, üleni mustas; tema jaoks jäi aeg seisma samal hetkel kui Egoni käekellgi. Tollal läksid ka Ružena juuksed piimvalgeks. Ta tunnistas mulle, et oleks sooritanud enesetapu, kui poleks olnud ema, keda ta ei tahtnud kurvastada.

Ružena tõusis, tõmbas mantlivöö pingule ja lõi krae üles. Ta läks akna juurde, pöördus siis minu poole:

«Mirek, meie kahekesi oleme teineteist alati hästi mõistnud. Kindlasti saad sa minust aru. Kellele ma seda veel rääkima peaksin kui mitte sulle — Vlasta haaraks pea

käte vahele ja küllap Vojtěch mõtleks samuti, et see läheb liiale. Ma võtan endale varjupaigast lapse.»

Olin rabatud. Sellel hetkel polnud mulle selge, kas ei lähe see tõesti liiale.

«Tee seda,» ütlesin.

«Näed nüüd,» vastas ta. Ma meeldisin talle seetõttu, ma olin talle kallis. «Olen siiski egoist,» jätkas ta, «sest tegelikult võtan selle lapse enese pärast, mitte tema pärast — aga mul peab alati olema üks oma inimene, ainult oma, et kõigel, mida ma teen, oleks mõtet. Kas mõistad mind? Kui Egon surma sai, läks elu edasi, mul aga oli tunne, nagu oleks maailmal süda välja opereeritud. Ja nüüd jälle emake...»

Ta oli väga erutatud.

«Võtan endale esimese lapse, kes mulle antakse, olgu see kas või vigane. Et tal mind vaja oleks. Ma ei söanda valida, see oleks alatu. Ükski ema ei tea ette, missugune laps talle sünnib.»

Teadsin, et ta seda teeb. Peamine erinevus minu ja mu õe vahel seisneb selles, et tema tegutseb, mina aga otsin häid argumente, et mitte lillegi liigutada. Sellel hetkel näis Růžena mulle vaimustav. Mida vanemaks lähen, seda selgemaks mulle saab, et tõeliselt väärtuslik inimene on üksnes niisugune, kes on võimeline teise heaks midagi tegema.

Uksele koputas Alenka.

«Mirek, kas võin sulle juba teed keeta? Mul tuleb kooli minna.»

Růžena jäi vait ja haaras käekoti. Enne lahkumist tuli ta minu juurde ja suudles mind põsele; ta leidis minult arusaamist, ta oli rõõmus, et ta minus ei pettunud.

16

Niisiis läks Růžena linna poole selle koerailmaga, mis koosnes värskest lumest ja vanast porist, kandes käes oma kuulsat pruunikasvalget käekotti, täis pliiatseid, blokke ja «Život Strany»[1] vanu numbreid. Mina ajasin habet vannitoas, mis minu hellitatuse auks oli kuumaks köetud, ja kusagil elas juba seni veel ilmetu, nõrguke olend, kes põhjustab ime, et kadunud ema nägu Růženat enam ei masenda ega kohuta. Ma polnud rahul tema plaaniga ja ütlesin endale, et Růženast on ebaviisakas otsekohe hakata mõtteid mõlgutama selle üle, kuidas unustada, kuid ühtlasi teadsin, et mulle loeb selle kõige puhul ikkagi inimeste suhtumine minusse, sest Záhořís hakatakse meie üle jälle keelt peksma. Růžena on selle põhjuseks. Ta kõverdab suud kõikide pilkajate puhul; kehitab õlgu ja hakkab neid põlgama, nagu põlgab neidki, kes teda Hallpeaks kutsuvad ja näevad tema innukas ühiskondlikus tegevuses üksnes vanapiigalikkuse erilist avaldusvormi. Růžena teeb oma mõtte teoks. Ta on alati teinud, mida endale on pähe võtnud.

«Ei maksa mõeldagi,» ütles talle isa, kui Růžena lõpetas linnakooli ja tuli isa juurde sooviga, et tema tahaks minna gümnaasiumi sisseastumiseksamitele. Ta oli tüdruk, ta pidi asuma leiba teenima, ta pidi mehele minema. Ta ei tõstnud tüli, tõmbas ainult silmad hädaohtlikult pilukile. Kaks aastat müüs ta pesukaupa härra Augusti poes; näotu katse puhul Růženat puuvillase riide pakkidel kabistada vastas ta vanapoisile nagu kogenud naine: «Kas mehed on siis röövlid nüüd?» (Seda lauset oli ta lugenud Wolkeri[2] «Ildast»; eksemplaris, mille ta hiljem

---

[1] «Partei Elu» (tšehhi k.). Tõlk.

[2] Jiří Wolker (1900—1924) — poeet-kommunist, esimene proletaarne luuletaja, kes avaldas suurt mõju tšehhi revolutsioonilise poeesia arengule. Tõlk.

mulle kinkis, on need sõnad alla kriipsutatud ja servale on kirjutatud Růžena käega: «See on muinasjutuline!» Tolsamal ööl põgenes Růžena töötoa taga asuva kambri akna kaudu — kambrist, kus seisis kauss terviseseenega — ja tuli Záhořísse tagasi alles viie aasta pärast: ilus mantel seljas, siidsukad jalas ja kuupalk 1200 krooni.

Isa needis tütre ära, viskas perekonnast välja, sümboolselt võttes ei tohtinud too oma jalga isamajja tõsta; rahataskust, mille Růžena talle kingituseks tõi, rebis isa raevuselt voodri välja. Isegi ema, kes Růženaga salaja kirjavahetust pidas, ei teadnud päris täpselt, mida tütar Prahas teeb. Ta oli teenijaks, kinos kohanäitajaks, ametnikuks komisjonäri juures, kes esindas Rootsi terasetehast. Isa pöörane fantaasia nägi Růženat kiimaliste rahajõmmide käppade vahel; apokalüptilistes häbistavates viirastustes, mida ta isale põhjustas, kumasid alati naised, voolas alkohol, keerles egiptuse sigarettide suits. Kõik need jubedused ühtekokku moodustasid kohutava sõna: BAAR. Isa paiskas tütrele kaela kõik oma kahtlustused ja lõi talle vastu nägu. Sõna lausumata pani Růžena isa ette tõendi riigieksamite sooritamisest saksa ja prantsuse keeles.

Varsti saime aru, et Růžena sõitis kodakondseid vahetama üksnes selleks, et neist uuesti lahkuda. Esimene välismaine kiri pärines Nürnbergist; ta sõitis Prantsusmaale täpselt samuti hea õnne peale nagu omal ajal kodust Prahasse. Olin vaimustuses: kogusin marke. Růžena, kes Pariisis muutus Renéeks, jutustas ja jutustab väga tagasihoidlikult oma elu sellest perioodist. Fotodel, mis ta kaasa tõi, võib teda näha valge ammemütsiga, kuidas ta, imik käsivarrel, ulatab teisele lapsele, suurte silmadega kähарpäisele poisikesele, riidest koerakese, teisel ülesvõttel keerutab ta supikulpi tšehhi koloonia suures keedukatlas, veel ühel fotol hoiab ta õlgade ümbert kinni rässakal mehel, kes kannab lahtise kaelusega särki ja kellel tossab suus sigaret; tagaplaanil asuva maali põhjal usun, et see on väga kuulus tšehhi maalikunstnik, ent ühtlasi ei mõtlegi ma Růžena välismaareisi motiive seletada ainult armastatud mehele järgnemisega.

Růžena seiklusrikas eksistents tundus isale vastik ning masendav, kuid teiselt poolt imetles ta tütre puhul seda pealehakkamist, mida tal enesel polnud, ja ettevõtlikku iseseisvust, mille abil Růžena pärast naasmist tööpuuduse rasketel aegadel endale kiiresti heapalgalise koha leidis.

Isa pidi tütre tõttu peaaegu rabanduse saama: too suitses tänaval. Puhkusel olles tavatses Růžena õhtuid Theodor Liška töötoas mööda saata. «Mida sa seal kogu aeg istud?» torises isa. «Ega sa kõige tagatipuks ka kommunist ole?» — «Veel mitte. Ma alles valin.» — «Kas kuuled teda?» hüüdis isa emale. «Hästi oleme teda kasvatanud, väga hästi. Hoia ennast Liškast eemale, muidu tabab sind õnnetus, tema pool korraldasid ju sandarmid läbiotsimise!» Růžena puhkes naerma: «Ma tean!» ja hakkas vaimustusega jutustama, kuidas sandarmivahtmeister Rotbauer nuuskis Theodori töökojas, kuidas mees midagi ei leidnud, kuni talle lõpuks näppu puutus ümbrik «Rudá Pomoci»[1] markidega. Viimastel oli kujutatud Stalin. Růženale meeldis väga, mida ütles Theodor, kui sandarm margid konfiskeeris: «Vaadake teda hoolikalt, härra vahtmeister! Kord tuleb teil kõigil talle kulpi visata!»

Pärast Růžena kolmekümnendat sünnipäeva esitas ema talle igal külaskäigul ühe ning sama küsimuse: «Aga millal sa mehele lähed? Sina jääd vanatüdrukuks! Pead mehele minema, pead lapsi kasvatama!» Růžena ei tahtnud sellest kuuldagi; ta barrikadeeris end oma uhke ninaga. «Vanaks saan, tüdrukuks vaevalt jään. Aega küll. Ma pole veel kohanud meest, kelle juurest ma kahe nädala pärast jalga lasta ei tahaks!»

Ta tutvus Egoniga kohutaval neljakümne teisel aastal. Egon Vohryzek oli väikest kasvu habras juut, kes uuris egüptoloogiat ja töötas juudi koguduse juures, konfiskeeritud raamatukogude osakonnas.[2] Ta oli veel nooruk; Růžena armus temasse kõrvuni. Kui Egon Růženale helistas, et sai käsu transpordiga ära sõita, tundsid nad teineteist vaevalt kolm nädalat. Růžena jooksis tema poole. Nooruk seisis nagu kehastunud abitus valmispandud kohvri juures, lahtinööbitud kuub kollase tähega rippus haletsemisväärselt tema nõrkadel õlgadel, ta pilgutas punaseid lühinägelikke silmi ja puhastas seemisnahatükikesega prilliklaase. Růžena nuuksus, embas teda oma tugevate kätega; ta oli noorukist pool pead pikem. «Aga see ju...» ohkas Egon, kui mu õde talt kollase tähe maha rebis. Růžena

[1] «Punane Abi» (tšehhi k.). Tõlk.

[2] Fašistliku okupatsiooni ajal koondati juudid algul sünagoogide ja koguduste ümber, kust nad hiljem viidi koonduslaagrisse. Tõlk.

hakkas sõna lausumata tegutsema: üksi avas ta mõlemad suured kohvrid, üksi sorteeris ta nendest välja ja paigutas väikesesse kohvrisse, mida pidas vajalikuks. «Mis sa teha tahad?» küsis nooruk. «Kui nad meid kätte saavad, nad tapavad meid!»

Rŭžena silmitses teda sellel hetkel peaaegu vihkava pilguga:

«Ja seal nad ei tapa sind?»

Nad kadusid ööpimedusse. Rŭžena viis nooruki kohe enda poole, piki peatänavaid, treppi küürivast majahoidjast mööda, nagu ei ähvardaks neid vähimgi hädaoht.

Sellest ajast peale alustas Rŭžena oma kaelamurdvat kaksikelu, mille tehnikast ja praktikast on mul tänaseni väga udune kujutlus. Ma ei tea peaaegu ainsatki üksikasja. Tean vaid, et ilma suure hulga mulle tundmatute inimeste abita oleks see Rŭžena ettevõtmine lõppenud enne, kui õieti alatagi sai, ja et vastuoksa — Rŭžena põrandaalune aktiivsus, mis algas Egoni pärast, kasvas järk-järgult ning loomulikult väga laiahaardeliseks tegutsemiseks. Iialgi pole ma julgenud Rŭženalt küsida, miks ta mulle sellest sõja ajal sõnagi ei lausunud ja miks ta iialgi minu juurde ei tulnud, kui oli sunnitud abi saamiseks nii paljude tundmatute poole pöörduma. Et ta kõike ema eest salajas hoidis, seda ma mõistan: siin juhtis teda ettevaatus ja küllap ka vastumeelsus seda kõike seletada. Et aga mind välja jäeti, et mind kaaluti ja leiti kerge ning kõlbmatu olevat kõige raskema eksami jaoks, mis nõuab kõiges küpset, kindlat ning tõelist inimest, — see torgib mind tänapäevani nagu valus okas. Kõlban ma tõepoolest üksnes selleks, et malelaual sümboolseid lahinguid pidada? Kas kuuluvad minutaolised inimesed üksnes lisanditena, mängukannidena elu luksuslike külgede juurde? Kui asi tõsiseks läheb, ei tule ma arvesse, nagu ei tule arvesse haiged, vigased ja alaealised; kõik teavad seda, kõikidele on see enesestmõistetav. Minu elu on täis kergendusi, privileege ja vabadusi. Ma ei sooritanud sõja ajal mitte midagi selgrootut, teadsin hästi, mis sünnib ja missugune tohutu muutus toimub ühiskonnas pärast sõda, igatsesin kõigest hingest tuleviku saabumist. Kuid see kõik ainult tormitses mu peas; tegutsesid teised. Kannan seda eneses nagu mahasalatud võlga. Minu koht veoäris oli sõjaaegne sinekuur, mille eest tasusin direktor Koldile sellega, et mängisin temaga kogu aeg malet; peaaegu

terve «Lõppmängude teooria» uurisin läbi ja panin kirja kantseleis. Kold mitte üksnes et sallis, vaid toetas seda. Olin haruldane eksemplar, kelle eest tuli hoolt kanda; see malefanaatik kuhjas mu ümber liivakotte nagu mõne kirikuakna ette. Hoituna ja kaitstuna pidin ootama rahulikke aegu, millal eilsed võitlejad hakkavad jälle tähelepanu pöörama rariteetidele looduskaitsealadel, millal algavad jälle rahvusvahelised maleturniirid.

Egoni tappis saksa laskur, kes varjas end katusel, üheksandal mail kell pool viis pärastlõunal. (Nad kõndisid kogu päeva, hoides teineteisel käest kinni, mööda juubeldavat linna, kõndisid täiesti vaiksetena, nagu oleks aastate kestel kuhjunud väsimus alles nüüd nad keeletuks muutnud. Nad läksid kahuri juurest kahuri juurde, barrikaadi juurest barrikaadi juurde, nad ei jõudnud punaarmeelasi ära vahtida. See oli tänulikkuse ristikäik. Siis langes Rŭženal sukk alla. Ta läks värava taha. Egon nõjatus vastu müüri ja laskis päikesel näkku paista, ta oli õnnelik, enam ei võinud mitte midagi juhtuda. Kui Rŭžena kummardus sukapaela kohale, kõlas lask.)

Rŭžena haigus — vaevalt saab teisiti nimetada raskemeelset seisundit, millesse ta langes pärast Egoni mõttetut, lausa naeruväärsel viisil saabunud surma, mis ulaklikult eitas kogu õigluse olemasolu, — kestis peaaegu kaks aastat. Ta tuli sellest välja väga muutununa: sellest ajast peale iseloomustab tema tegutsemist kompromissitu, sageli sallimatuseni küündiv moraalne rangus, mis poliitilisel pinnal avaldub nähtusena, mida nimetatakse — mõnikord ka ebaõiglaselt — pahempoolitsemiseks. Rŭžena toetub parteile, nagu raskesti katsutud hing ammustel aegadel toetus jumalale. Tema unistusteski õiglasest ühiskonnast on kommunism ohtlikult sarnane pühitsetud vennaskonnaga, kelle liikmed on otsustanud elada vastuvõetud printsiipide järgi. Et tema enese vaimustus põleb lakkamatu rahutu leegiga, siis näivad talle vähesed küllalt vaimustatud olevat; teda haaravad pessimismihood ja ta kurdab taga veebruarieelset aega[1], millal meie seltsi-

[1] Pärast fašistlike okupantide lõplikku väljakihutamist (9. mail 1945) algas Tšehhoslovakkias rahvuslik-demokraatliku revolutsiooni periood, mis kulmineerus 1948. aasta veebruari lõpupäevadel. Töölisklass purustas kodanluse kontrrevolutsioonilise vandenõu ja võttis võimu enda kätte. Tõlk.

mehelikkust kandis tema arvates pateetilisem, ekstaatilisem laine. Et meie materiaalne progress on nõnda silmanähtav ja et uute heade tunnismärkide kujunemine inimeste iseloomudes sellest nii palju maha jääb, muutub ta sageli kannatamatuks: otsib, milles me vigu teeme, ja kardab, et väikekodanluse elustandardini tõstetud elatustase produtseerib uut väikekodanlust suures mastaabis. «Kuule!» sõitleb teda Vojtěch. «Me ei raja vennastekogudust, me ehitame sotsialismi. Võib olla, et sul on teataval määral õigus, kuid meie ühiskonna praegused piirjooned on ajutised, tegelikult küllalt ebahuvitavad, kuid mis peamine — seaduspärased ning paratamatud. Mida meil sinu järgi teha tuleks? Lakata elatustaset tõstmast?» Růžena saab pahaseks: «Ära tembelda mind lollpeaks. Meie eesmärk pole ainult kõrge tase, vaid kommunistlik inimene.» — «On,» nohiseb Vojta. «Aga too näeb välja teistsugune, kui sina kujutled, ja mis peamine — see muutus toimub teisiti. Kui sa korralikult ökonoomiat tudeeriksid, oleks see asi sulle selge. Aga sina oled tegelikult oma olemuselt tolstoilane.»

Ma ei tea, kas Renka on tolstoilane; kindlasti kuulub ta nende parteilaste hulka, kes väsimatute töövihtujatena on vist igas organisatsioonis esindatud: Růžena marsib lakkamatult tehase ja rajoonisekretariaadi vahet, kogub partei liikmemakse, hoolitseb lektorite saamise eest, organiseerib osavõttu loenguist. Ta on väsimusest ümber kukkumas, sest pidi andma eeskuju, kui nii paljud seltsimehed viljakoristusbrigaadidest eemale hoidusid, kuid kohe pärast seda võtab ta neljale ühiskondlikule ametile viienda lisaks. Et ta meelega ning põlglikult väldib suhtlemist Záhoří «daamikestega», näeb ta kogu aeg välja veel suurlinlikum kui kes tahes nendest; piinlikult hoolitseb ta enese eest, tema maitse on kaotanud sideme moodide muutumisega. Ta näeb välja nagu daam. Seepärast suhtusidki töölisnaised temasse aastate eest — pärast tema naasmist Záhořísse — nii umbusklikult, seepärast ta muutuski nii pilgete kui ka vihkamisnoolte märklauaks; tema oli vist esimene, kes naismilitsionääri sinist mundrit kandes mööda linnaväljakut marssis.

Kuigi Růžena tuli Záhořísse vabatahtlikult, kuigi ta sageli ja minu kuuldes nagu liigagi rõhutab, et tema ei suudaks enam suurlinnas elada, oma maneeridega annab ta tunda üleolekut Záhoří elulaadist. Ta on pesuvabriku

direktori sekretär. Kus iganes direktorist räägitakse, kuulen sõnade taga leebivat kannatlikkust: Růžena oskaks vabrikut paremini juhtida kui direktor. Suurlinnad, kus ta on mööda saatnud suurema osa oma elust, avalduvad temas igatsusena kutsuda linna esinema, nii sageli kui võimalik, kuulsaid kunstnikke; pärast esinemist istub ta koos nendega rahvamajas, on elav ning jutukas — nagu saaks ta üle hulga aja emakeeles kõnelda, nagu oleks ta kohanud kaasmaalasi. Ta tunneb kõige erinevamate alade virtuoose, lauljaid, näitlejaid; viimaste enamikule on Záhoří seesama valgepäine Renka Kličková, kes alati kõik nii hästi korraldab. Möödunud aastal oli ta suure kultuuriürituse hingeks. «Záhoří suve» programm oli vägev, kuid kokkuvõttes lõppes see kõik kuue tuhande krooni suuruse defitsiidiga.

Viimasel ajal on ta jäägitult andunud sotsialistliku töö brigaadide liikumisele. Tema tehase tütarlastest brigaad käib tema pool; Růženast on saanud nende nõuandja niisugustes küsimustes, mis puudutavad sotsialistlikku elulaadi. Missugust nõu ta neile annab, ma ei tea. Toast kostab klassikalist muusikat, vaieldakse hilisööni, tütarlapsed võtavad Hallpea käest raamatuid lugeda ja paistab, et nad kõik on Růženasse armunud. Vojtěch on skeptiline: «Niisugused tublid tüdrukud! Loodan, et ta nendest esteete ei tee!»

17

«Kas sa minuga pruukosti ei võtagi?» laususin Alenkale. Ta asetas minu ette lauale tubli kakssada grammi pariisi vorsti ja tassi teed, suure paksude seintega kohvikannu ja ka rummi, klaasikese rummi. Záhořís süüakse hommikueineks sarvesaia ja piimaga kohvi. Minu hommikune tee, minu «inglise pruukost» teeb kõigile natuke nalja: olen teistsugune kui nemad, seepärast söön ka teistsugust hommikueinet. Ka ema vangutas pead: liha tuleb süüa lõuna- või õhtusöögi ajal. Alenka ei võtnud minuga pruukosti, ütles, et tohib ainult kolm korda päevas süüa, muidu hakkab sale joon kohe kaduma. Ta rääkis minuga hoolitsevalt otsekui haigega ja katsus teha tõsist ning veidi tähtsat nägu, vastavalt kurvale sündmusele meie perekonnas; kui aga vorstilõhnast ligimeelitatud Kazan lõi oma tugevad käpad mu tugitooli servale, käratas ta koerale kogu oma noorusjõuga, vedas teise tukkapidi ukse taha ega olnud naasmisel võimeline oma toredat naeratust maha suruma.

Panin tähele, kuidas ta uuesti kurva näo tegi. Ta on juba suur; ta on juba täiskasvanu. Kust on küll tulnud meie perekonda niisugune pea, ümmargused silmad ja tugev lõug? Tänapäeva tütarlapsed sarnanevad rohkem üksteisega kui oma vanematega. Alenka kandis musti treeningpükse, suusasaapaid ja musta karedat sviitrit, mille kaelus asus kurgu all ühel joonel õlgadega ja rõhutas viimaste laiust. Tänapäeva tütarlapsed on tugevad; nad kannavad meeste saapanumbritega jalanõusid. Alenka on juba täiskasvanu, kuid tema käed, mis minu ees laual lebavad (kääride ja musta siiditüki kõrval, millest hommikul keegi enesele leinalindi meisterdas), on lapse omad, nende küünte all on süütu lapselik mustus.

«Mirek,» ütles ta kõheldes. «kas arvad, et vanaema oleks võinud tõesti terveks saada, kui ta oleks õigel ajal haiglasse läinud?»

«Ma ei tea. Võib-olla.»

«Mul on väga hea meel, et isa teda sinna surnukambrisse ei jätnud. See oli skandaalne. Isa ütles, et me ei tohi sellest kusagil kõnelda.»

«Kas tundsid hirmu?»

«Mille puhul?»

«Seal, surnukambris.»

«Natuke. Ma pole veel kunagi näinud...»

Ta otsis õiget väljendit. Sõna «surnukeha» jäi tal kurku kinni; ta ei tahtnud seda kasutada vanaema puhul, ta tundis, kui palju julma anonüümsust sisaldab see sõna.

«...surnud inimest. Aga hiljem ei kartnud ma üldse. Üleüldse mitte. Vanaema nägi välja... nagu nukk...»

Koer vingus ja kraapis ust.

«Kazan!» põrutas Alenka. «On selle koeraga alles rist! — Kas sa rohkem ei söögi?»

«Ära pane pahaks, sellest pruukostist piisab vabalt kolmele.»

Ta viis taldriku kööki. Kui ma end sirutasin, tuli tooli käetugi puutappidest lahti. Igal asjal Vojtěchi majapidamises on mõni väike defekt.

Alenka pani tapid aukudesse osavalt tagasi. Ta läks näost punaseks:

«Seda meie isa küll!... Kogu aeg lubab, et parandab tooli ära, aga sa ju tead teda. — Oi, ma pean minema!»

Ta paitas käekella.

«Selle «Pobeda» sain möödunud aastal vanaemalt klassitunnistuse eest!»

«Arvasin, et sa jääd koju.»

«Kolmest esimesest tunnist palusin end vabaks, aga kell üksteist on meil mates klassitöö. Praegu, enne küpsuseksameid, ei taha ühtegi vahele jätta.»

«Kas tead juba, mida tudeerima hakkad?»

«Ei tea. Arvatavasti keemiat, see läheb mul hästi. Või ka midagi muud, ma tõesti ei tea. Tahaksin midagi niisugust, mille puhul tuleks ka välismaale sõita. Mõtlesin veel keeltele, inglise ja prantsuse keelele. Ma ei tea. Sa peaksid mulle nõu andma. Kas tead Vláda Šimůnekki? Tead küll, ta käis meie aias, tedretähti üleni täis... See läks mereväeohvitseriks õppima. Kui ma poiss oleksin, istuks mulle niisugune ala.»

«Parem õpi siinsamas keemiat.»

«Mirek — kui ma Prahas olen, kas võtad mind mõnikord endaga kaasa?»

«Kuhu?»

«Ükskõik. Teatrisse, või tantsima... Tunnen sellest kole suurt rõõmu. Tahaksin veel korralikult pinksi taguda...»

Pinks tähendab ping-pongi. Lõuna-Tšehhia noortetšempionaadil tuli Alenka kolmandaks. Kogu suvi läbi seisab laud platsil mesila ees ja palli klõpsumist võib kuulda terves aias; see kuulub Záhořís puhkeaja juurde täpselt niisamuti nagu «Carmeni» kähisev avamäng, mis kõlab iga päev kirikutorni valjuhääldajast, mõni minut enne nelja, mõni minut enne kohaliku rahvakomitee teateid. Vojtěch, paljajalu ja särk eest kuni nabani lahti, jälgib Alenka mängu. Ta ise on hea mängija, kuid ometi peab ta vastu kõigest ühe seti, viskab end siis murule, ahmib õhku ja hoiab kätega rinnust kinni. Alenka võidab teda, millal tahab; vanahärra mainitud sõgedusse suhtub ta väga kannatlikult.

Alenka nägi mind aia tagant akna all seismas; ta viipas käega. Mustale sviitrile oli ta nüüd nööridega tuulepluusi peale tõmmanud, portfell toetus puusale. Ta sarnaneb tuhandete tütarlastega, kes kannavad lühikeseks lõigatud juukseid ja tunnevad end sviitris ning kitsastes treeningpükstes suurepäraselt; mind võlub moodne graatsilisus, millega Alenka oskab istuda purjeka päras, minus liigutab end midagi kadedusetaolist, kui näen teda seismas noormeeste keskel, kes nõjatuvad jalgrattaraami vastu, spordikotid üle õla visatud. Asjatult katsun nendega ühist keelt leida. Nad on viisakad ja umbusklikud. München, sõda, üheksas mai — see kõik, mis mõjutas igaveseks meie elu, on nende jaoks kauge ajalugu, mis asub staatilises naabruses Valgemäe, defenestratsiooni[1] ja tšehhide esivanemate sisserännuga Böömi- ja Määrimaale.

[1] Et Prahas võimul püsida, andis Saksa-Rooma keiser Rudolf II «Majesteedikirjaga» (1609. a.) Böömimaale täieliku usuvabaduse ja taastas seal kõik aadli ja linlaste seisuslikud õigused. Järgmise keisri Matthiase ajal (1612—1619) algasid «Majesteedikirja» rikkumised. Tšehhide kannatus katkes. 1618. a. 23. mail viskasid tšehhid Praha lossi aknast välja Matthiast esindava valitsuse liikmed (nn. defenestratsioon). Prahas puhkes relvastatud ülestõus. 1620. a. 8. novembril peetud Valgemäe lahingus (Praha lähedal) said ülestõusnud tšehhid hävitavalt lüüa. Algas verine arveteõiendamine. Tšehhimaa kaotas oma poliitilise iseseisvuse. Tõlk.

Nemad on uued. Nad on uhiuued. Ka Evžen lõpetab tuleval aastal keskkooli. Evžen poie uus, Evžen ja mina, meie oleme vanemad inimesed.

Alenka läks kooli, Růžena tehasesse, Vojtěch ametisse; on lõunavaheaeg, Vlasta oma kantiinis paneb viinerid kuuma vette. Olen jäänud koju ja see on minu asi, kuidas ma oma aega mööda saadan. Peaaegu alati on see minu asi, kuidas ma seda mööda saadan. Olen vaba. Sooviksin olla vähem vaba; inimesed on ühendatud kohustustega, mis seovad neid üksteise külge mõtteka võrguna, ja kes sellest välja jääb, tunneb endas rahulolematust. Toas valitses vaikus nagu siis, kui keegi on mootori seisma pannud. See ahistas mind. Jooksin ukse juurde, et lähen linna, siis aga kujutlesin, kui paljude inimestega tuleks mul emast kõnelda, ja ma heitsin kušetile. Selle otsalaual sooritas piruetti paljaste rindadega majoolika-tantsijatar. Küllap see asjake meeldiks Zuzale. Meie perekonnast on kõik tööl, üksnes mina laman, üksnes mina — kuid siin linnas on veel üks korter, milles ma end alati koduselt tundsin, aga seal lamab ema...

Võpatasin ja hüppasin kiiresti jalule, pärast neid mõtteid ei tahtnud ma enam horisontaalasendisse jääda.

Paksust klaasist vaasis kõrguvad Zuza roosid peegeldusid klaverikaanel. Kummardusin, et oma peegelpilti näha, ja katsusin parema silma kujutist ajada rõngakesse, mille oli lakile jätnud veiniklaas. Zuza istub pangas ja närib tuletikku. Võib-olla ei maganud ta kogu öö. Võib-olla viibib ta minu korteris, tal on ju võti, võib-olla tõi ta kellegi sinna. Hakkasin armukadetsema; Zuza suitsetas voodis ja võõras mees, see oliivikarva balkanlane, lehitses põlglikult mu Réti-monograafia käsikirja.

Vaevalt jõudsin lahti lüüa pappkaaned, mis vaasi kõrval lebasid, kui Kazan ukse taga vihaselt haukuma pistis. Võpatasin, otsekui oleks koera klähvimine mind hoiatanud, et ma ei topiks oma nina asjadesse, mis minusse ei puutu. Kaante vahel asusid masinal ümberlöödud kirjutised, klambritega kokku pistetud. *František Petráň,* alustasin lugemist. *Sündisin 3. oktoobril 1895. aastal Saksamaal. Minu isa ja ema olid põllutöölised. Kui sain üheksaaastaseks, andis isa mind talusse karjaseks.* Koer haukus ja kaapis käpaga ust. Lugesin edasi. *Perenaine müüs kogu või ära, sest see oli kallim, ja ostis margariini ja segas sellega, et paar krooni rohkem saada. Peremees tavaliselt*

meiega ühes ei söönud, ainult mõnikord nii vormitäiteks, söödi lihtsalt kahes lauas. Koer ei lakanud lärmamast; mulle tuli mõte, et kui asetaksin kaaned František Petráńi elulookirjeldusega sinna, kus need olid, lakkaks haukumine silmapilk. Juba siis kui ma duši all olin, piiras Kazan mind vannitoas, sest tal on vanni ees oma hobusetekk; juba seal tabasin end mõttelt, et ma tema tõttu kiirustan, et ma ei taha talle takistuseks olla. Läksin teda sisse laskma. «Mis sa lõugad?» käratasin kurjalt. «Heida maha! Maha!» See kõlas võltsilt. Loom, kelle kuulekusele sundimiseks piisab Vojtěchil, Alenkal ja Vlastal ainsast sõnast, sai kindlasti aru, et minu häälest ei maksa hoolida. Kazan ei kuulanud sõna, jäi uksest paari sammu kaugusel seisma. Võtsin kaaned ja istusin tugitooli. «Tule siia!» Ta ei tulnud, heitis põrandale ja pani pea esikäppadele. Katsusin lugeda, ent iga kord, kui tõstsin silmad, nägin, et ta jälgib mind ükskõikse särava pilguga. See tekitas minus ebamugava tunde, otsekui filmiksid mind need loomasilmad, otsekui peaksin korraga kellelegi aru andma igast oma liigutusest, igast oma sammust. Hüppasin püsti ja jooksin kööki vorstijupi järele. «Säh, Kazan! Võta! Säh!» Mind valdas kergendustunne; olin rõõmus, et ta elustus — ja et ta laseb end ära osta. Avasin uuesti kaaned. Kazan torkas oma suure pea tooli käetoe alt läbi ja pani niiske koonu mu sülle.

Kui olin viieteistkümneaastane, jätkas František Petráń, *läksin puusepaks õppima. Selle eest tänan oma kallist ema, kes tundis töölise rasket elu ja teadis, et käsitöölise elu on siiski natuke kergem, kuigi väga vähe. Ema ütles alati: päevatööline on pärast härga esimene.*

Pöörasin kaks lehte edasi:

1935. aastal korraldasime Záhoří linnaväljakul suure avaliku koosoleku, see oli enne valimisi. Teiste kõrval andsin ka mina oma keelele voli, rääkisin tööliste hädadest ja tõin seejuures näite, et politseikoerale kulutatakse 600 krooni kuus, töötatööline aga saab nädala kohta kümnekroonise sandipileti[1]*. Seejuures kuulutasin, et tuleb aeg, millal asju ei otsusta härrad rohelise laua taga, vaid et*

[1] Töötutele anti nädalas üks kollane leheke, mille vastu nad said kümne krooni eest toiduaineid. Rahvas kutsus neid lehekesi «žebračenka», mis on tuletatud sõnast «žebrák» (kerjus, sant). Tõlk.

tööslisklass tuleb ja tõstab oma vägeva rusika ja pühib kogu selle sõnniku maa pealt minema. Sain selle eest kuu aega türmi ja pidin kohtukulud maksma, kuusteist võmmi tunnistasid minu peale valet Piseki ringkonnasenatis.

Kaante vahel oli neliteist niisugust elulookirjeldust. Vojtěch rääkis mulle suvel, et aitab koguda materjali rajooni töölisliikumise ajaloo koostamiseks. Lugesin uuesti, kuni lõpuni. Kazan nohises ja viibis õnnejoovastuses, sest sügasin teda kõrva tagant. Ma ei tunne Františeki Petráńi, kuid tunnen Bergerit, Vodičkat, Šupitári. Tundsin Theodor Liškat; tema jutustus puudub kaante vahel, Theodor suri, enne kui jõudis mälestuşi kirja panna. Õhtuti istub Vojta kirjutusmasina taga ja lööb ümber lauseid, mis on kirjutatud raske käega, ilma punktide ja mõttekriipsudeta. Võib-olla käib ta ka vanade seltsimeeste pool; nemad jutustavad, tema kirjutab. Samuti istun minagi laua ääres ja kirjutan: selle mängu ajalugu, millest puust jalamehed puust troone vapustavad. Kõikidel nendel lihtsatel ning selgetel saatustel on midagi ühist — teataval hetkel muutus nendes isikuline partei ajalooks, romaan muutus ajalooks. Minu elu algab kui romaan ja muutub monoloogiks. Mida vanemaks saan, seda suurema tõenäosusega kõnelen üksnes iseendaga, tean juba ammu, et vestlused Praha sõpradega on eelkõige kunst, kuidas sidemeid v ä l t i d a. Olla nagu praegu, üksipäini toas, kaugel elust nagu kuu maakerast, niisuguses olukorras viibin põhiliselt alati. Olen lakkamatult mujal kui seal, kus peaksin olema, eemal sealt, kus sünnib kõik.

Kõndisin mööda kulunud vaipa, aknani ja tagasi, aknani ja tagasi. See polnud tuba, vaid kessoon, mis on lastud sügavale jõepõhja, kessoon katkenud telefonikaabliga, mille tõttu ei saa enesest märku anda. Ma ei suutnud enam toasistumist taluda. Panin talvemantli selga ja ruttasin linna poole.

18

Seal ootas mind ebameeldivus.

Esimene inimene, keda märkasin restoranis «Hirv», oli Vlasta vend Jarda. Silmapilkselt valdas mind soov talle selg keerata ja uuesti pöörduksest välja minna; kuid juba hõikas ta mind tagasi.

Pidin paigale jääma. Ta loivas üle lokaalipõranda minu poole, ta oli räpane, jalas kummikud, peas üleskeeratud servaga barett. Kergitasin kulme; on see alles neetud juhus! Pidi ta mind just siin tabama!

«Noh, kuhu sa litsud? Ruumi on laialt, tule aga siia! Istu meie juurde!»

Kui me kätt andsime, süngestus ta ja porises:

«Ja minu kaastunne, muidugi. Noh, tead, seda juhtub ikka.»

Jarda oli parasjagu pommis. Ta viis mind väiksesse lauda ahju kõrval. Lokaal oli inimesi puupüsti täis. Linoleumiga kaetud laudade ääres lõunastasid rajooni rahvakomitee töötajad. Nagu Vlasta, nii on tema vendki tõmmu, mille tõttu teda kutsutakse araablaseks, kuid erinevalt oma õest on tal sünnipäraselt terved hambad. Juba nende tugevate kihvade krigin ajab mul südame pahaks, kihlveo peale hammustas Jarda nendega kord kassil kaelalülid läbi. Tema laua ääres lõpetas supisöömist heledajuukseline kõhukas mees, kes kandis vatikuube; ka temal seisis taldriku kõrval klaas saja grammiga.

«Noh, istu siia!» tõukas Jarda mulle tooli jalaga lähemale. «Kuule, Pepík, see on Kličkade Mirek, meie Vojta vennas.»

Ulatasin kõhukale mehele käe; ta pomises segaselt oma nime.

«Tead, tema on Pepík, meie meister-minöör,» ütles Jarda. «Kae nalja, te mõlemad olete ju meistrid! Pepík, tead, et tema on samuti meister! Rah-vus-va-he-li-ne! Teist laadi löömamees kui sina, jänespüks!»

Jarda tegi sajale grammile otsa peale.

«Eks me kõik ole milleski meistrid,» lausus kõhukas mees. «Sina oled pläramise meister.»

«Kuule, tee põhi peale ja ära seleta, ma ei pea sellest lugu. Või seleta siiski, sina võid, sina oled kamraad. — Pea kinni, jumala sulane! Anna meile veel sada grammi, eks? Kolm korda.»

Kelner teretas, ta tunneb mind; ta tõi meile singiviilu hernestega. Kohkusin, et pean jooma hakkama.

«Ainult kaks korda,» laususin kelnerile. «Mina ei võta.»

«Võtad küll. Sugulasega, mees? Ära pelga, mina käristan välja. No tead, mul on rõõm sind näha, seda nõuavad juba viisakusreeglid. Eks ole, preili?»

Ametnikud pistsid pead kokku. Kindlasti teadsid Jardat ja Vojtěchit kõik; Jarda praalimisest sai kergesti järeldada, kes mina olen. Tütarlaps naaberlauast, keda Jarda kõnetas, kandis musta puuvillast kitlit; Jardast ei teinud ta väljagi, mõõtis mind kiire pilguga ja hakkas oma sõbratariga innukalt rääkima. Jarda kiikus tooli tagajalgadel, nõjatus küünarnukiga tütarlaste lauale ja ütles kitlit kandvale näitsikule, et too tulevat talle kohutavalt tuttav ette. Mind haaras kergendustunne, et ma enam prožektorite täisvalguses ei asu. Minöör sõi rahulikult; ajas herneid noaga taga.

«Te töötate koos?» küsisin.

«Jah, kivimurrus. See teie sugulane ei jõua end plahvatustahmast kuidagi puhtaks küürida. Nõnda passib ta hästi ka vankri päralauaks, et sõnnik maha ei pudeneks.»

«Kas lõhkate veel ikka donariidiga?»

«Kogu aeg. Kuidas te seda teate?»

Iialgi ei saa ta teada, kust mina tean, et lõhatakse donariidiga. Jarda tool seisis jälle nelja jalaga põrandal; ta kortsutas kulmu ja kummutas minööri viinaklaasi ühe sõõmuga tilgatuks. Siis hakkas ta mind süngelt põrnitsema.

«Mis on?» küsisin. «Kas ma ei meeldi sulle?»

«Sa oled näost roheline,» tähendas ta. «Roheline ja inetu.»

«Eks sa ise oled ilus küll,» hakkas minöör itsitama.

«Nina on sul kõver, nuhi oma nagu teie Hallpeal. Täpipealt niisugune. Ja niisamuti kõõritad — natuke. Vasaku silmaga.»

«Kas mul kõrvad on kombes?»

«Kõrvad — kõrvad on sul head. Kuule, ega ma paha pärast, eks? Aga sa oled näost roheline, seda sa oled. Peak-

sid tulema meie manu kivimurdu, värske õhu kätte, see teeks sulle head. Aga nii väikest kivi, millest sinu jõud üle käiks, seda meil seal vist ei olegi, eks, Pepík? Sina ju lükkad ainult malepulki näpuga . . .»

Punastasin. Restoran jäi kuulatama, keegi puhkes valjusti naerma.

«Toredasti mängid praegu, nagu kana takus,» jätkas Jarda. «Teed mulle häbi.»

Tahaksin meeleldi teada, kes kellele häbi teeb, oli mul kange tahtmine karjuma pista, — mina pole piima varastanud, mina pole kinni istunud! Kuid ma ei lausunud sõnagi, ainult mu käed hakkasid värisema. Jarda asus kogu restorani kuuldes minu malelisi võimeid arutama.

«Olid seal algul kolmas — ja siis plärtsti! üheksas. Kus see oligi, nojah, Düsseldorfis. Ma jälgin seda. Jälgin kõike! Mis sa sinna ronid, mees, kui sa seda mängu ei mõista!»

«Pea lõuad,» lausus minöör.

«Tõotan sulle, et ma sinna enam ei roni. Sinna saadan ma sinu.»

«Vakka! Kuule, jumala sulane, too liköörі! Noh, trimpa, sina vangerdus.»

Värisesin kogu kehast. Ta pidi nägema, et olen vihane, kuid talle oli see ükskõik. Ta tahtis, et ma raevuhoogu satuksin. Jõin klaasi ühe sõõmuga tühjaks. Alles siis, kui seda lauale tagasi asetasin, märkasin, et ta hoiab oma täis klaasi käes ja vahib mind hämmastunult, ammuli sui.

«Välk ja pauk, see läks nagu niuhti! Inimesed, kas nägite? Ta on tõesti meister! Ta on rahvusvaheline meister joomises. Pane veel üks hinge alla, Mirek! Näita neile, et esindad vabariiki!»

Ta sirutas minu poole oma klaasi. Külastajad katkestasid söömise, vaikisid ja ootasid, mis asjast saab. Kaotasin enesevalitsuse. Tõusin aeglaselt ja võtsin Jarda käest klaasi. Kuulsin veel minööri häält:

«Jarda, ma tõmban sulle ühe tohlaka vastu vahtimist!»

Ja siis viskasin kollase vedeliku Jardale näkku.

Haraliaetud sõrmedega pühkis ta lõuga ja sviitrit. Ta tõusis:

«See läheb sulle kalliks maksma!»

Sellel hetkel kahmasid minööri karvased käpad tal õlgadest.

«Kuule, istu,» lausus ta laisalt.

«Miks sa mind rahule ei jäta?» olin peaaegu nutma puhkemas. «Miks sa käitud nagu elajas?»

Pöördusin ümber ja sööstsin mööda üllatunud, uudishimulikest, erutatud, kuid ka pilkavatest nägudest ja tormasin kõrvalruumi. Alles hiljem sain teadlikuks asjaolust, et enamik külastajaid seisis püsti.

«Siga, paned mul südame läikima,» kuulsin veel minööri häält. «Kas sa ei saa teda rahule jätta, kui tal ema on surnud?»

Teist ruumi «Hirve» restoranis kutsutakse «kohvriks»; kohalik jalgpallimeeskond kasutab ruumi klubina, seintel ripuvad kolmnurksed lipukesed ja võiduka üheteistkümne fotod. Igal kolmapäeval mängitakse siin ka malet. Et minust ei räägitaks, nagu oleks kuulus kaaslinlane ennast täis, käin siin alati mängimas ja puhkus lõpeb mul reeglipäraselt Záhoři parimatele mängijatele antava simultaaniga. Ruum oli täiesti tühi. Vaevalt olin jõudnud toolile vajuda, kui kelner minu kannul sisse jooksis. Ta tegi näo, nagu poleks midagi juhtunud:

«Härra Klička, te külmetate end siin ära, me kütame selle ruumi alles õhtuks soojaks.»

Mul oli raske talle otsa vaadata; nagu enamik inimesi, kes on äsja saanud hakkama mingi seltskondliku skandaaliga, katsusin nüüd olla nii armastusväärne ja viisakas nagu võimalik. «Kui see teile tüli ei tee, jääksin meeleldi siia.»

«Aga arusaadavalt, härra Klička, jääge lahkesti. Ma paneksin ahju küdema, ainult et — ärge pange pahaks! — mina üksi pole otsustaja . . . Palun, kas soovite lõunat süüa?»

«Ei, ootan venda. Ja palun vabandage mind, kui põhjustasin teile seal kõrvalruumis ebameeldivusi.»

«Seda juhtub, härra Klička, see ei loe midagi, see ei loe midagi.»

Täiesti tarbetult pühkis ta salvrätikuga laudlina, tõstis kaugemale soolatoosi, asetas minu ette õllekruusi aluse. Soovisin endamisi, et ta juba jalga laseks. Ma ei suutnud rahuneda, mu närvid saatsid «sipelgaid» küünarnukist randme poole ja mu süda peksis, nagu oleksin just trepist üles joosknud. Mulle tuli pähe igasuguseid uljaid lauseid, mida oleksin pidanud Jardale ütlema. Minu kujutluses ei lõppenud kogu vahejuhtum minööri sekkumisega; sain Jardalt obaduse vastu vahtimist, kuid olin korraga

nõtke ning agar, hüppasin laua juurest eemale nagu mõnes halvas filmis, haarasin lähima pooleliitrilise, lõin sellel põhja alt ja relvastatult niisuguse kohutava hakklihatambitsaga karjusin tollele rusikakangelasele: «Nii, ja nüüd tule!» Ent ühtlasi, kuigi ma polnud tollel hetkel võimeline seda enesele tunnistama, teadis miski minus, et see hooplev kujutelm ainult jätkab absurdset ning nõrka žesti, mille äsja tegin. Varjan lakkamatult, varjan isegi enese ees, kui nõrgalt seisab koos uhke tara, mille taha peidan oma ebakindluse. Jarda rebis selle tara maha. Viskasin talle viina näkku, sest teadsin, et nii paljude inimeste ees pääsen terve nahaga. Ta ründas mind, sest tundis, et olen nõrk. Ka Kazan tundis seda kindlasti, kui ta hommikul ei tahtnud mu sõna kuulata. Kui oleksin tugev, siis võtaksin ette midagi hoopis muud. Kui oleksin tõeliselt tugev, ei tuleks mul mitte midagi ette võtta, sest Jarda ei ründaks mind.

Tundsin korraga võimsat igatsust oma Praha vihatud korteri järele. Kuid just sellel silmapilgul astus sisse Vojtěch. Tema murelikust ning rahulolematust näost lugesin jalamaid, et ta kõike juba teab. Ütlesin talle:

«Kõige parema meelega paneksin hõlmad vöö vahele ja sõidaksin ära.»

«Ta on lollpea,» lausus Vojtěch vastikustundega. «Ära Vlastale sellest hinga, ta hakkaks jälle nutma, aga Jarda võtan ma ise käsile. Jarda heidab meile nimelt ette, mulle ja Růženale, et me tema heaks sõrmegi ei liigutanud, kui tal too prohmakas juhtus. Värdjas, mulle poleks ta julgenud ninna karata.»

Et ta ei julgeks Vojtale ninna karata, seda ma teadsin. Mu tuju ei läinud sellest paremaks.

19

Tundega, et kõik inimesed linnaväljakul teavad, mis minuga restoranis juhtus, väljusin Růženaga kaarkäigu viimase võlvi alt. Ületasime väljaku diagonaalselt. Meie maja lähenes. See oli alati lõbus maja, nüüd aga viis värav, mille võlvkaarel oli rosett, kirstu juurde. Läksin nagu köidikutesse pandu ja pöörasin silmad kõrvale, kui nägin ema suletud kauplust. Mind valdas ahastus: seal üleval on aken, mille taga ta lamab. Růžena naeratas toda akent silmitsedes just niisama melanhoolselt nagu täna hommikul, kui ta mängis ema korterivõtmega. Ta ütles mulle, et piimapood saab Horákovále.

«Siia ei tule ma enam kunagi midagi ostma. Kõikjal näeksin ma ema.»

Meie maja on paksude müüridega ja kangialune, mis suundub kallakteena hämarusse keldrite juurde, meenutab musta tunnelit; kitsuke trepp teeb hämaruses kaks keerdu, et suubuda siis ootamatult avarasse trepikotta. Růžena läks ees. Lasksin pilgul ringi käia. Millalgi viskasin niššı, mis asub kõrgel trepi vastas, toosi tuletikke; iga kord, kui koju sõitsin, valdas mind kohe ebausklik rahulolutunne, niipea kui tegin kindlaks, et toos on seal veel alles. See oli minu väike saladus, alp mäng, mille reeglite ja mõttekuse üle ma pole iialgi julgenud mõelda. Ka praegu oli toos veel nišis. See jääb siia, ütlesin enesele Růžena selja taga. Las nad kannavad kõik meie asjad välja, see toos jääb siia. Nad peaksid võtma redeli, ükski luud siia ometi ei küüni.

Mida ma tahtsin siin säilitada? Missuguse nõrga ankruketiga tahtsin ennast köita — mille külge?

Uks igivana lukuga. Selle taga hämar esik. Liivakastist kerkiv kassilehk. Trepiaste. Ja klaasitud köögiuks.

Mõlemad kassid sööstsid Růžena juurde, taganesid tema ees, üürikeseks ajaks ei eksisteerinud maailmas mitte midagi peale nende kräunumise. «Kohe, kohe,» vai-

gistas ta neid, «teate isegi, et ma teid ei unustanud.» Vaevalt pani ta koti käest, kui pruunid loomakesed juba kuuldamatult lauale kargasid. «Maha! Marss!» ütles ema alati. «Lausa hirmus! Need kassid roniksid inimesele kas või suhu.» Růžena viskas neile põrandale jupi vorsti. Pétja oli kärmem; Káča hakkas turtsuma ja kraapas kaaslast käpaga. Káča kõhu all rippus nahk lotendades põrandani.

«Ega ta poegima hakka?» küsisin sosinal.

«Mis sulle ka pähe ei tule! Küll ta ootab sellega veel ülehomseni!»

Vaatasin ringi, nagu tahaksin kõike mällu vajutada: kapp, milles ema kord kuus vahetas toiduriiulite kattepabereid; valge voodi akna juures — aknalaual kuivas laialirullitud nuudlitainas, väike mõrase häälega raadio — selle juures kuulas ema muinasjutte. Istusin, talvepalitu seljas, kušetile. Káčal tulevad pojad, Růžena läks tassiga esikusse kassidele vett tooma, askeldamine majapidamises käib edasi, kuid ilma emata on see kõik vaid mõttetu liikumine kulisside vahel, kus näidend on juba lõppenud. Elu kandub mujale. Siin isegi ei köeta enam. Pole mõtet.

«Tule, Mirek,» kutsus mind Růžena. Ta vajutas lingile, mille tugevuse pärast ma öösel nii palju hirmu olin tundnud, ja me astusime Růžena tuppa. Kui ta avas järgmise ukse, nägingi ema.

Ta lebas voodilinal; tekk oli laotatud isa voodile. Emal oli seljas kerge valgete täppidega tumesinine kleit, kokkupandud käte vahel hoidis ta närtsinud alpikannikest. Miks nad talle tekki peale ei pane, tuli mulle mõte, siin on ju hirmus külm. Ühtegi küünalt ei põlenud. Aseme juurde otsekui haigevoodi äärde oli asetatud toole, millel seisid lopsakalt õitsevad asalead. Růžena suudles ema laubale.

«Näed,» sosistas Růžena. «Panin talle siia äratuskella ja prillid ja tikud, et need oleksid tal öösel alati käepärast.»

Seisin nagu puuga pähe saanud. Růžena lahkus, et võiksin üksinduses emaga hüvasti jätta. Kui sageli kahe viimase päeva jooksul olin mõelnud, et kohtan teda just niisugusena, ja sattunud nendest kujutelmadest ahastusse — kartsin, et ei pea niisugust katsumust vastu. Nüüd oli see hetk käes: ma ei tundnud vähimatki liigutust. See polnud enam ema. Kollakas nägu, ainult luu ja nahk, laubal ja meelekohtadel ei märganud ma peaaegu mitte ühtegi tuttavlikku joonekest. Suu oli niisama hästi kui kadu-

nud, lõug tungis ette, seeliku alt ulatusid välja jäigad jalad sukkades, millest üks oli varba kohalt nõelutud. Puudutasin kõheldes jäiseid käsi, silitasin pehmeid, seniajani täiesti tumedaid juukseid. Kivi, külm. Ma polnud kurb, mulle ei meenunud mitte midagi; ainus, mida ma sellel silmapilgul tajusin, oli erutatud segadus, et esimest korda elus puudutan surnukeha, ja ootamatu üllatus, et see pole sugugi kohutav.

Kohkusin oma tundetusest. Miks on mul nüüd silmad kuivad? Mis inimene ma üldse olen? Kas ma siis kogu elu ainult kujutlesin, et armastan ema? Kuid siis läksin akna juurde. Selle taga seisis must kastrul süldiga. Mõne päeva eest ema veel keetis, mõnekümne tunni eest kandis ta veel selle lõhnava nõu akna taha jahtuma. Nagu oleks ese, mida ta elusana oli puudutanud, mulle arusaadavam kui tema surnud keha, puhkesin lõpuks nutma.

Ma ei tea, kui kaua ma tema juures istusin ja mida ma talle rääkisin. Olin nagu purjus; arvan, et tean nüüd, mispärast nii paljud naised käivad nutmas võõrastel matustel. Palusin teda, et ta andestaks mulle Zuzana lillekimbu ja et ma koonerdasin lamamistooli arvel ja et ma ei istunud rongi ega sõitnud siia, kui ta mind sügisel enese juurde kutsus. Puudutasin ta jäigastunud käsi, suudlesin teda laugudele. Ma ei pidanud enam mingist võõrastustundest võitu saama. Kuid siis ma enam ei rääkinud ega puudutanud ema. See kummaline joobumus leinast haihtus, tardusin voodiveerele, aeg kadus, oli nii hea ja ahvatlev ema juures istuda ja mitte millelegi mõelda; aeglaselt vajus kõik mingiks rahulikuks horisontaalpinnaks, kusagil polnud kante, teravikke, kuristikke; piisas, kui sulgeda silmad.

Tõusin. Päike, mis oli end pärastlõunal korraks näidanud, asus lumepilvede varjus. Provazník kanafarmist lükkas üle linnaväljaku käru gaasiballooniga, rahvamaja juures silmitsesid kinokuulutusi kaks tütarlast, kes sarnanesid väga Alenkaga. Enam iialgi ei tule ema minu kõrvale akna juurde ega jää siia käsipõsakile, et muuta mulle iga möödakäijat sündmuseks. Enam iialgi ei lähe me üheskoos üle selle platsi kinno, enam iialgi ei emba ta mind uhkena, et tema kodu on ka minu kodu, enam iialgi ei lahku ma tema juurest piinlikkust tundes, et ta minu üle uhke on. Tema jaoks on kõik juba lõppenud. Mis on tagasipöördumatult lõppenud minu jaoks? Sellel hetkel akna all

teadsin seda. Ükskõik kus ma maailmas viibisingi, ükskõik kui täielikult ma ema olemasolu ajutiselt unustasingi, kuni ema siin oli, elasin oma ebaloomulikku elu kindlustundega, et võin sellest alati põgeneda Záhoří tagavaraväljapääsu kaudu. Siin, mitte Vršovice poissmehekorteris, siinsamas toas, millele ema surm on nüüd alatiseks vajutanud oma pitseri, oli mu tõeline kodu; kuni ema elas, oli minulgi kodakondse õigus lihtsate inimeste hulgas, kelle keskelt ma maailma olin läinud. Kuhu tulen nüüd? Mis mulle veel üle jääb? Kui tulen kord jälle Záhořísse, pole mul siin enam kodu. Mul pole enam kusagil kodu. Ema elu on lõppenud, minu oma jätkub. Nägin enese ees tuhmi aastate rida, mis mulle veel jäänud oli, ja need aastad olid oma näota ning tontlikud nagu hotellitoad, kus ma sageli ööbin; nägin ennast rongides, lennukites, reisidel riigist riiki, turniirilt turniirile; nägin iseennast, lakkamatult vaid iseennast; nägin end lootusetult keerlemas nõiutud ringis toimetuse, viie restorani ja kolme baari vahel; nägin ennast keset lõbusaid, vastumeelseid, värskeid või väsinud sõpru, kes nii tugevasti erinesid üksteisest ja keda ometi märgistas seesama puudus mis mindki; nägin ennast üksi käsikirjade lehekülgede taga ja tormamas sealt ikka jälle raamatute, muusika, alkoholi, kõige juurde, mis suudab mulle hetkekski sisendada valet, et ma tõesti elan; ja nägin oma öid, ja nägin nendes Zuzanat ja tema keha, ja inetust, millega ma meelt lahutan, kui iha on rahuldatud. «Jääb see tõesti nõnda?» küsisin endalt õudustundega. «Igaveseks? Ja mitte midagi ei muutu enam? Kas peab see tõesti nõnda olema?» Mu tulevik lamas minu ees niisama surnuna nagu vaese ema keha. Sellel hetkel akna juures taipasin, mis oli mind viimastel kuudel rõhunud nagu luupainaja. Ja mu süda hakkas ägedalt peksma.

Pärast praksus köögis tuli, laual seisid neli kohvikruusi; kassid soojendasid end tule paistel.

Růžena ütles mulle:

«Vojta jõuab natukese aja pärast siia. Nõnda mulle tuligi mõte, et keedame endale ema pool veel viimast korda kohvi.»

Ta ulatas mulle bosnia kohviveski. Jahvatamine oli minu töö. Kui puistasin plekktoosist ube peopesale, tuli Káča minu juurde. Ta luuras alati, kas ei kuku uba põrandale, alati sai ta siis veel kaks lisaks. «Kassi jagu,» tavatses

ema öelda. Naeratasin meie tüsedale kassile ja andsin talle kassi jao. Siis saabus Vojtěch; võtsime laua ääres istet. Kuigi keegi ei öelnud valjul häälel, et neljas tass on ema jaoks, ei puudutanud seda keegi. Rõhutuna ja otsekui täielikult kurnatuna leinast ning selle väikese kombetalituse tarbetusest, jõime vaikides kohvi. Minu kruusi kõrval seisis alpakast reklaamlusikas kirjaga OETKER. See oli ainuke alpakalusikas meie majapidamises. Kui olin väike, kogus ema hoolega küpsetuspulbrikotikesi; lusika sai ta saja koti eest preemiaks. Pistsin selle salaja taskusse.

Esimesena hakkas rääkima Vojtěch. Ta ütles, et ema korterile kandideerib kelner Fuks rahvamajast. Tal on kolm last ja ta tahab vanemad enese juurde võtta. Silitasin pead Káčal, kes mulle sülle oli roninud. Ma ei suutnud meenutada, kuidas Fuks välja näeb, kuid mulle tundus, et ta on juba siin meie keskel, et ta istub nähtamatuna ema tühjal toolil. Meie ainult mängime siin leina, meil pole siit enam midagi otsida.

Üksnes Káča elus oli kõik jälle vanades rööbastes: ahi on köetud, ta sai oma oad kätte, heitis pikali, jäi tukkuma. Tema kõht, täis kassipoegi, soojendas mu jalgu.

Nõnda jätsin hüvasti koduga.

20

Hetkest, millal mulle ema toas nii hästi selgeks sai, kes ma õieti olen ja missugune eluperspektiiv mind ootab, on möödunud kolm nädalat. Olen jälle Prahas ja kõik on vana viisi; käin toimetuses ja doktor Reicheli vigase «r»-i puhul tõmbub mul kananahk ihule, proua Fialová jälgib mind vana kantseleiorja andunud silmadega ja keedab mulle kohvi; Evžen võttis südame rindu ja demonstreeris mulle uuesti seisu Tal—Botvinniku matšist, pidin tunnistama, et tema etturikäik h2—h3 peidab eneses tõesti üllatavaid võimalusi. Nagu varem, nii võib mind praegugi lõuna ajal näha meie pika laua ääres «Moravěnecis» koos Pepíkuga, kes kõikidest headest kavatsustest hoolimata iialgi vastu ei pea ja pärast kohvi viina tellib, ja koos Honza Rohaniga, kes oma lõpetatud näidendi ära viskas ja enese üle nalja heidab. Minu kalendris tulevad lähemale ristiga märgitud päevad, järgnevatel kuudel hakkan ühelt turniirilt teisele sõitma. Ainult kaks asja on väliselt muutunud: oma Réti-monograafia asemel kirjutan praegu neid märkmeid siin ja Zuzanaga läksime lahku.

Ma ei lausunud sõnakestki tõelistest põhjustest; iialgi ei saa ta teada, missugust piina ta mulle valmistas oma roosidega, mis lõppude lõpuks siiski ema kirstule pandi. Läksin üle tema sõnavarale, tema stiilile. «Jätame selle, eks?» ütlesin talle. «Küllap leidub järgmine rikas vanamees.» Et talle meeldib Tšehhovi jutustus, mis lõpeb ülalmainitud sõnadega, siis hakkas ta naerma ja tõlkis selle kõik oma praktilisse keelde. «On sul selle naise foto?» küsis ta. Kui ta võttis vannitoast oma hambaharja, muutus ta hetkeks sentimentaalseks ja püüdis mulle seletada, et ta mind omal kombel armastas. Mulle tuli mõte, et ta omal kombel paljusid mehi armastab. Ta lahkus minu juurest kuidagi arusaavalt ja veendumusega, et jääme headeks sõpradeks. Ma ei häbene üldse, et valetasin.

Niisiis polnud muutunud mitte midagi või peaaegu mitte midagi — ja ometi on kõik minu elus nüüd põhiliselt teistsugune. Paanika, mis valdas mind viimase kurva külaskäigu ajal Záhořísse, on mulle väga tuttav: see sarnaneb nagu kaksikvend rahutusega, mida elab läbi maletaja, kui peab mängima ajahädas. Seal, ema pool, mõistsin, et mängin juba mitu aastat oma elupartiid halvasti ning hasartlikult ja et see peab paratamatult siirduma katastrofaalsesse lõppmängu, kui ma ennast kokku ei võta, kui ma ei oska eneses äratada võitlejat. Mul aga pole vähimatki soovi kapituleeruda.

Mida siis teha, et kaitsta kuningat? Rahutus, millega ma sõna otseses mõttes põgenesin Záhoříst, ei kõlvanud kuhugi; see pakkus mulle kõigest sõgedaid ning romantilisi lahendusi. Nagu aastate eest Marta, nii tahtsin minagi kõigele käega lüüa ja hakata kaubandustöötajaks, unistasin sellest, et astun silmapilk ülikooli, et minust saab veel arst või insener. Viskasin selle kõik peast: olen neljakümneaastane, olen turniirimaletaja ja enam iialgi ei saa minust midagi muud. Esimene ja kõige tähtsam ülesanne oli, kui kasutada meie terminoloogiat, analüüsida seisu; seepärast ma need read kirja paningi. Usun, et seesama küsimus, nii nagu ta on väljendatud, kannab juba eneses paranemisele viitavaid elemente.

Iialgi ei naase ma tavaliste, igapäevaste, imestamisväärselt mitmekesiste, mõttekate inimeste hulka kui üks nendetaolistest; ent kui ma elaksin ka sada aastat, ei lakka ma nende järele igatsemast, nad on mulle vajalikud nagu vesi ja õhk, nende poole tõmbavad mind unistused, nende poole tõmbab mind armastus. Kaotasin nendega peaaegu täielikult sideme; kui mul ei õnnestu seda uuesti sõlmida, siis kaotan iseenese ja sulan sellesse õhukesse kihti, kes koosneb hingepõhjani ükskõiksetest, enesesse armunud ja enesega ülimalt rahulolevatest inimestest, nagu olin minagi oma kängunud eksistentsiga, inimestest, kes pesitsevad seenekolooniatena meie elu töökal pealispinnal. Kuid minul ju ometi on, kuhu pöörduda! Igal õhtul kummarduvad kümned tuhanded pead malelaudade kohale. Surmatunnini ei lakka mina, haletsemisväärne halvatu, neid kadestamast, et mäng, mis muutus mulle elukutseks, täidab neil üksnes ja rõõmsalt vaba aega. Kas poleks ma kõige kasutum kõikidest olenditest, kui kahtlused ja kõhklused oma imestamisväärse professiooni suhtes, mis asuvad mul hingepõh-

jas, oleksid minust lõpuks teinud malemeistri, kes ei suuda enam mängida?

On aeg lõpetada. Minu akende taga särab sõbralikes tuledes ilus suurlinn. Seadsin malenupud lauale ja murran hilisööni pead malelaua taga; täna üle hulga aja võtan selle juures jälle istet hea tundega, et lähen tööle.